

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR
DAĞILIMINA ETKİSİ (2000 - 2019)**

Hazırlayan

Emre ŞENEL

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÜLEYKAN

TOKAT - 2021

**T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR
DAĞILIMINA ETKİSİ (2000 - 2019)**

Hazırlayan
Emre ŞENEL

Maliye Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÜLEYKAN

TOKAT - 2021

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÜLEYKAN danışmanlığında hazırlanmış olduğum “Türkiye’de Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi (2000 - 2019)” adlı Yüksek Lisans / Doktora tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

11 / 08 / 2021

Emre ŞENEL

ÖNSÖZ

Gelir dağılımında adaletin sağlanması ülkelerin uğraş verdiği önemli konulardan birisidir. Kamunun gelir dağılımını tesiste kullandığı maliye politikası araçları olan vergileme ve kamu harcamaları ile yeniden gelir dağılımını düzenlemeye çalışmasında, ülkelerin beşeri sermayelerinin gelişimini sağlayacak şekilde gerçekleştirmesi önemli bir durumdur. Bu yönde uygulanan vergileme politikaları gelir dağılımı eşitsizliklerini giderme konusunda etkili ortam oluşturarak gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmaktadır, ancak tamamıyla gidermek konusunda yetersiz kalmaktadır. Diğer bir araç olan kamu harcamaları ile özellikle de eğitime ve sağlığa yönelik yapılacak harcamalar sayesinde yoksulların bu hizmetlerden kolaylıkla faydalanması sağlanarak gelir dağılımı konusunda daha adaletli bir ortam oluşturulabilecektir. Eğitimli ve sağlıklı bireylerin oluşturduğu toplumlar ülkeler için önemli beşeri sermaye stoku oluşturmaktadır. Bundan dolayı ağırlıklı olarak kamu harcamalarının eğitim ve sağlık harcamaları olarak sunulması gelir dağılımının adaleti üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Öncelikle çalışmamın danışmanlığını yürüten ve çalışmamı yaparken desteklerini esirgemeyen değerli Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÜLEYKAN' a, çalışmam süresince bana yardımcı olan değerli Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN' a, yüksek lisans eğitimim boyunca emeği geçen tüm hocalarıma ve hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen her zaman yanımda olan değerli aileme teşekkürü borç bilirim.

Tokat, 2021

Emre ŞENEL

ÖZET

Gelir dağılımı adaletsizliği bütün dünya ülkeleri için ekonomik ve sosyal yapıyı önemle etkileyen bir problem olarak görülmektedir. Bu problemin çözümü için devletler buna yönelik belirleyecekleri politika araçları ile ekonomik ve sosyal hayata müdahalelerde bulunarak gelir dağılımının daha adil bir şekilde tesisini hedeflemektedirler.

Ülkelerin beşeri sermayeleri ekonomi için temel yapı taşıdır. Eğitim ve sağlık ise beşeri sermayeyi etkileyen önemli kavramlardır. Eğitimli ve sağlıklı bireylerden oluşan beşeri sermayelere sahip ülkelerde gelirlerin daha adil dağılımı söz konusu olmaktadır. Eğitim ve sağlık harcamaları bu nedenlerle gelir dağılımı üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı 2000 ve 2019 yılları arası dönemde Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamaları ile bunların gelir dağılımına etkilerinin betimsel olarak analizinin yapılmasıdır. Bu çalışmada gelir dağılımı kavramı üzerinde durularak, gelir dağılımı kavramının tanımı ve teorik çerçevesi ortaya konulmuştur. Türkiye’de gelir dağılımı konusunda bilgiler verilmiştir. Bununla beraber eğitim ve sağlık kavramları ve bu yönde yapılan harcamaların tanımları yapılmıştır. Çalışmada 2000 - 2019 yılları arasında Türkiye’de yapılan eğitim ve sağlık harcamaları ile ilgili istatistiki veriler yardımıyla, bu harcamaların gelir dağılımına etkileri yorumlanarak, eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımına etkilerini incelemiş olan çalışmaları özetleyip betimsel analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Eğitim Harcamaları, Sağlık Harcamaları

ABSTRACT

Income distribution injustice is seen as a problem that affects the economic and social structure of all countries of the world. In order to solve this problem, states aim to establish a more equitable distribution of income by intervening in economic and social life with the policy tools they will determine for this purpose.

The human capital of countries is the basic building block for the economy. Education and health are important concepts that affect human capital. In countries with human capitals consisting of educated and healthy individuals, there is a more equitable distribution of incomes. Because of these reasons, education and health expenditures have significant effects on income distribution.

The aim of this study is making a descriptive analysis of education and health expenditures in Turkey between 2000 and 2019, and the effects of these expenditures on income distribution. In this study, the concept of income distribution is emphasized, and the definition and theoretical framework of the concept of income distribution is propounded. This study gives information on income distribution in Turkey. In addition, definitions of the concepts of education and health are made. Besides the definitions of expenditures that made in this direction are also made. With the help of statistical data which is related education and health expenditures in Turkey between 2000 and 2019, the effects of these expenditures on income distribution are explicated and a descriptive analysis was made by summarizing the studies that examined the effects of education and health expenditures on income distribution.

Keywords: Income Distribution, Education Expenditures, Health Expenditures

İÇİNDEKİLER

	<u>sayfa</u>
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	x
 GİRİŞ.....	 1
 BÖLÜM 1: GELİR DAĞILIMI	 3
1.1. Gelir Dağılımı Kavramı, Tanımı Ve Önemi.....	3
1.2. Gelir Dağılımı Türleri	8
1.2.1. Faktörel (Fonksiyonel) Gelir Dağılımı	8
1.2.2. Kişisel Gelir Dağılımı.....	10
1.2.3. Bölgesel Gelir Dağılımı	11
1.2.4. Sektörel Gelir Dağılımı.....	12
1.3. Gelir Dağılımı Ölçütleri	13
1.3.1. Objektif Ölçütler.....	14
1.3.1.1. Aralık - Değişim Aralığı	15
1.3.1.2. Varyans - Görelî Varyans.....	15
1.3.1.3. Logaritmik Varyans	15
1.3.1.4. Görelî Ortalama Mutlak Sapma.....	16
1.3.1.5. Kuznets Katsayısı	16
1.3.1.6. Gini Katsayısı	18
1.3.1.7. Değişim Katsayısı.....	20
1.3.1.8. Pareto Katsayısı	21
1.3.1.9. Theil Endeksi.....	22
1.3.1.10. Yüzde Paylar Analizi	23
1.3.1.11. Amartya Sen Yoksulluk Endeksi.....	24

1.3.2. Normatif Ölçütler:	25
1.3.2.1. Dalton Atkinson Eşitsizlik Ölçütü	25
1.3.3. Statik Ölçütler	27
1.3.3.1. Lorenz Eğrisi	27
1.4. Gelir Dağılımı Politikaları	29
1.4.1. Gelir Politikası	31
1.4.2. Ücret Politikası	31
1.4.3. Fiyat Politikası	32
1.4.4. Servet Politikası	34
1.4.5. Maliye Politikası	35
1.4.5.1. Gelir Dağılımı Açısından Vergileme	37
1.4.5.2. Gelir Dağılımı Açısından Kamu Harcamaları	39
1.5. 2000 – 2019 Dönemi Türkiye’de Gelir Dağılımı	40
1.5.1. Türkiye’de Gelir Dağılımı	40
1.5.2. Türkiye’de Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayıları	42
BÖLÜM 2: EĞİTİM HARCAMALARI	45
2.1. Eğitim	45
2.2. Türkiye’ De Eğitim Sistemi	46
2.2.1. Türk Eğitim Sistemi Temel Özellikler	46
2.2.2. Türk Eğitim Sistemi Aşamaları	47
2.3. Türkiye’de 2000 Sonrası Eğitim Reformları	48
2.4. Eğitimin Kamusalılığı	50
2.5. Eğitim Harcamaları Tanımı	54
2.6. Eğitim Harcamalarının Kamu Harcamalarında Yeri	56
2.7. Türkiye’de 2000 – 2019 Arası Dönemde Eğitim Harcamaları İle İlgili İstatistikler	57
BÖLÜM 3: SAĞLIK HARCAMALARI	64
3.1. Sağlık	64
3.2. Türkiye’ de Sağlık Sistemi	66
3.3. Türkiye’de 2000 Sonrası Sağlık Reformları	68
3.4. Sağlıkın Kamusalılığı	73

3.5. Sağlık Harcamaları Tanımı.....	76
3.6. Sağlık Harcamalarının Kamu Harcamalarında Yeri	79
3.7. Türkiye’de 2000 – 2019 Arası Dönemde Sağlık Harcamaları İle İlgili İstatistikler	80
3.8. Sağlık Ve Eğitim İlişkisi	89
BÖLÜM 4: EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ.....	91
4.1. Eğitim Ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkilerini İncelemiş Olan Çalışmalar	91
4.2. Eğitim Kavramı ve Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkileri	98
4.2.1. Eğitim Kavramının Gelir Dağılımına Etkileri.....	98
4.2.1.1. Faktörel Gelir Dağılımına Etkisi	102
4.2.1.2. Kişisel Gelir Dağılımına Etkisi.....	102
4.2.1.3. Sektörel Gelir Dağılımına Etkisi	103
4.2.1.4. Bölgesel Gelir Dağılımına Etkisi.....	103
4.2.2. Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkileri	104
4.3. Sağlık Kavramı ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkileri	105
4.3.1. Sağlık Kavramının Gelir Dağılımına Etkileri	106
4.3.2. Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkileri.....	108
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	110
KAYNAKLAR.....	113
ÖZGEÇMİŞ.....	123

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No	Sayfa
Tablo 1.1: Lorenz Eğrisi İçin Sembolik Gelir Dağılımı Yapısı	28
Tablo 2.1: Eğitimin Dışsal Etkileri.....	53
Tablo 2.2: 2000 – 2019 Yılları Arası Türkiye’de Eğitim Bütçesi ve GSYH oranı	58
Tablo 2.3: 2000 – 2019 Yılları Arası Türkiye’de Eğitim Bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesine Oranı (%).....	59
Tablo 2.4: 2011 – 2019 Yılları Arasında Eğitim Harcamaları Temel Göstergeleri.....	61
Tablo 3.1: 2000 Sonrası Sağlık Reformu İle SDP Kapsamında ve Sonrasında Yapılan Düzenlemeler.....	72
Tablo 3.2: 2000 – 2019 Yılları Arası Dönemde Türkiye’de Toplam Sağlık Harcamaları ve Gelişimi	81
Tablo 3.3: 2018 ve 2019 Yılları Genel Devlet ve Özel Sektör Toplam Sağlık Harcamaları.....	84
Tablo 3.4: 2018 ve 2019 Yıllarında Sağlık Hizmetini Sunanlara Göre Sağlık Harcamaları.....	85
Tablo 3.5: 2018 ve 2019 Yılları Sağlık Harcamaları Temel Göstergeleri	87
Tablo 4.1: Türkiye’de Kamu harcamalarının Gelir Dağılımına Etkilerini İnceleyen Çalışmalar	93
Tablo 4.2: Türkiye’de Yapılan Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkilerini İnceleyen Çalışmalar	97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Gelir Dağılımı Türleri ve Arasındaki İlişki	8
Şekil 1.2: Kuznets Eğrisi.....	18
Şekil 1.3: Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi.....	20
Şekil 1.4: Dalton Atkinson Eşitsizlik Ölçütü	26
Şekil 1.5: Lorenz Eğrisi.....	28
Şekil 1.6: Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Yıllara Göre Son %20’lik Dilimin İlk %20’lik Dilime Oranı.....	41
Şekil 1.7: 2009 ve 2019 Yılı Türkiye’de Lorenz Eğrileri	43
Şekil 1.8: Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Yıllara Göre Gini Katsayıları	44
Şekil 2.1: 2000 – 2019 Yılları Arası Toplam Eğitim Bütçesinin GSYH ve Merkezi Yönetim Bütçesine Oranı	60
Şekil 2.2: 2011 – 2019 Yılları Arası Toplam Eğitim Harcamaları.....	61
Şekil 2.3: 2019 Yılı Eğitim Düzeylerine Göre Öğrenci Başlı Harcama (TL).....	62
Şekil 2.4: 2018 ve 2019 Yılları Eğitim Düzeylerinin Eğitim Harcamaları İçindeki Oranı.....	63
Şekil 3.1: 2000 ve 2019 Yılları Arası Toplam Sağlık Harcamaları.....	82
Şekil 3.2: 2010 ve 2019 Yılları Arası Sağlık Harcamaları; Genel Devlet, Özel Sektör ve Bunların Toplamı.....	83
Şekil 3.3: 2000 ve 2019 Yılları Arası Kişi Başlı Sağlık Harcamaları	86
Şekil 3.4: 2000 – 2019 Arası Yıllara Göre Toplam Sağlık Harcamalarının GSYH’ ya Oranı	87

KISALTMALAR

DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
İYE	İnsani Yoksulluk Endeksi
KDV	Katma Değer Vergisi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
OECD	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)
EKK	En Küçük Kareler Yöntemi
SDP	Sağlıkta Dönüşüm Programı
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

GİRİŞ

Gelir dağılımının adil olarak tesis edilmesi kamu maliyesinin amaçlarından birisi olarak görülmektedir. Günümüzde sosyal refah devleti anlayışı ile birlikte devletler sosyal gelişimi sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek ya da en azından azaltmak ile mümkün olabilmektedir. Gelir dağılımının adil olarak tesis edilmesiyle toplumlarda ekonomik, siyasal ve sosyal olarak olumlu sonuçlar doğacaktır.

Gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında çeşitli mali araçlar kullanılmaktadır. Bu mali araçların yardımıyla gelir dağılımı daha eşitlikçi hale getirilmeye çalışılmaktadır. Maliye politikası araçları bu konuda oldukça etkilidir. Maliye politikaları aracı olarak kamu harcamaları ve vergileme gelirin yeniden dağıtımını amacını gerçekleştirmek için sıkça kullanılmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için düşük gelir seviyelerine sahip kesim üzerindeki vergi yükleri kaldırılıp bu kesime ülkelerde uygulanan kamu harcamalarıyla yapılan yardımlar ile gelirin yeniden dağılımı hedefine ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Eğitim ve sağlık, yoksulluktan uzaklaşmak ve gelir dağılımı adaletini sağlanması için en etkili kavramlar olarak görülmektedir. Gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında vergi politikaları ve kamu harcamaları etkili bir araç niteliğindedir. Vergi politikalarını yoksulluğu giderici ve gelir dağılımı eşitliğini sağlayıcı olarak etkin bir biçimde kullanmak eğitim ve sağlık konusunda alınacak vergileri yoksul kesime fırsat eşitliğini oluşturulacak şekilde düzenlenmesi önemli bir olgudur. Kamu harcamalarının da eğitim ve sağlık harcamaları alanında daha aktif olarak kullanılmasıyla beşeri sermayenin gelişmesi ve ekonomik gelişim için önemli etkileri mevcuttur. Eğitim ve sağlık harcamaları yoksulluğu giderici etkileri ile birlikte gelir dağılımında eşitsizliklerin giderilmesi veya azaltılmasında önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde gelir dağılımı kavramının tanımı ve önemi üzerinde durularak gelir dağılımı türleri, gelir dağılımı ölçütleri ve gelir dağılımı politikaları konularında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölüm ise eğitim harcamaları konusu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple eğitim kavramı açıklanarak Türkiye’de uygulanan eğitim sistemi özetlenmiştir. Eğitim harcamalarının tanımı yapılarak kamusal özelliği ve kamu harcamaları içerisindeki yeri anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde 2000 - 2019 yılları arasında Türkiye’de eğitim harcamaları ile ilgili istatistikler bulunmakta ve 2000 sonrası eğitim reformları hakkında bilgiler yer almaktadır.

Üçüncü bölümde sağlık kavramı ve bu yönde yapılan harcamalar konusu yer almaktadır. Sağlık kavramı açıklanarak başladığımız bölümde Türkiye’de bulunan sağlık sistemi özetlenmiştir. Sağlık harcamalarının tanımı ışığında sağlığın kamusalılığı ve kamu harcamaları içerisindeki yeri anlatılmıştır. Bu bölümde 2000-2019 yılları arasında Türkiye’de sağlık harcamaları ile ilgili istatistikler ve 2000 sonrası sağlık reformları konusunda bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bu bölümde eğitim ve sağlık ilişkisi gelir ve sosyal statü yönünde ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise eğitilmiş ve sağlıklı fertlerin beşeri sermaye stokuna katkıları ve buna yönelik yapılan harcamalarının gelir dağılımına etkileri ortaya konulmuş ve sonuç bölümünde istatistik veriler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Ayrıca dördüncü bölümde Türkiye özelinde eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımına etkilerini incelemiş olan çalışmalar özetlenmiştir.

BÖLÜM 1: GELİR DAĞILIMI

1.1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ

Gelir dağılımının tanımına başlarken gelir ve milli gelir kelimelerini açıklayarak başlayabiliriz. Gelir, bir ülkenin sınırları içinde bir yılda gerçekleşen nihai mal üretimi karşılığında üretim faktörlerine yapılan ödemelerin toplamıdır (Ünsal, 2011: 57). Gelir, bir kişiye, bir topluluğa belirli zamanda belirli yerlerden gelen nakit olarak değerlendirilebileceği gibi üretim ve hizmet süreçleri sonunda elde edilen nakdi veya nesnel getiri olarak da değerlendirilmektedir (DPT, 2001: 3). Bir ülkede üretim faktörlerine sahip olan yurttaşların o ülkede veya diğer ülkelerdeki üretime kattıklarına karşılık yapılan ödemelerin toplamına milli gelir denilir (Ünsal, 2011: 57). Milli gelir, bir ekonomide şahısların ekonomik faaliyetleri sonucunda, belli bir dönem içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamıdır.

Gelir dağılımı ise milli gelirin şahıslar, şahıslardan oluşan sosyal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşümü şeklinde tanımlanabilir (Boratav, 1997: 9). Özetle belirli bir dönemde, bir toplumda üretime konu olan mal ve hizmetlerin toplam parasal değeri milli geliri, milli gelirin toplumda paylaşılması ise gelir dağılımını ifade eder.

Gelir dağılımı kavramı bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplamı şeklinde ifade edilen milli gelirin, bireyler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşümüdür (Dinler, 2008: 295). Diğer bir deyişle ülkenin toplam gelirinin o ülkedeki fertler arasındaki dağıtım oranıdır (Hançerlioğlu, 2006: 30).

Gelir dağılımı, sosyal adalet ve sosyal eşitlik kavramlarıyla yakın ilişkili bir kavramdır. Gelir dağılımı, gelir eşitsizliklerinin sosyal ve ekonomik müesseseler ile nasıl ilişkide olduğunun, zengin ve fakir arasındaki gelir farkının zamanla değişiminin, gelir dağılımındaki değişikliklerin sermaye birikimi ve büyüme üzerindeki etkilerinin ve kaynak dağılımının açıklanmasıdır (Han, 2010: 12). Gelirin hangi şekilde dağılacığının bilinmesi sosyal ve ekonomik kararların alınması sırasında sermaye birikimi ve sosyal düzenin iyileştirilmesi için üzerine dikkat çekilmesi gereken bir husustur (M. S. Pehlivan, 2009: 19).

Eğitim, toplumsal statü, servet ve piyasa yapısından etkilenmekte olan gelir dağılımı; üretime katılmaktan ortaya çıkan tüm gelirlerin dağıtımı şeklinde olabildiği gibi, vergi yükümlülerinin ödedikleri vergilerin ve harcadıklarından sağladıkları faydaların dikkate alınmasıyla da incelenebilir. Kamu harcamaları ile oluşturulan genel fayda, kişiler arasında eşit veya yakın biçimde paylaştırılıyor ise adil bir ortam sağlanabilir (Akdoğan, 2011: 513).

Başta gelişmişlik ve refah olmakla beraber toplumun bütün özelliklerini ortaya çıkaran, tüm bireyleri ve hanehalkını ilgilendirmekte olan gelir dağılımı; geçmişten günümüze iktisadın güncel ve en önemli konularından biri olmuştur (Gençler, 2017: 20).

Hem klasik, hem de neoklasik iktisatçılara göre, gelir dağılımı konusu, faktörel gelir dağılımı olarak, yani üretim faktörlerinin gelirden aldıkları paylar olarak ele alınır.

Klasik iktisatçılar (Smith, Ricardo vd.), ücretlerin geçim düzeyinde olduğu bir ekonomide gelir dağılımını, kârların ve rantların dış faktörlerden (kıtık ve azalan kârlar gibi) bölüşümü olarak görüyorlardı. Neoklasik iktisat teorisi, gelir dağılımının pazarın işleyişi içinde belirlendiğini, yani üretim faktörleri ile marjinal verimlilik aynı payı paylaştığını öngörür. Bu nedenle, tam rekabet koşulları altında ve veri teknolojisinin etkisi altında, üretime dahil olan tüm faktörler marjinal gelirden eşit bir pay alacaktır. Ancak tam rekabet koşulları olmazsa ekonomide rantlar oluşmaktadır. Gelirin adil dağılımı için tam rekabet koşulları gereklidir, ancak yeterli olmayabilir. Sosyal refah işlevlerini geliştirme kavramı, belirli refah yargılarında bulunmaktadır. Sosyal refah işlevi, farklı gelir dağılımları arasında en uygun sosyal gelir dağılımını belirlemek için bize bir standart sağlar (Kirmanoğlu, 2014: 202).

Gelir dağılımı üretilen mal ve hizmetlerin bireyler arasında nasıl paylaşılacağını ve bu paylaşımın maddi gelirler yoluyla olacağını ifade etmektedir. Maddi ürünlerin toplamı milli geliri ifade ederken bu ürünlerin paylaşımı da gelir dağılımını ifade etmektedir.

Bir ülkedeki gelişmişlik düzeyi o ülkenin gelir dağılımı ile anlaşılmaktadır. Bu ülkedeki sosyal adalet kavramının düzgün bir şekilde işlemesi sağlık ve eğitim kavramları için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca gelir dağılımı bir ülkedeki üretimi ve tüketimi aynı zamanda tasarrufu etkilemektedir.

Gelir dağılımı, adalet ve eşitlik gibi kavramlarla yakından ilişki içerisinde. Gelirin eşit dağılıp dağılmadığı veya mevcut gelir dağılımının eşitlikten ne kadar uzaklaşmış olduğu ölçülebilmektedir. Ancak adalet görecelidir ve ölçülebilir bir kavram değildir. Genellikle, gelirin dağılımı eşitsiz olması durumunda adaletle uyulmadığı yönünde toplumda genel bir algı bulunmaktadır. Ayrıca, gelirin mutlak olarak eşit dağıtımında da adil olunmadığı düşünülmektedir. Buna rağmen, gelirin hangi şekilde dağıldığında adaletle uyulduğu, hangi durumda ise adaletsiz bir dağılımın söz konusu olduğu hakkında kesin bir görüş birliğine varılmamıştır (Başoğlu vd., 2012: 186).

Sosyal politika ve ekonomi ile ilgili literatürde günümüze gelindikçe gelir dağılımı kavramı ile beraber, gelir eşitsizliği kavramı da fazlaca kullanılmaya başlanmıştır. Gelir dağılımında günümüzde birçok ülkede eşitsizlik görülmesi, gelir eşitsizliği kavramının oldukça fazla kullanılmasının nedenlerinden birisidir. Gelir dağılımı kelimesi ile tarafsız bir anlam anlaşılmakta iken gelir eşitsizliği kelimesi gelir dağılımının adaletsiz ve eşitlikten uzak olduğu anlaşılmaktadır (A. Çelik, 2004: 58-59).

Üretime konu olan mal ve hizmetlerin kimler arasında nasıl ve hangi oranda dağıtılacağı konusu, iktisadın önemli konuları arasında yer alır. Gelir dağılımının adaleti bir şekilde oluşmasını sağlamak ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Herhangi bir ülkenin refahı ve ya zenginliğinden daha önemlisi de milli gelirlerinin hangi düzeyde adaletli dağıldığıdır. Kişiler veya toplumsal sınıflar arasındaki gelir farklılıklarının artması sosyal çatışmaların çoğalmasına ve toplumsal barış ve istikrarın zedelenmesine neden olur. Bu durum ise ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümenin önündeki en önemli engellerden birisidir (Öztürk, 2009: 9).

Gelir dağılımında oluşan şiddetli eşitsizlikler ayrıcalıkların korunması ile ilgili olduğu için fertlerin kendilerini üretken ekonomik faaliyetlerden soyutlanmalarına neden olabilmektedir (Derviş, 2007: 6). Gelir eşitsizliğinin yoğun olduğu ekonomilerde istikrarsızlık oluşur ve uzun dönemde sürdürülmez bir hal alırlar.

Gelir dağılımı adaletsiz tesis olunduğunda az gelişen ülkelerde büyümeyi olumsuz yönde etkiler. Büyüme ve yatırım için gereken politik ve ekonomik kurumların oluşmasına da engel olmaktadır. Etnik farklılıkların çok olduğu ülkelerde, gelir dağılımındaki bozulmalar sosyal yaşamda ters bir etkiye sahiptir (Birdsall, 2007: 3). Gelir dağılımında adaleti sağlamak için yüksek gelirli toplumsal gruplardan düşük gelirli toplumsal gruplara yapılan gelir transferleri toplumsal faydayı ve refahı artırıcı yönde etki yapar. Bu şekildeki transfer harcamalarının sosyal maliyetleri düşüktür ancak sosyal faydaları yüksektir. Gelir dağılımındaki adalet, kişilerin arasında fırsat eşitliğini artırmakta iken ekonomide fiyat istikrarını korumayı, tam çalışma gibi önemli fonksiyonları oluşturmayı da sağlamaktadır (Türk, 1979: 259).

Gelir dağılımında bozukluklar temel ekonomik bir problemdir. Bu bozukluklar birçok farklı toplumsal ve siyasal sorunlara yol açmaktadır. Yüksek gelir eşitsizliği bulunan ülkelerde eğitim düzeyinin düşüklüğü, sağlık standartlarının düşüklüğü, işsizlik ve yeterli sosyal barışın olmayışı buna bağlı siyasi istikrarsızlıkların oluşması gibi sorunlar görülmektedir (Çalışkan, 2010: 103-104).

Gelir dağılımı eşitsizliği ile toplam gelirin paylaşım şekli, toplumdaki yoksullukla bağlantılıdır. Toplumsal refahla da ilgili olan bu konu oldukça önemlidir. Ülkelerde toplumsal ve ekonomik kararlar verilirken gelir dağılımı konusunda bilgili olunması, sosyal yapının iyileştirilmesi ile sermaye birikimi konuları da önem arz etmektedir (Gürsel vd., 2000: 17-19). Siyasi olarak bakıldığında, gelir dağılımının eşitliği, demokrasilerin işleyişinin düzeltilmesi açısından temel bir şart olarak görülmektedir.

Mikro ve makro düzeylerde gelir dağılımını incelemek mümkündür. Gelir dağılımı mikro düzeyde üretim faktörleri piyasasında fiyat oluşumunun ve üretilen çıktılarda faktör paylarının hangi ilkelerle belirlenmesi konusu üzerine yoğunlaşmakta iken, makro düzeyde bakıldığında ise, ulusal gelirin emek ve mülk gelirleri arasındaki dağılım veya kişiler ve aileler arası dağılımı konu edilmiştir (Öztürk, 2009: 8).

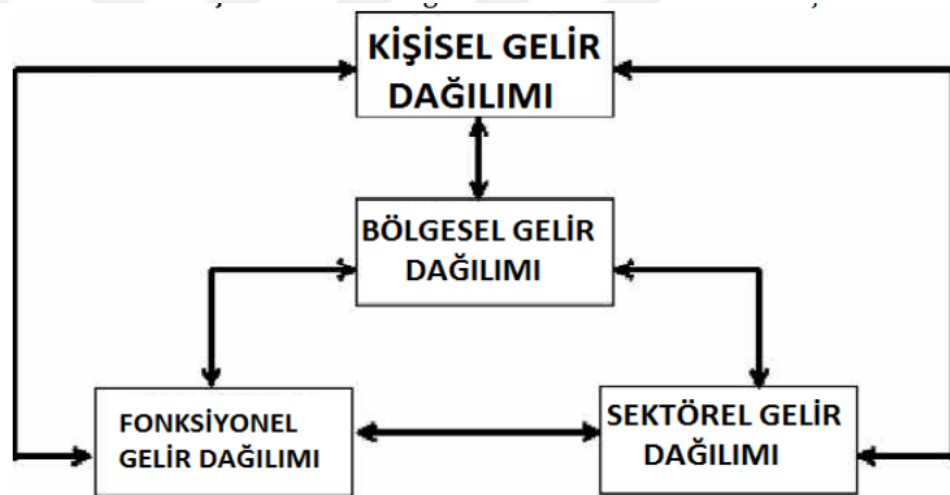
Gelir dağılımı sadece ekonomik açıdan ele alınacak bir durum değildir. Ekonomi ve sosyal politikaların zamanla gelişimi ve değişiminin sonucudur. Bu nedenle kavram olarak gelir dağılımı ekonomik özelliği ile beraber toplumsal bir özellik de taşımaktadır. Gelir dağılımının bozulmasına sebep olan birçok neden vardır. Bunların içinde eğitim, sağlık, işsizlik, enflasyon, kayıt dışı ekonomiler, ekonomik krizler, teknolojik gelişmeler, servetin dağılımındaki dengesizlik, göçler vb. durumları sayabiliriz. Devletler için gelir dağılımını düzenleyerek adil bir hale getirmek hayati bir önem taşır. Gelir dağılımını düzenlemek için devletler çeşitli müdahale araçları kullanır. Vergiler, ücret politikaları, sosyal güvenlik sistemleri kamu harcamaları, borçlar ve transfer harcamaları bu araçlardan bazılarıdır. Kamu harcamalarının içerisinde yer alan cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları bu konudaki etkisi çok önemlidir. Özellikle sosyal harcamalar olarak adlandırılan eğitim, sağlık ve sosyal koruma gibi yüksek düzeyde dışsallık içeren kamu harcamaları gelir dağılımının yeniden dağılımında böylece yoksulluğun giderilmesinde, toplumsal huzur ve barış ortamının tesis edilmesinde önemli bir role sahiptir.

Gelir dağılımı konusunda kullanılacak birçok farklı kavram ve tanımın mevcuttur, dolayısıyla bu konudaki tartışmalarda bazı kavram kargaşalarına neden olmaktadır. Gelir eşitsizliğinin çok yönlü olması gelir dağılımı yönelişleri hakkında genellemelerde bulunurken yanlış sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Gelir dağılımındaki eğilim, gelirin çeşidine (ücret, faiz vb.), gelir dağılımının ölçümü yöntemine (Lorenz eğrisi, Gini Katsayısı vb.), analiz edilen gruba (kadın, erkek vb.) ve incelemenin yapıldığı zaman dilimine bağlı olarak değişmektedir. Bu sebeple birçok gelir dağılımı veya gelir eşitsizliği eğilimi belirlenebilmektedir. Dolayısıyla yapılacak olan gelir dağılımı analizlerinde ortak kavramlar, noktalar ve tanımlardan hareket edilmelidir (Tokathoğlu ve Selen, 2017: 354).

1.2. GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ

Bir ülkede belirli bir dönem içinde meydana gelen gelirlerin kişiler, bölgeler veya üretim faktörleri arasında paylaşımı sonucu gelir dağılımı sağlanır. Bu durum gelirin oluşması ile birlikte ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik analizler sonucu gelir dağılımı çoğunlukla gelirlerin faktörler arasında dağıtımı ve gelirlerin kişiler arasında dağıtımı şeklinde yorumlanmaktadır. Gelir dağılımı kavramı genellikle, faktörel (fonksiyonel) gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, bölgesel gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımı şeklinde bir sınıflandırılmaya tabi tutulmaktadır.

Şekil 1.1: Gelir Dağılımı Türleri ve Arasındaki İlişki

Kaynak: UYSAL, (2007: 255)

1.2.1. Faktörel (Fonksiyonel) Gelir Dağılımı

Emek, sermaye, girişim ve toprak gibi üretim faktörlerinin milli gelirin içerisinde dağılımı fonksiyonel gelir dağılımıdır. Diğer bir ifade ile üretimde ne kadar emek harcandığına karşılık ne kadar ücret ödendiği, sermaye sahiplerinin ne kadar faiz geliri elde ettiği, girişimcilerin ne kadar kar elde ettiği ve toprak sahiplerinin ne kadar rant elde ettiği, faktörel gelir dağılımının konusunu oluşturmaktadır.

Faktörel gelir dağılımı; üretim faktörlerinin milli gelir üzrinden aldığı pay, milli gelirin rant, ücret, faiz ve kar arasında olan paylaşımı ifade eder. Üretim süreçlerine katılan her bir faktör sahibi, üretilen mal ve hizmetlerden pay alırlar. Bu paylar ücret, rant faiz ve kar paylarıdır. Bu paylara karşılık ödenen paralar üretim faktörleri sahiplerinin gelirlerini oluşturmaktadır. Faktörel dağılım genellikle gelirin emek ve diğer üretim faktörleri sahiplerinin aralarındaki dağılımı analiz için kullanılan bir kavramdır. (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 355)

Gelir dağılımının nasıl yapılacağı, ekonomi biliminin gelişme aşamalarında tartışılmalı ana konulardan birisidir. Ricardo ve Malthus'un önderliğini üstlendiği pozitif iktisat kuramı için, toplam gelirlerin ücret, kar ve rant arasında bölüşümü durumunun anlaşılması ve bu bölüşme ile ilgili yasaların belirlenmesi iktisadın çözümlenmesi gereken en önemli sorunlarından biridir. İktisat literatürüne göre bu şekildeki gelir dağılımı “faktörel gelir dağılımı” şeklinde adlandırılmıştır (Gürsel vd., 2000: 13). İktisatçılar arasında birincil gelir dağılımı denilen faktörel gelir dağılımı gelirin emek geliri olan ücret ve emek dışı gelir olan rant, faiz ve kar biçimindeki dağılımı, gelirin farklı toplumsal sınıflar arasındaki paylaşımını göstermektedir (Ünsal, 2012: 711).

Milli gelirin toplumsal sınıflar içerisindeki dağılımı faktörel gelir dağılımı ile gösterilir. Milli gelirin içerisindeki ücret, rant, faiz ve kar payları konusunda, ayrıca ülkenin gelişim seviyesine yönelik de bilgi vermektedir. Örnek olarak ekonomik kalkınma sürecinin başında toprak gelirlerinin milli gelir içerisinde aldığı paylar yüksek durumdadır, ekonomik gelişim hızlandıkça milli gelir içerisinde emeğin payı artmaktadır.

Serbest girişime dayanan iktisadi düzen içerisinde, tamamen fiyat mekanizmasına göre oluşan ve varsayım olarak devlet müdahalesinin olmadığı bir gelir dağılımı şeklindedir (İnce, 1980: 127). Milli gelirin çeşitli sosyal katmanlarda nasıl dağıldığını, göstermek için faktörel gelir dağılımı üretime katılan üretim faktörlerinin sayısına bölerek gösterir. Ancak toplumsal sınıfların kendi içinde bulunan farklılıklarını göstermemektedir (Kuştepeli ve Halaç, 2004: 6). Faktörel dağılım günümüz toplumlarında bölüşüm ile alakalı ilişkilerin açıklanmasında bazen yetersiz

kalmaktadır (Akalin, 2006: 202). Gelir dağılımı türlerini birbirinden ayırmamak gerekir. Gelir dağılımı türleri birbirlerini tamamlayan yöntemler şeklinde düşünülebilir. Hatta faktörel gelir dağılımı kişisel gelir dağılımı türünün temellerini oluşturması sebebiyle önem taşır. Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlikler üzerine yoğunlaşan kamu maliyesinin kullandığı araçlardan bazıları (ödeme gücü ilkesi, asgari geçim indirimi vb.) faktörel gelir dağılımından ilham almaktadır (Akalin, 1986: 310).

1.2.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Bir ülkede belirli bir dönem içinde üretilen gelirlerin, toplam nüfus (aileler) arasında bölüşümü, kişisel gelir dağılımı şeklinde nitelendirilebilir (Ünsal, 2012: 712). Toplumu oluşturan kişilerin milli gelirden aldıkları payların belirlenmesi kişisel gelir dağılımı olarak ifade edilebilir (O. Pehlivan, 2015: 305). Gelirin kişisel dağılımı, kişiler veya hanehalkı arasında nasıl dağıldığını gösterir. Kavramsal olarak amaç, her bireyin toplam gelirden ne oranda pay aldığının gösterilmesidir (Kirmanoğlu, 2014: 204).

Kişisel gelir dağılımının, faktörel gelir dağılımından farkı, üretim faktörüne sahip olanların bölüşümü söz konusudur. Başka bir deyişle hanehalkı tarafından sahip olunan üretim faktörleri ile belirlenmesidir. Bireyler farklı üretim faktörlerinden aynı zamanlarda getiri elde edebilmektedirler. Faiz geliri elde eden bir sermaye sahibi aynı zamanda emeğine karşılık ücret geliri de elde edebilmektedir (Pınar, 2012: 281). Bu sebeple fonksiyonel gelir dağılımına nazaran karmaşık bir yapıya sahiptir. Neo klasik teoriye dayanan kişisel gelir dağılımı, gelir vergisi kavramının uygulanması sonucu ortaya çıkmıştır (Karacan, 2014: 40).

İktisatçılara göre “ikincil gelir dağılımı” olarak adlandırılan kişisel gelir dağılımı, devlette piyasa çarklarının işleyişini vergiler, borçlanma ve kamu harcamaları gibi maliye politikasının araçlarının kullanımıyla yapılan müdahaleler ile ulaşılan gelirdir. İkincil gelir dağılımı daha eşitlikçi bir yapıya sahiptir. İkincil gelir dağılımını gelirin yeniden dağılımı olarak da adlandırabiliriz (Şen ve Sağbaş, 2016: 412).

Kişisel gelir dağılımının en önemli noktası gelirin nasıl elde edildiği değil ne kadar olduğu yani miktarıdır. En düşük ve en yüksek gelir grupları arasında fark ve bu

eşitsiz dağılıma sebep olan düzenekler tarafından incelenir. Kişisel gelir dağılımında ülkenin nüfusu genellikle eşit olan beş farklı gruba ayrılmaktadır. Nüfusun beşte birini temsil eden her grubun payına düşen ulusal gelirler hesaplanıp gelirin yüzde dağılımı ile hanehalkının yüzde dağılımları karşılaştırılır (Aktan ve Vural, 2002: 2). Kişisel gelir dağılımında, kişilerin ve tüketim birimlerinin belirli bir süre içinde kazandığı gelir miktarı dikkate alınmakta ve kişi başına düşen toplam gelir, ekonomik gelişmişlik düzeyini yansıtmaktadır. Kişisel gelir dağılımı, bir ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek ve uluslararası karşılaştırmalar sağlamak için kullanılır (Öztürk, 2009: 15).

Kişisel gelir, ortalama bir refah göstergesidir. Kişilerin gerçek gelirini göstermez, bu yüzden sadece bir potansiyelin ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Ekonomik analizlerde kişisel gelir dağılımı ülke karşılaştırmalarına imkan sağlamakta ve bu yüzden oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple ülkelerdeki gelişmişlik seviyelerini ortaya koymada kişisel gelir dağılımından yararlanılabilmektedir. Örnek olarak, kişi başına düşen milli gelir dünya ortalamalarının üstünde olan ülkeler gelişmiş ortalamanın altında kalan ülkeler ise az gelişmiş ülkeler olarak kabul görmektedir (Tokathıoğlu ve Selen, 2017: 357).

Kişisel gelir dağılımı, gelir eşitsizliğini etkin bir şekilde açıklayarak vergilendirme ve sosyal güvenlik gibi alanlardaki mevzuatı şekillendirir. Ayrıca, ülkedeki gelir eşitsizliğini tespit ederek ekonomik kalkınma ve değişikliklerin adalet açısından değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır.

1.2.3. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin sınırları içinde elde edilmiş olan gelirlerin bölgesel (coğrafi) olarak dağılımını ifade eder. Ülkede bölgeler arası dağılım farklılık gösterebilir, bazı bölgeler gelirden fazla pay alıp gelişmekte, bazıları ise gerekli payı alamayıp geri kalmaktadır. Bölgesel gelir dağılımı ülkede elde edilen gelirden, coğrafi olarak farklı bölgelerde bulunan insanların ne kadar pay aldıklarını içermektedir (Çetinkaya, 2012: 41).

Bölgesel gelir dağılımı, kişilerin bir ülkede farklı bölgelerde gelirlerde hangi oranlarda pay aldıklarını gösterir. Böylece ülkenin az gelişmiş ve gelişmiş bölgeleri

arasında oluşan farklılıklar bölgesel gelir dağılımı yardımıyla tespit edilebilir. Bölgesel gelir dağılımında eşitsizliğin temel faktörü, bölgenin coğrafi konumdan dolayı pazar ve tedarikçilere ulaşım problemleridir. Girişimciler bu gibi sebeplerden ötürü o bölgelere yatırım yapmaktan kaçınmaktadır (Altınışik ve Peker, 2008: 103).

Bölgesel gelir dağılımı kavramı, bir ülkedeki farklı bölgelerin gelişim farklarını görmek için kullanılır. Bölgelerin gelişim farkları, toplumsal ve ekonomik değişkenlere bakarak anlaşılabilir. Ülkelerin, bölgelerin ve illerin gelişmişlik seviyeleri, belirlenen kapsamlara göre farklı değişkenler ve yöntemler kullanılarak belirlenebilmektedir. Bölgeler arasında oluşan gelir dağılımındaki dengesizlikler, bölgelerin gelişim düzeylerini ortaya koyan sosyal göstergelerin (sağlık, eğitim, tarım, sanayileşme, ticaret, ulaşım ve teknolojik gelişim vb.) farklılığından kaynaklanmaktadır.

Bölgesel gelir dağılımı bir ülkede gelirlerin bölgesel olarak dağılımını ifade eder (Bronfenbrenner, 1971: 28). Milli gelirin bir ülkede, ülkenin farklı bölgelerine dağılımı da farklı olabilir. Bu nedenle, bölgelere göre rakamlar, bir ülkenin farklı yerlerinde yaşayan insanların milli gelirden hangi oranda faydalandıklarını göstermektedir. Bu dağılım bölgeler arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmak için kullanılır. Doğal olarak ülkenin büyüklüğü, bölgeler arası iklim ve arazi özelliklerindeki farklılıklar, sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmişlik düzeyi ve sosyal yapı da bu gelir dağılımını etkilemektedir (Uysal, 2007: 251).

Az gelişen ekonomilerde bölgeler arası gelir dağılımı dengesizliği fazla, gelişmiş ekonomiye sahip bölgelerde ise gelir dağılımı dengesizliği azdır. Siyasi coğrafi ve ekonomi gibi nedenler bölgelerin milli gelirden aldığı payları farklılaştırmaktadır.

1.2.4. Sektörel Gelir Dağılımı

Milli gelirden farklı sektörlerin aldıkları payları esas alan gelir dağılımı türüne sektörel gelir dağılımı denir. Topluluklar ekonomik açıdan hizmet, sanayi ve tarım toplulukları olarak sınıflandırıldığında, temel belirleyici olarak sektörel gelir dağılımı kullanılmaktadır. Milli gelirin oluşumunda hangi sektör belirleyici konumda ise topluluklar o sektör üzerinden isimlendirilir. Sektörel gelir dağılımı ülkenin ekonomik

düzeyi yönünden bilgi verir. Diğer bir deyişle, dönemlik olarak ülkenin sosyal gelişim sürecinin hangi düzeyinde olduğu, hangi sektörlerle yoğunlaşması gerektiği şeklindeki konularda karar vericilere politikalarını tasarlaması konusunda yardımcı olan önemli bir gelir dağılımı türüdür (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 359).

Uzun dönemde sanayi, hizmet ve tarım gibi sektörlerde milli gelirden alınan paylardaki değişim, devletlerin oluşturduğu politikaların bu değişimler üzerindeki etkileri (olumlu veya olumsuz), gerekli teşviklerin nasıl yapıldığı ile ilgili konular sektörel gelir dağılımı ile sağlanır.

Ekonomik yönden gelişen ülkelerde tarım sektörünün milli gelirdeki payı azalırken, sanayi ve hizmet sektörlerindeki payı ise artmaktadır. Bu durumun tersi olarak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ise tarım sektörü milli gelirden daha yüksek pay kaplarken sanayi ve hizmet sektörünün payı düşüktür. Ülkelerin gelir dağılımı düzeyini belirtmesi gibi özellikleri, sektörel gelir dağılımını önemli bir gösterge haline getirmektedir.

Sektörel gelir dağılımı farklı iki türde tanımlanabilir. İlki üretim sektörleri arasında dağılan milli gelir, diğeri ise özel sektör ile kamu arasında paylaştırılan milli gelirdir. İkinci tanımlama için, devletin ekonomiye müdahale derecesi ve ekonomik sistemin özelliklerini ortaya koymaktadır diyebiliriz (Kubar, 2014: 230).

Öte yandan, gelirin yeniden dağıtılması kavramı da bu noktada vurgulanmalıdır. Bir ülkenin piyasa koşullarının oluşturduğu gelir dağılımına birincil gelir dağılımı, devletin piyasa mekanizmasının çeşitli yollarla işleyişine müdahalesi ile oluşan gelir dağılımına ikincil gelir dağılımı denir (Başoğlu vd., 2012: 190). Bu sebeple gelir dağılımı türlerini hepsi için ayrı ayrı birincil – ikincil dağılım ayrımı yapılabilir.

1.3. GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜTLERİ

Gelir dağılımı ölçütleri, gelir dağılımı eşitsizliklerini ölçmek için kullanılan yöntemlerdir. Gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçmek için birçok ölçüm yöntemi geliştirilmiştir. Bu standartlar genellikle objektif ve normatif olarak iki ayrı kategoriye

ayrılır. Objektif ölçütler, gelir ve ortalama gelir arasındaki farkı istatistiksel olarak ölçerek eşitsizlik derecesini belirlemeye çalışırken, normatif ölçütler ise gelir dağılım oranına ek olarak sosyal fayda anlayışı yönünde refah fonksiyonunu da hesaplamalara ekler (Aktan ve Vural, 2002: 12).

Aralık - Değişim Aralığı, Varyans - Göreli Varyans, Logaritmik Varyans, Göreli Ortalama Mutlak Sapma, Gini Katsayısı, Kuznet Katsayısı, Değişim Katsayısı Pareto Katsayısı, Theil Endeksi, Yüzde Paylar Analizi objektif ölçütler olarak sayılabilir. Dalton - Atkinson Eşitsizlik Ölçütü ise normatif ölçüt olarak adlandırılır. Lorenz eğrisi statik bir ölçüt olarak değerlendirilebilir ancak Gini katsayısı ile birlikte düşünülerek kullanılırsa objektif ölçütler arasında da değerlendirilebilir (Özgüler, 2015: 86).

Gelir dağılımı ölçütlerinde olması gereken özellikler transfer ilkesi ve ölçekten bağımsızlık ilkesidir. Transfer ilkesi gelir tayinlerinin dağılım ölçütlerine yapacağı etkidir ve Pigou - Dalton koşulu diye de bilinmektedir. Ölçekten bağımsızlık ilkesi ise gelir dağılımında bulunan bütün gelir kalemlerinin aynı miktarda artırılıp veya azaltılması dağılım ölçütünü değiştirmemesidir. Gelirin zengin bireylerden yoksul bireylere aktarılması, diğer koşullar aynı kalırsa eşitsizlik ölçütünü azaltılması gerektiği anlamına gelir (Gürsel vd., 2000: 178). Günümüzde yapılan araştırmalarda bazı ölçütler diğerlerine göre daha sık kullanılır. Bunun nedeni, bu ölçütlerin ülkeler arasında karşılaştırmalara izin vermesi ve gelir transferlerine, hareketlere ve değişikliklere duyarlı olmasıdır.

Gelir dağılımına yönelik literatürde bireysel gelir dağılımını ölçmeye yönelik birçok yöntem olduğunu görmekteyiz. En yaygın kullanılan yöntemlere göz atalım.

1.3.1. Objektif Ölçütler

Objektif gelir dağılımı ölçütleri, aralık - değişim aralığı, varyans – göreli varyans, logaritmik varyans, göreli ortalama mutlak sapma, Kuznets Katsayısı, Gini Katsayısı, değişim katsayısı, Pareto Katsayısı, Theil Endeksi, yüzde paylar analizi ve Amartya Sen Yoksulluk Oranı Endeksi şeklinde sıralanabilir. Aşağıda bu ölçütleri açıklamaya çalışacağız.

1.3.1.1. Aralık - Değişim Aralığı

Aralık ölçütü, gelir dağılımının en düşük geliri ile en yüksek geliri arasında oluşan farkların, gelir ortalamalarına oranıdır. Gelir dağılımı eşitsizliklerini tespit etmek için ana ölçüt olarak kullanılan bu yöntem topludaki en düşük ve en yüksek değerleri göz önüne alır.

Gelir dağılımında bulunan en düşük gelir ve en yüksek gelir arasında bulunan farkı ortaya koyan eşitsizlik ölçütü ise değişim aralığıdır. Değişim aralığı sadece en uç değerleri dikkate alır. Diğer gelir gruplarının ne paylarda olduğu konusunda bir fikir sunmaz. Bu sebeple gelir dağılımı hakkında yeterli bilgi edinme imkanı sağlamaz (Öztürk ve Göktolga, 2010: 6).

1.3.1.2. Varyans - Göreli Varyans

Varyans, gelir dağılımının analizinde gözlemlenecek değerlerin ortalamasından uzaklığı, topluluğu veya dağınıklığı gibi durumları hesaplamada kullanılır. Mutlak farkların kareleri toplamının alınıp kişi sayısına bölünmesi ile bulunmaktadır. Farklı gelir dağılımlarını karşılaştırmak için kullanılabilmesine rağmen, bu yöntem gelir eşitsizliği ölçütlerinin içerisinde bulunması gereken "ölçekten bağımsızlık" ilkesini sağlamamaktadır.

Varyans ölçütü, gelir dağılımının aritmetik ortalamasının karesine bölünmesiyle "Görelî varyans" elde edilir. Görelî varyans, ölçekten bağımsızlık ilkesini sağlar. Diğer değişkenler sabitken, düşük gelirli bireylerden daha yüksek gelirli bireyler yönünde yapılan gelir transferi her zaman varyansı artırır. Görelî varyans değerindeki bir artış, gelir eşitsizliğinde bir artış olduğunu gösterir. Benzer şekilde, görelî varyans, yüksek gelir grupları içindeki gelir transferlerine daha duyarlıdır (Gürsel vd., 2000: 179-180).

1.3.1.3. Logaritmik Varyans

Gelir dağılımını analiz etmek için logaritmik varyans kullanıldığında, düşük gelirli kişilere yapılan gelir transferi daha belirgin hal alır. Logaritma kullanmak gelir dağılımını daha simetrik hale getirebilir. Gelir seviyeleri arasındaki fark, gelir

seviyesinin artmasıyla azaldığından, logaritmik ölçüm, küçük gelirli kişilerin nispeten daha büyük bir ağırlık taşımaya sebep olur. Logaritmik varyans kullanıldığında, düşük gelirli kişilerin gelirine belirli bir miktar gelir eklendiğindeki düşüş, aynı gelirin yüksek gelirli kişilerin gelirinden çıkarılması durumundan daha büyüktür. Ortalama gelir farklılıklarından etkilenmediği için gelir dağılımı yönünden karşılaştırılması için de uygun bir yöntemdir. Logaritmik varyans, gelir ortalamasının üstünde ve altında oluşan farkları çok iyi yansıtır, bu sebeple tüm seriler ile ilgilenir. Logaritmik varyans ölçütündeki artış, gelir dağılımının eşitsizliğini göstermektedir (Öztürk ve Göktolga, 2010: 7).

1.3.1.4. Göreli Ortalama Mutlak Sapma

Bu ölçüt kullanılırken toplum içerisindeki gelir seviyeleri arasında oluşan farkların mutlak değerleri toplamı bulunarak, toplam gelire bölünür. Bu şekilde gelir dağılımındaki tüm gelir düzeyleri ortalama gelir ile karşılaştırılabilir. Aralık ölçütüne göre daha çok tercih edilmesinin nedeni tüm dağılımı kapsamasıdır. Ancak göreli ortalama mutlak sapma yöntemi, gelirin aynı yönünde bulunan gelir düzeyindeki bir kişi tarafından geliri daha yüksek düzeyde olan bireye yapılan gelir aktarımlarına karşı duyarlı olan bir yöntem değildir (Aktan ve Vural, 2002: 14).

1.3.1.5. Kuznets Katsayısı

Bazı iktisatçılar açısından gelir dağılımı, sanayileşmenin başlangıcında daha adaletsiz bir durumda bulunmaktadır. Bu iktisatçılardan birisi olan Simon Kuznets'in hipotezine bakacak olursak; ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında kişi başına düşen gelir genellikle ülkenin belirli bölgelerinde ya da ülkedeki belirli sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Bu hipotez farklı ülkelerden toplanan istatistiklere dayanır. Hipoteze göre ekonomik kalkınmanın başlangıç aşamasında büyüme olgusu gelir dağılımını bozmakta iken, sonraki aşamalarda gelir dağılımını düzenler (Van den Berg, 2016: 494).

Bu ölçüt sadece iki sektör bulunan bir ekonomi için uygulanabilir. Sıfır ile bir aralığında bir değer alabilen bu katsayı, ekonomideki toplam üretimlerin sektörler arasındaki yüzde olarak dağılımı ve işgücünün yüzde dağılımı şeklinde hesaplanır. Bu sebeple sektörler arasında oluşan dengesizlikleri gösterir. Tüm ayrı sektörlerle ait üretim

seviyesi ve aynı sektöre ait olan işgücü seviyesi arasındaki farkların mutlak değerleri alınıp her sektörün işgücü üzerindeki payı iler ağırlıklandırılıp toplamaları alınması suretiyle hesaplanan ölçüt, sektörler e uygun sınıflandırılan bir Lorenz eğrisi ölçütüdür (DPT, 1994: 8). Bu katsayının sıfır olması sektörel ortalamanın ülke ortalamasına eşit olduğunu gösterir. Kuznets katsayısının bir olduğu durum ise tüm çıktıların tek bir sektör tarafından üretilmekte olduğunu ve bu sektörün istihdam seviyesinin toplam istihdam seviyesi içindeki payının önemsiz düzeyde olduğunu gösterir (Öztürk ve Göktolga, 2010: 13).

Kuznet katsayısı formülü şu şekildedir:

$$K = \sum (A_i / B_i) - 1$$

A_i = i. üretim payı,

B_i = i. istihdam payı

Kuznets katsayısı da Gini katsayısı gibi bir Lorenz eğrisi ölçütüdür. Bu ölçüt sektörler e yönelik sınıflandırılmış bir ölçüttür. Kuznets katsayısı başlangıç paylarını sıralamak ya da biriktirmek için daha kullanışlı bir ölçüttür. Kuznets katsayısı, hane haklı gelirleri veya kişisel gelirler ile ilgili yeteri veri bulunmayan ülkelerde gelirin fonksiyonel olarak dağılımını ölçmek için daha kullanışlıdır (Aktan ve Vural, 2002: 17).

Kuznets, tarım dışı nüfusun görece küçük olmasına rağmen sanayileşmenin getirdiği modernleşme ile ortaya çıkan modern ekonomik sistemin, kırsal bölgelerden göçenlerin ve yabancı göçmenlerin kentsel nüfusu artıracığına işaret etmektedir. Bu göç yüzünden, düşük gelirliler yüksek gelirli kişilerin yaşadığı alanlara akacak ve kırsal bölgelerdeki gelir eşitsizliği kentsel bölgelerdeki gelir eşitsizliği seviyesinin altında kalacaktır. Kuznets, eşitsizlikteki ilk artışı bu göçe bağlamaktadır. Bu nedenle, nüfusun göçü ile nispeten küçük nüfuslu sanayi sınıfının geliri artacaktır. Daha sonra sanayileşmenin getirdiği yeni teknoloji, diğer büyük ölçekteki birimlerin gelirlerini artıracak ve sonraki dönemde gelir eşitsizliğini azaltacaktır (Kuznets, 1955: 15-16). İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayileşme ile birlikte hızlı bir büyümenin yaşandığı bu dönemi inceleyen Kuznets'in ters U eğrisi aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 1.2: Kuznets Eğrisi

Kaynak: Todaro ve Smith, (2012: 236)

Kuznets, tersine çevrilen U hipotezi meydana gelmesini beklediği mekanizmaları belirlemediği halde, ilkesel olarak, dizili bir ekonomik gelişim süreci ile ilgili tutarlı açıklamalarda ve tespitlerde bulunarak iki değişken arasında bulunan ilişkiye ve yönelimlere dair önemli bulgulara ulaşır. Ancak, modern ve geleneksel ekonomik sistem aracılığıyla sermaye birikiminin oluşturduğu zenginlik, ters yönlerdeki eşitsizliği çekme eğiliminde bulunur; bu sebeple eşitsizlikteki net değişim belirsizdir ve Kuznets eğrisinin geçerliliği deneysel bir sorundur (Todaro ve Smith, 2012: 235-236). Bu nedenle son dönem deneysel çalışmalarında Kuznets’in ters U eğrisinin geçerliliği hipotezini kabul ve reddeden birçok analiz bulunmaktadır.

1.3.1.6. Gini Katsayısı

İtalyan istatikçi Corrado Gini tarafından ortaya konulan Gini katsayısı, gelir dağılımı özkülürken en sık başvuru olan ölçüm yöntemidir (A. Çelik, 2004: 60). Bu ölçüt “Gini yoğunlaşma oranı” şeklinde de bilinir. Lorenz eğrisinin bir özeti olarak kabul edilen Gini katsayısı, Lorenz eğrisinin mutlak eşitliği ifade ettiği köşegen arasında bulunan alanın, köşegenin alt bölümünde kalan toplam alanına oranı şeklinde hesaplanır

(Weisskoff, 1970: 305). Gini katsayısı ölçütü, Lorenz eğrisinden hesaplanabileceği gibi, bir formülle de hesaplanabilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 16).

$$Gini = \frac{1}{2n^2 \bar{y}} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j|$$

y_i : i. Hane geliri

y_j : j. Hane geliri

$\bar{y}$: Ortalama gelir

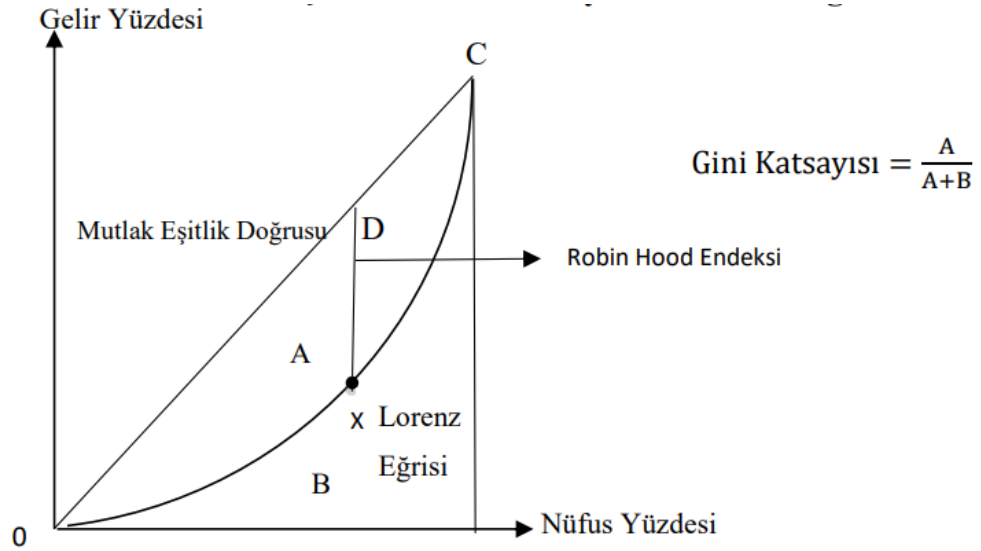
n: Hanehalkı sayısını gösterir.

Gini katsayısı ölçütü kullanılarak eşitsizliğin seviyesi bir tek sayı ile tanımlanabilmektedir. Farklı gelir dağılımlarının karşılaştırılması bu şekilde mümkün hale gelmektedir. Bazı ekonomistlere göre eşitsizlik ölçümleri için kullanılmakta olan en iyi yöntem olarak Gini katsayısı olduğu söylenirken, bazı ekonomistler ise Gini katsayısını hesaplaması zor olduğunu belirtmektedir. Gruplar arası veya grupları kendi içerisindeki eşitsizliklere ayırıştırmanın mümkün olmayışı yöntemi kullanışlı bir yöntem olmaktan çıkardığını belirtmektedir. Bu durumun sebebi, ölçütün değer artışı ile, az gelirliden çok geliriye gelir akışlarının duyarlılığının azalmasıdır.

Gini katsayısı değerindeki artış gelir dağılımının eşitsizliğinde artış olduğu anlamına gelmektedir (A. Çelik, 2004: 60). Bu ölçüt sıfır ile bir arasında bir değer almaktadır. Bu ölçütün sıfır olması toplumdaki dağılımda eşitsizliğin olmadığı anlamına gelmektedir (Litchfield, 1999: 4). Teorik olarak baktığımızda Gini katsayısı değeri sıfır ise gelirin tamamı toplumdaki bireyler arasında eşit dağıldığı, Gini katsayısı bir ise gelirin tamamının toplumdaki bir bireye aktarıldığı anlamı çıkmaktadır.

Gini katsayısı ölçütü toplumun gelir seviyesine bağlanarak hesaplaması yapılan bir kavram değildir. Bu ölçüt, farklı gelir düzeyleri arasında yer alan bireylerin sayılarına bağlıdır. Gini katsayısı hiçbir zaman sıfır veya bir değerini alamaz. Bunun

nedeni bir ülkedeki gelirin tamamı bir bireye gidemeyeceği gibi tamamen eşit dağılımı da söz konusu değildir.

Şekil 1.3: Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi

Kaynak: Todaro ve Smith, (2012: 222)

Gini katsayısı ölçütünü hesaplanması, statik ölçüm yöntemi olarak değinilen Lorenz eğrisi kullanılarak yapılmaktadır. Gini katsayısı toplam eşitsizliği göstermektedir ve 0 mutlak eşitlik ve 1 mutlak eşitsizlik arasında herhangi bir değer göstermektedir. Gini katsayısı ölçütü, diğer tüm eşitsizlik ölçüm yöntemlerine oranla daha fazla kullanılmaktadır. Bu durumun nedeni eşitsizlik ölçüm yöntemleri ilkelerinin çoğunu sağlamasıdır. Gini katsayısı, ölçüm yöntemlerine ilişkin ilkelerden anonimlik ilkesi, ölçek bağımsızlığı ilkesi, transfer ilkesi ve nüfus bağımsızlığı ilkesini sağlamaktadır (Todaro ve Smith, 2012: 223).

1.3.1.7. Değişim Katsayısı

Değişim katsayısı, standart sapmanın ortalama gelir düzeyine oranlanmasıyla elde edilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 15). Değişim katsayısının değerinin sıfır olmasının nedeni bütün dilimlerdeki gelirlerin eşit olmasıdır. Değişim katsayısı her düzeyin gelirleri arasındaki transferlere karşı duyarlıdır. Bu ölçüt, ölçü biriminden ve

ortalama gelirden bağımsız olması sebebiyle ülkelerin arasındaki gelir dağılımlarını karşılaştırabilme imkanı sunar (Öztürk ve Göktolga, 2010: 7). Fakat gelir seviyeleri arasındaki farklar büyüdüğünde transferlerin etkilerini ölçmede yetersiz kalmaktadır. Değişim katsayısı sıfıra ne kadar yaklaşırsa, gelir dağılımı o kadar eşitlikçi bir hale gelmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 15).

1.3.1.8. Pareto Katsayısı

İtalyan iktisatçı Vilfredo Pareto 19. Yüzyılda bir gelir dağılımı ölçütü olarak “Pareto katsayısını” ortaya koymuştur. Gelir dağılımının ilk kez ayrıntılı ampirik araştırmasını yapan kişi Wilfredo Pareto’dur. Gelir dağılımında oluşan bozuklukları analiz için günümüzde kullanılan ilkelere Pareto kuralları denir. Pareto katsayısını “ α ” simgesi ile gösterebiliriz. Pareto kurallarına göre, rastgele seçilen bireylerin gelir düzeyleri ve bu bireylerle aynı ya da onlardan daha yüksek gelir seviyesine sahip olanların sayıları arasında sabit bir ilişki bulunmaktadır (Pen, 1971: 234-235).

Pareto Katsayısı formülü şu şekildedir .

$$X_y = A \cdot y^p$$

X_y : y seviyesi ya da üstünde geliri olanlar,

A: Sabit sayı,

p: Pareto katsayısı,

y: Gelir seviyesini (Pen, 1971: 235).

Pareto katsayısı analizinde, hanehalkının gelirini nasıl sağladığına ve hangi sosyal sınıfa mensup olduğuna bakılmaz. Birçok gelir dağılımı modellemesinde Pareto dağılımı kullanılmaktadır.

Pareto, mekandan ve zamandan bağımsız bir şekilde, gelirin dağılımını gösteren eğrilerin yüksek gelire sahip olanları gösteren parçaların eğimlerinin eşitliğini ileri

sürmüştür. Gelir seviyesi yükseldikçe bu model kişilerin üstteki gelir gruplarına yükselme oranının nasıl arttığını göstermeye çalışır. Pareto α katsayısı ihtimalinin nasıl yükseldiğini tahmin etmeye yarar. Pareto katsayısı, belirli düzeyde gelir kazananlar ile aynı düzeyde ya da daha fazla gelir kazananların sayıları arasında sabit bir durum olması gerekliliğini öne sürmektedir (Öztürk ve Göktolga, 2010: 13).

1.3.1.9. Theil Endeksi

Theil endeksi, toplam eşitsizlikleri gruplar arası ve grup içi olarak ayrıştırır. Theil endeksinin bu özelliği ampirik uygulamalarda sıkça kullanılmasını sağlamaktadır. Endeks bahsedilen iki bileşenin toplanmasıyla elde edilmektedir (Akın ve Aytun, 2018: 56).

Theil endeksinin diğer adı Entropi endeksidir. Theil endeksi eşitsizliklerle ilgili dinamikleri ve modelleri değerlendiren ve gelirdeki eşitsizlik durumu verilerini sağlamak için, diğer ölçütlerden oldukça avantajlıdır. Entropi endeksi, her bir gelir grubunun nüfus payı ile arasındaki oranların ağırlık verilmiş logaritmasının toplamı ile elde edilir. Bu şekilde nüfus dağılımının yapısı ile gelir arasındaki karşılaştırmayı mümkün kılan ölçüt, gelir grupları arasında oluşan nüfus dağılımını ve gelir dağılımının arasında bulunan farklılıkların bir ölçümünü sağlar. Entropi endeksi sıfır ile sonsuz arasında bir değerdir. Theil endeksi küçüldükçe, gelir dağılımındaki eşitsizlik artmaktadır. Theil endeksi büyüdüğünde ise gelir dağılımındaki eşitsizlik azalıyor anlamına gelmektedir. Theil endeksi “1” bir olduğunda, ilgili grubun eşitsizliğe katkısı yok demektir. Ancak endeks “0” sıfır değerini aldıysa, bütün gruplar nüfus payında eşit oranda gelire sahiptirler(Kazar, 2008: 77).

$$T = \sum_{i=1}^N \left(\frac{x_i}{\sum_{j=1}^N x_j} \cdot \ln \frac{x_i}{\bar{x}} \right)$$

x_i ; i, kişi geliri,

$\bar{x}$; ortalama gelir,

N : kişi sayısı,

Gelir dağılımı ölçütlerinin ölçekten bağımsızlık, transfer ve simetriklik gibi ilkelerini Theil endeksi sağlamaktadır. Ancak bu endeksin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Theil endeksinin değeri nüfusun büyüklüğü ile ilişkilidir. Bu sebeple bu ölçüte bakarak farklı ülkelere arasında bir karşılaştırma yapmak kolay değildir. Gelirleri oranı birbirleri ile aynı olan bireylerin birbirleri arasında yapılan gelir transferi endekste küçülmeye sebep olmaktadır. Bu sebep endeksin kullanımında karşımıza dezavantaj olarak çıkmaktadır. Örnek olarak, geliri 4000 TL olan bir bireyden, geliri 2000 TL olan bireye yapılan gelir aktarımının Theil endeksinde oluşturduğu küçülten etki ile, 10000 TL gelire sahip bireyden, 5000 TL gelire sahip olan bireye yapılan aynı miktar gelir aktarımının etkisi de aynı olmaktadır (Elveren, 2013: 37-38).

Theil endeksi aynı anda, eşitsizliklerin kentsel ve kırsal olma durumu gibi sebeplerle bölge içi eşitsizlikten kaynaklanan kısmı ile kentsel ve kırsal gelir açığı gibi nedenlerden, bölgeler arasında ortaya çıkan eşitsizliklerden kaynaklanan kısmını ayırtmak için etkili bir ölçüttür. Bir ülkelerdeki eşitsizliklerin genelde % 25' i gruplar arasındaki farklılıklardan kaynaklanıyor iken % 75' i ise grup içerisindeki eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır (Haughton ve Khandker, 2009: 101).

1.3.1.10. Yüzde Paylar Analizi

Bireysel gelir dağılımı ölçümünde yaygın şekilde kullanılan ve kullanım yönünden en kolay olan ölçüt, yüzde paylar analizi ölçütüdür. Toplam gelirden, hanehalkı tarafından alınan yüzdeye göre küçükten büyüğe doğru sıralanan bu yöntemde haneler farklı gruplara ayrılmaktadır. Gruplandırma esnasında %20'lik 5; %10'luk 10; %5'lik 20 ya da %1'lik 100 grupta yapılabilir. Bu analiz esnasında yüzdelik gelir gruplarından hangisi hesaplanmışsa, hesaplanan gruba giden harcanabilen geliri toplam harcanabilir gelire bölerek hane grupları tarafından elde edilen gelirin yüzde paylarına ulaşılır. Sonrasında her grubun toplam gelir içerisinde aldığı payları karşılaştırarak analiz tamamlanır (Öztürk ve Göktolga, 2010: 8).

Bu analiz yapıldığında, gelirden eşit dağılım olduğu durum her bir grubun toplam nüfus içerisindeki payı ile toplam gelirden alınan payları eşit olduğu durumdur. Nüfusun yüzde yirmilik beş farklı grup oluşturularak analiz yapılması en yaygın kullanım

şeklidir. Özellikle ülkeler arasındaki gelir dağılımı karşılaştırmalarında en çok bu şekilde bir gruplandırılmaya başvurulmaktadır. Oluşturulan her ayrı grubun gelirden aldığı payı hesaplayarak karşılaştırma gerçekleştirilir (Ensari, 1997: 16–17).

Yüzde paylar analizi, yüzdelerle dilimleme yöntemi şeklinde de bilinmektedir. Bu yöntem alt ve üst gelir gruplarının arasında oluşan gelir farklarını ve yoksulluğun derecesini göstermek için başarılı bir yöntem olarak adlandırılabilir. Lorenz eğrisi ve bu eğrinin kullanılmasıyla oluşturulan Gini katsayısı, nüfusun tamamı ile ilgili gelir eşitsizliği bilgilerini sunmakta iken, yüzde paylar analizi yüzdelerle dilimler arası farkları göstererek bu iki yöntemden ayrılmaktadır (A. Çelik, 2004: 63).

P 80/20 Göstergesi

Bu gösterge yüzde paylar analizi yapılırken sıkça kullanılan bir göstergedir. Bu gösterge hanehalkının yüzde yirmilik gruplara ayrıldığı analizde toplam gelirden en yüksek gelir payını alan beşinci Grubun, en düşük gelir payını alan birinci gruba oranlanması ile hesaplanmaktadır. Bu yöntem sayesinde gelir dağılımının en üstünde bulunan hanehalkı ile en alt bölümde bulunan kesim arasında gelir farkının zamana göre değişimi izlenebilir. Bu göstergenin değerinin düşük olması toplumdaki eşitsizliğin azaldığını gösterirken yüksek olması ise eşitsizliğin arttığını göstermektedir (TÜİK, 2008: 59).

1.3.1.11. Amartya Sen Yoksulluk Oranı Endeksi

Yoksulluk Oranı Endeksi olarak isimlendirilen bu ölçüt Nobel ödülü almış Hint iktisatçı Amartya Kumar Sen tarafından geliştirilmiş bir yöntemdir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) İnsani Gelişim Yaklaşımı'nın temelini oluşturan İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE), bu endeksin özel bir halidir. Amartya Sen bu ölçütünde toplumdaki yoksulların sayısını ve bu bireylerin yoksulluk boyutlarını dikkate alır. Yoksulluk oranı endeksi bir ülkede büyüme sonucunda elde edilen gelirlerin nasıl pay edildiğini ve yoksulluk sınırının altında kalan ne kadar insan olduğu ve bu bireylerin yoksulluk sınırına hangi mesafede olduğu gibi konuları içermektedir.

1.3.2. Normatif Ölçütler:

Gelir dağılımları oranlamalarına, sosyal refah anlayışına bağlı olarak fayda mekanizmasını dahil eden ölçütler normatif ölçütlerdir. Normatif ölçüt olan Dalton, Atkinson eşitsizlik ölçütüne yakından bakalım.

1.3.2.1: Dalton, Atkinson Eşitsizlik Ölçütü

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler incelenirken farklı gelir paylaşımlarının statik ölçütü Lorenz eğrileri kesişebilir ya da dağılım ölçütleri farklı sıralama gösterebilir. Dalton, Atkinson eşitsizlik ölçütü, farklı gelir dağılımlarının arasındaki sıralamaları düzgün ve doğru bir şekilde oluşturmak için kullanılmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010: 12).

Sosyal refah fonksiyonunu temel alan Dalton Atkinson eşitsizlik ölçütü, toplumdaki her bir kişi için aynı türde fayda fonksiyonunun geçerli olacağını ve gelir düzeyindeki artışla marjinal faydanın düşmesi varsayımı üzerine, toplam refah maksimizasyonun sadece gelir toplumda eşit olarak paylaşıldığında mümkün olabileceğini kabul etmektedir. İstatistik olarak eşitsizliğin değeri, bir toplumun eşitsizliğe nasıl güçlü bir tepki göstermiş olduğuna bakılıp anlaşılabilir. Tüm gelirlerin eşit paylaşıldığı bir toplumda, gerçek ortalama sosyal yararı, potansiyel ortalama sosyal yarara göre ne kadar düşük olduğu bu ölçüt yardımıyla bulunabilir (Cowell, 2009: 48).

Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi gibi bazı gelir dağılımının ölçülmesine yardımcı ölçütler, farklı gelir seviyelerinde eşitsizlik seviyelerine verdiği ağırlıklar değişiklik göstermektedir. Bu sebeple çeşitli gelir dağılımlarının farklı eşitsizlik ölçütlerine göre sıralanması durumunda düzensiz bir sıralama ile karşılaşılabilir. Her bir ölçüm yöntemine göre eşitsizliklere verilen ağırlık farklı olması sebebiyle, bu ağırlıklar değer yargılarına bağlı olması, bu ölçütün kullanılması sırasında sosyal refah fonksiyonu etrafında tekrar sıralanmaktadır. Kullanılan fonksiyonda, toplum tarafından eşitsizliğe atfedilen değer sıfır ile sonsuz arasında bulunmaktadır. Değer sıfır ise, toplum gelir dağılımına kayıtsızdır. Ancak değer sonsuz olması toplumun en çok ilgilenilen kesiminin en düşük gelir grubundaki kişiler olduğunu gösterir. Bu ölçüte göre gelir

1.3.3. Statik Ölçütler

Statik ölçüt olan Lorenz eğrisi normatif ölçütler yardımıyla hesaplanan gelir dağılımı nispi dağılım sonuçlarını grafiksel yöntemle gösterimini sağlar, bu eğri yardımıyla gelir dağılımı ve nüfus değişkenlerinin toplamı temsil edilir. Aşağıda Lorenz Eğrisini yakından inceleyeceğiz.

1.3.3.1: Lorenz Eğrisi

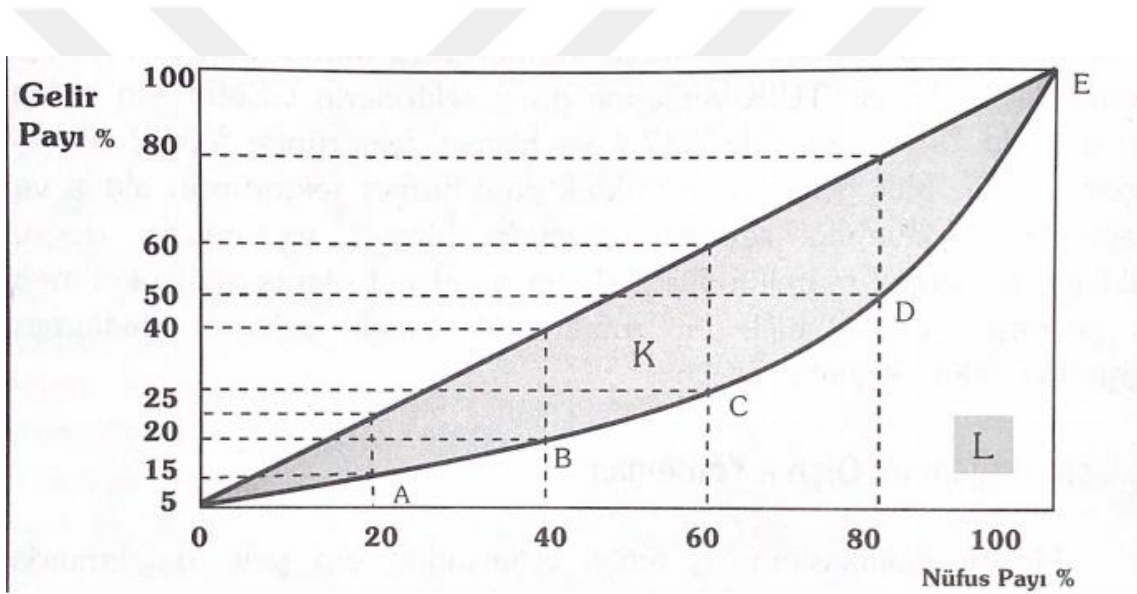
Max Otto Lorenz tarafından gelir dağılımının ifade edilebilmesi için ortaya konulmuştur. Bu eğri gelir dağılımı ile ilgili çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır. Bazı gelir dağılımının ölçülmesi için geliştirilen ölçütlerin hesaplanmasında kullanılmakta olan grafik ile gösterim şeklidir.

Yoğunlaşma eğrisi olarak da adlandırılan Lorenz eğrisi, Latin ülkelerde bulunan kaynaklarda Gini eğrisi olarak da adlandırılmaktadır. Aynı dönemlerde yaşayan iki iktisatçı olan Max Otto Lorenz ile Corrado Gini, birbirlerinden habersiz bir şekilde ve yakın zamanlarda gelir dağılımındaki sorunlar üzerine yoğunlaşmış ve bu sorunlara yönelik çözüm üretmeye çalışmışlardır (Başoğlu vd., 2012: 186).

Bu eğride dik ekseninde milli gelir yüzdeleri bulunur, yatay ekseninde ise nüfus yüzdeleri bulunmaktadır. İki köşeyi birleştiren 45 derecelik açığa sahip olan bir doğru eş dağılım eğrisi şeklinde isimlendirilir. Lorenz eğrisi üzerinde nüfusta her %20'lik kısmın milli gelirin %20'sini aldığı ideal bir paylaşım temsil edilmektedir. Eş dağılım eğrisi olarak da tasvir edilen Lorenz eğrisi, gelir dağılımında eşitlik olacağını diğer bir deyişle bütün bireylerin aynı kazancı elde edeceği ütopyayı göstermektedir. Ancak fiili gelir dağılımı eş dağılımdan daima sapmaktadır. Bu eğri, oluşan gelir dağılımının oluşması istenen ideal durumdan hangi ölçüde saptığını ortaya koyar (Tokathoğlu ve Selen, 2017: 360).

Tablo 1.1: Lorenz Eğrisi İçin Sembolik Gelir Dağılımı Yapısı

Yüzde Dilimler	Mutlak Eşitlik		Eşitsizlik	
	Yüze Pay	Birikimli(%)	Yüze Pay	Birikimli(%)
1. %20	20	20	5	5
2. %20	20	40	10	15
3. %20	20	60	15	30
4. %20	20	80	20	50
5. %20	20	100	50	100

Kaynak: Pınar, (2014: 288-289)**Şekil 1.5:** Lorenz Eğrisi**Kaynak:** Pınar, (2014: 288-289)

Şekil 1.5’de ODE eğrisi oluşan fiili gelir dağılımını göstermektedir. %20’lik dilimler şeklinde nüfusun milli gelirden alacağı payı temsil eder. A notasına baktığımızda milli gelirin %20’sini alması gereken nüfusun sadece %5’ini aldığı görülmektedir. Yani toplumda en düşük gelire sahip olan %20’lik kesim gelir dağılımından alması gerektiği yapı alamamakta daha düşük bir pay almaktadır. B noktasındaki ikinci % 20’lik kısım ise milli gelirden %10 pay aldığı görülmektedir. Yani toplumdaki %40’lık bölüm milli gelirden %15 pay almaktadır. Başka bir taraftan üçüncü %20’lik kısım ise milli gelirin %15’ini almaktadır. Başka bir ifade ile nüfusun %60’lık kısmı milli gelirden %30 pay almaktadır. Nüfusun dördüncü %20’lik kısmına

gelen %80 milli gelirden toplam %50 pay alırken kalan %20'lik kesim ise milli gelirdeki %50 payı almaktadır. Örnekte incelemiş olduğumuz dağılım oldukça bozuk bir dağılım örneğidir (Tokathoğlu ve Selen, 2017: 361).

Ülkeler arası gelir dağılımı kıyaslamalarında ya da bir ülkenin gelir paylaşımı ile ilgili eşitsizliklerin farklı zamanlardaki karşılaştırılmasında bu eğriden yararlanılabilmektedir. Bu karşılaştırmalar yapılırken, herhangi bir dağılıma ait olan bu eğri, paylaşıma ait olan her noktada diğer dağılıma ait olan eğrinin üzerinde bulunması durumunda, bu paylaşıma göre daha eşit bir dağılım olduğu belirtilebilir.

Birbirinden farklı olan Lorenz eğrileri birbirleri ile karşılaştırılıp gelir bölüşümü üzerine yorumda bulunulacağına, bir eğrinin diğer bir eğriye göre daha adil bir bölüşüm olduğunu temsil etmiş olması her seferinde kesin olarak ifade edilemez. Bir dağılıma ait eğri, bu dağılımın bazı bölümlerinde başka bir gelir dağılımının üzerinde yer alabilmekte iken bazı bölümlerinde ise aşağısında yer alabilmektedir. Böyle durumlarda eğriler kesişebilmektedir. Eğrilerin kesişmediği ve eğrilerin birbirleri üzerinde bulunduğu bir durumda, üstte bulunan eğri “Lorenz baskın” olarak isimlendirilir. Lorenz eğrilerinin kesiştiği durumda ise Lorenz baskınlık kıstası geçerli değildir. Böyle bir durumda hangi dağılımın diğeri üzerine tercih edileceği kesin olarak ifade edilemez (Gürsel vd., 2000: 176-177).

1.4. GELİR DAĞILIMI POLİTİKALARI

Gelir dağılımının adil bir şekilde tesis edilmiş olması toplumdaki barış ortamı için önemli bir olgudur. Ancak gelirin kendiliğinden adil dağılımı pek mümkün değildir. Gelir dağılımı politikaları yardımıyla gelir dağılımının sağlanması, sosyal refah devletinin temel amaçlarından birisidir. Asıl amaç gelir dağılımını düzenlemek olduğu halde gelir dağılımı politikaları, amaçlarının tersine gelir dağılımını daha da bozabilmektedir. Gelir dağılımını düzenlemek amacıyla kullanılabilecek temel politikalar; gelir politikası, ücret politikası, fiyat politikası, servet politikası ve maliye politikası olarak sıralanabilmektedir.

Sosyal refah devleti anlayışının gereği olarak, devlet farklı gelir dağılımı

araçlarından yararlanarak gelir dağılımını düzenlemektedir. Buna yönelik olarak yapılacak düzenlemeler, var olan vergilerin oranlarının ayarlanması veya yeni vergiler getirilmesi, kamu harcamaları ile ilgili düzenlemeler, taban ve tavan fiyat uygulamaları, tarımsal desteklerin kapsamı, asgari ücretin belirlenmesi gibi konularda kararlar verir (Dilik, 1976: 33).

Toplumdaki eşitsizlik bireylerin dayanabileceği seviyenin üzerinde bulunuyorsa, iki farklı politika izlenebilir. İzlenilecek ilk politika, varlıklara sahip olanları düzenlemek ve fırsat eşitliğini oluşturarak eğitim ve sağlık gibi hizmetlere ulaşımın kolaylaştırılmasını sağlamak gibi eşitsizliğin kökenine inecek politikalar izlenmelidir. Ancak bu çözüm uzun döneme yöneliktir. İkinci politika ise, mali sistemde yapılacak gerekli yeniliklerle gelirin yeniden dağıtım işlevini yerine getirmek gerekmektedir (Goni vd., 2011: 2).

Gelir dağılımının piyasada gerçekleşmesi halinde gelirden oluşan eşitsizlik, gelirin yeniden dağılımının ardından oluşan dağılım durumuna göre çok daha derin bir durumdur. Son durumlarda gelir eşitsizliği diğer ülkelere göre oldukça elverişli seviyelerde bulunan Batı Avrupalı devletlerde bile, piyasada oluşan gelir dağılımı istenen eşitlik seviyelerinden oldukça uzaktır. Batı Avrupa ülkelerinde gelir dağılımı eşitsizliklerinin az oluşmasının sebebi kamunun müdahale ederek yeniden dağılım politikalarının çokça uygulanmasıdır (A. Çelik, 2004: 83).

Ülkelerin yönetimleri çeşitli araçlar kullanarak piyasadaki gelir dağılımına müdahalelerde bulunmaktadır. Maliye politikası araçları olan kamu harcamaları ve vergiler gelir dağılımına müdahalede en çok tercih edilen araçlardır. Piyasada oluşan gelir dağılımına göre farklı gelir seviyelerinde bulunan kişilerin sahip oldukları gelirler sosyal harcamalar ile değiştirilebilir. Buradan hareketle gelir dağılımını tahsis etmede kullanılan politikaları inceleyelim.

1.4.1. Gelir Politikası

Bu politika, mevcut bulunan geliri ilgilendiren gelişmelerin ve bu durumların çıkışı esnasında direk etkilemeye çalışılan hükümet politikaları olarak bilinmektedir (Aksu, 1993: 50).

Bu politikada asıl amaç ekonomi niteliklidir. Milli ücret politikalarıyla uygulanmak istenen fiyat ve ücretlerde istikrara ulaşmayı hedefler. Buna yönelik olarak istikrar sağlamak amacıyla fiyat ve ücretleri piyasaya bırakmamak, kontrol edilmesini sağlamak önerilir (Uçkan, 1999: 17).

Emeğin piyasadaki fiyatı ücret olarak bilinmektedir. Bu nedenle gelir dağılımı için önem arz etmektedir (Gençler, 2017: 28). Aynı şekilde ücret, bir ülkede emek sarf ederek geçim sağlayanların gelir dağılımı adaletinin hangi miktarda sağlanabildiği açısından önem taşımaktadır (Topalhan, 2010: 5). Bu politikanın en çok kullanım şekli fiyat ve ücret kontrolleri olmakla beraber kar, rant ve faiz şeklindeki diğer üretim faktörlerinin tamamı gelirleri etkileyen politikalarda bulundurmaktadır (Rakıcı, 2008: 69).

Vergi harcamalarında sınırlara ve sayılarına dikkat edilmesi ve aşırıya kaçılmaması gerekli bir durumdur. Çünkü gelirler yükseldiğinde, marjinal faydası azalmaktadır. Bu duruma benzer şekilde, asgari geçim indiriminin oransal olarak aşırı tutmak, gelir düzeyleri alçak olan alt gelir gruplarında asgari geçim indirimini aşan gelir dilimleri ani bir şekilde fazla bir pay üzerinden vergilendirilmemesi, servet ve gelir açısından bakıldığında önemlidir (Şen ve Sağbaş, 2016: 424).

1.4.2. Ücret Politikası

Toplumda geçim sağlamak amacıyla emek sarf edenlerin gelir kaynağı ücrettir. Ücret politikaları bu duruma bağlı olarak devlet eliyle, ücret ile geçim sağlayanların gelir düzeylerini iyileştirmek ya da korumak ve yaşam kalitelerini artırmak için kullanılır. Devletler ücret politikalarını asgari ücreti tespit yöntemiyle uygular. Asgari ve fiili ücretlerin belirlenmesinde etkin olan devlet dışı etkenlerde mevcuttur.

Demokrasi ile yönetilen milletler toplu sözleşme nizamı içerisinde devletler sözleşme imkanı tanır, bu nedenle devletin müdahalesi dolaylı şekildedir. Ücret politikasının amacı memur, işçi ve işveren sendikaları ve devlet tarafından çeşitli şekillerde tarif edilir (Aksu, 1993: 47). Sendikaların takibinde bulundukları ücret politikaları gelir paylaşımını etkileyerek milli gelir içinde bulunan ücretlerin payına işçilerin faydasını yükseltmek için gayret göstermektedir (Ersezer, 2006: 257).

İşverenlerin ödemeyi kabul ettiği en yüksek ücret düzeyi, temel olarak işletmelerin rekabet güçleri ve karlılık seviyelerine göre tayin edilmektedir. Ücretin en düşük seviyesi ise emekçilerin hayatlarını idame ettirmek için indirilmesine karşı koyacakları seviyeye kısaca sendikaların pazarın gücüne göre belirlenmektedir (Lordoğlu ve Törüner, 1995: 91).

Ekonomik büyümeler sırasında ücretlerde artış beklentileri oluşmaktadır. Buradaki artışlar ile ilgili beklentilerin ne kadar olması gerektiği ile ilgili iki görüş mevcuttur. İlk görüş ücret politikalarının verimlilik açısından uygulanmasıdır. İkinci görüş ise aktif ücret politikası yani ihtiyaca göre ücret uygulanmasıdır. İlk görüş hükümetler ve işverenler tarafından tercih edilmekte iken ikinci görüş ise işçi sendikalarının tercihidir (Aksu, 1993: 47-48). Verime göre ücret görüşü, bütün çalışanların yaptıkları işin değeri göz önüne alınarak, üretim ve verimliliğe katkıları çerçevesinde ücretlendirilmesini savunur. Bu söylenenlere göre ücret, emeğin üretimdeki katkısından çok, toplum ve hayatın içerisinde yer alan insanların yaşamlarını devam ettirmesini sağlayan bir gelir olarak değerlendirilir. Çalışanın ve aile bireylerinin gerekli ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için yeterli seviyede ücret verilmesine, ihtiyaca göre ücret denilir (Zaim, 1992: 168).

1.4.3. Fiyat Politikası

Nominal gelir ile mal fiyatları reel geliri etkilemektedir. Reel gelir ve alım gücü fiyatlar genel seviyesinde oluşan değişimlerden etkilenmektedir. Nominal gelirler mal fiyatları düzeyi ile ilişkilidir ve fiyatlarda artış yaşanması durumunda reel gelirde düşüş yaşanmaktadır (Aksu, 1993: 49). Devletler dar gelirli bireylerin reel gelirlerinde düşüş yaşanmasını önlemek amacıyla eğitim, sağlık, barınma ve temel gıda malzemeleri gibi ana ihtiyaçlardaki fiyat artışlarını düzenlemek için tavan fiyat uygulaması düzenlemektedir (Türk, 2005: 298).

Taban fiyat ve tavan fiyat uygulamaları devletlerin uyguladıkları fiyat politikası araçlarıdır. Ülke yönetimleri taban fiyat uygulamalarıyla, bir ürüne yönelik piyasada oluşan fiyatın üzerinde fiyat belirlemek suretiyle piyasadaki arz fazlalığını satın alır. Bu sebeple oluşacak satın alma pazarlama ve depolama gibi çeşitli maliyetlere katlanmaktadır. Taban fiyat uygulamaları genellikle tarım sektöründe kullanılmaktadır ve gelirin sektörel dağılımını tarım lehine çevirir. Ancak, tarım ürünlerinin fiyatlarının artması fonksiyonel gelir bölüşümünü ücretlilerin tersine değiştirmektedir. Genellikle hiper enflasyon olduğu dönemlerde tavan fiyat uygulamaları kullanılmaktadır. Temel ihtiyaçların fiyatlarını belirlemek (narh) ve fiyatları dondurmak şeklinde uygulanan tavan fiyat uygulamaları, ürünlerin fiyatlarını piyasadaki fiyatların altında olacak şekilde düzenlemektir. Bu uygulamanın bir sonucu olarak talep fazlası meydana gelebilir. Oluşan talep fazlasının karşılanamaması durumunda karaborsa sorunu ortaya çıkacaktır. Yönetimler karaborsaları önlemek amacıyla farklı önlemler almaktadır. Tavan fiyat uygulamaları ile kişisel gelir dağılımı, sabit gelirli lehinde düzeltilmeye çalışılmaktadır (Berberoğlu vd., 2010: 151-152).

Adaletli bir şekilde gelir dağılımı oluşturmaya yönelik uygulanan politikalar çoğunlukla zenginlerin gelirini azaltmadan yoksulların mutlak gelirlerinde artış sağlanmasını amaçlamaktadır. Sağlık, eğitim, yiyecek, giyim, barınma ve ulaşım gibi temel ihtiyaçları karşılamak, yoksulların sahip olduğu varlıkların değerini artırmaya çalışmak, yoksul kesimin pazarda sunduğu malların ve hizmetlerin satış değerlerini ve pazar paylarını artırmaya çalışmak gibi amaçlar bu politikanın amaçları arasında gösterilmektedir (Adelman ve Robinson, 1989: 982-984).

Fiyat politikası bazen gelir dağılımı amacını gerçekleştiremeyebilir. Tarım sektöründeki emeğe talebi artıran bir unsur tarım ürünlerindeki fiyat artışlarıdır. Böylece toprak sahibi olmayan çiftçiler de gelirlerini artıracaktır. Bu çiftçiler tarım ürünlerinin alıcısı konumunda da bulunmaktadır ve gelirlerinin bir kısmıyla bu ürünleri almaktadırlar. Buna bağlı olarak, fiyatlardaki artışlar bu kişilerin gelirini azaltacaktır. Şehirlerde yaşayanların düşük gelirli bireyleri içinde aynı durum geçerlidir fakat kırsalda yaşayan bireyler şehirlerdekilere göre daha yoksul bireyler olduğundan, tarım ürünleri fiyatlarındaki artışlar yoksulluğu azaltma yönünde etki göstermektedir (Adelman ve Robinson, 1989: 988).

Fiyat istikrarı devletlerin en önemli ekonomi araçlarından birisidir ve fiyat politikası önlemlerinde başı çekmektedir. Gelecek ile ilgili belirsizlikler fiyat istikrarı sayesinde ortadan kaldırılarak yatırımcılar için uygun bir karar ortamı sağlamaktadır. Fiyat istikrarı enflasyonun ekonomilerde oluşturacağı tahribatları önler ve güven ortamı sağlar, yatırımlar artar, istihdam artar ve faizler düşer. Makroekonomik istikrarın sağlanmasının temeli fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Tüm bu sebepler ekonominin sürdürülebilirliği ve büyümesi gibi etkenlerle birlikte istihdamı artırarak sosyal refahı gerçekleştirmeye yardımcı olur. Böylece adaletli bir gelir dağılımı sağlanır (Ç. Doğan, 2005: 1-2).

1.4.4. Servet Politikası

Bu politikada amaç, eşit olmadan dağılımı gerçekleşmiş olan servet dağılımının mümkün çerçeve içerisinde en eşit şekilde dağılımının sağlanmasıdır. Servetlerin dağıtımında diğer bir yöntem zenginlerden yani varlıklı bireylerden yoksullara yani varlıksız ya da daha az varlıklı bireylere doğru yeniden paylaştırmaktır (Ersezer, 2006: 259).

Piyasa ekonomilerinin zorunlu kıldığı bir durum servetin eşit bir şekilde dağıtılamamasıdır. Buna bağlı olarak servetin yaygınlaştırılıp eşitsizliklerin azaltılması amaçlanmış ve bu durum politik bir araç halini almıştır. Bu durumda servetin yaygınlaştırma politik aracı servet edinme durumlarıyla ilgili hukuki esaslar ve önemli haklarda değişiklikler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir (Aksu, 1993: 76).

Endüstri sermayesi ve parasal sermayelerde özellikle gelişmeyen ülkelerde çokça adaletsiz dağıtılmıştır. Ancak bunların yeniden dağıtımı gibi bir özelliği bulunmamaktadır. Bunun sebebi bu varlıkların yönetimin verimli olması zorunluluğudur. Bu sebeple ülkelerdeki yönetimler, ekonomik kaynakların tekelleşmesini önlemek gibi değişik yollara başvurumaktadırlar. Eşitsizliği önlemenin diğer bir yolu ise servet sahiplerinin varlıklarına el koymaktır (Ersezer, 2006: 260).

Ekonomilerde şahsi mülkiyetler ortadan kaldırılmadan, servetlerin mülkiyeti sınırlanarak ya da varlık sahibi olmayan bireylere servet edinimi sağlanarak servet dağılımındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılabilir.

1.4.5. Maliye Politikası

Kamu gelirleri ve kamu giderlerini kullanarak devlet, ekonomi üzerinde büyük rol almakta, geliştirici ve düzenleyici etkilerde bulunmaktadır. Bu etkilerin istenilen doğrultuda yapılabilmesi, politikaların uygulama başarısıyla ilişkilidir. Devletlerin ekonomi üzerinde oynadığı rol ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Ülke yönetimleri fiyat istikrarı, ekonomik büyüme, tam istihdam, adaletli bir gelir dağılımı, istikrarlı ekonomi, gibi amaçlar için elinde bulunan mali araçları kullanması genel olarak maliye politikası şeklinde tanımlanabilmektedir (Akdoğan, 2011: 475). Diğer bir tanımla, devletin mali araçlar yardımıyla genel ekonomiyi yönlendirmesi, yani işsizlik ve enflasyon gibi önemli ekonomik sorunların çözümüne yönelik ekonomik gelişmelerin ve tam istihdamın sağlanmasına katkıda bulunacak bir kamu harcaması ve gelir politikası izlemesidir. Kısaca makroekonomik hedeflere ulaşılması için devletin harcama ve vergi programlarını uzlaştıracı şekilde belirlemesidir (O. Pehlivan, 2015: 286-287).

Ekonomilerde doğal mekanizmalar soncunda meydana gelen dağılım birincil dağılım olarak nitelendirilir. Bu mekanizmalar sonucu olarak gelir gruplarının arasında oluşabilecek varlık farklılıkları, ikincil dağılımla giderilmeye çalışılmaktadır. Bu müdahaleler sosyal politikanın amaçları doğrultusunda yapılmaktadır. Devlet mali araçları kullanarak bu doğrultuda yaptığı uygulamalar, maliye politikasının konusudur. Genel bir bakışla ikincil dağılım birincil dağılıma kıyasla daha adil olarak kabul edilmektedir.

Maliye politikası gelir dağılımını düzenlemede, kişisel gelir dağılımının değişimini içerir. Sektörel ve bölgesel gelir dağılımları yeniden düzenlenerek değiştirilmesi maliye politikasının kalkınma ve büyüme amacıdır (Turhan, 1993: 258).

Devletin gelirlerin yeniden dağıtımındaki üstlendiği rol günümüzde ve geçmişte tartışılmalıdır. Piyasaya müdahalelerin gerekliliği, edilecek bir müdahale olması durumunda bunun nasıl ve ne şekilde yapılacağı bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Klasiklere göre devlet altyapı hizmetleri, güvenlik ve savunma hizmetleri gibi temel alanlarda sınırlı görevler üstlenmelidir. Günümüzde ise modern devletler temel görevlerine ek olarak ekonomik istikrar ve büyümeyi sağlamalı, gelir dağılımı düzenlemeleri yaparak varlıkların eşitsiz dağılımını ortadan kaldıracak politikalar uygulamak gibi ek görevler üstlenmiştir. Liberalist görüşler dahi günümüzde devletlerin gelir dağılımına sınırlı bir şekilde müdahalesinin gerekli olduğunu söylemektedir (Öztürk, 2009: 60-61).

Üretim sonucu ortaya çıkan gelir, üretim faktörleri arasında eşit olarak dağılmadığında devlet bu sürece el atarak dağılımı değiştirecektir. Böylece herhangi bir üretim faktörüne vergi getirerek geliri azaltıp bir harcama düzenleyerek herhangi bir faktörün geliri yükseltebilir. İki durumda faktör sahiplerinin gelirinde değişiklik meydana getirecek ve bu devletin kişisel gelir dağılımını değiştirdiği anlamına gelecektir. Gelirlerin bu durumlarla yeniden dağılımı ile kişilerin üretimden kazanacakları gelir farklılaşmış olacaktır (Dilik, 1976: 33).

Bazı yönetimlerin kararları farklılık göstermesine rağmen genelde devletler ülkelerinde piyasalarına öncelikli olarak dolaysız vergiler yardımıyla müdahalede bulunurlar. Sonrasında ise devletler vergiler yoluyla elde ettiği bu gelirleri veya diğer gelir kalemleri finans edilmesi suretiyle gelirleri karşılıksız olarak transfer harcamalarında bulunmasıyla yeniden dağıtım gerçekleştirebilir (Gürsel vd., 2000: 21).

Toplunun kamusal hizmetlerden faydalanan kesiminde bu hizmetleri karşılayanlar farklı kesimler olabilmektedir. Sosyal yardımlar, devlet destekleri ve tahvil sahiplerine yapılan ödemeler, kişisel geliri dolaysız yoldan etkiler. Bu karşılıksız harcamalar kişiler ve piyasalarda oluşan gelir dağılımını düzeltmeye yöneliktir. Bu durumlar devletlerin sosyal niteliğinin bir göstergesi olarak görülebilir (Türk, 2005: 13).

Gelir dağılımı eşitsizlikleri azaltmak için vergi politikalarını uygularken yüksek gelir sahiplerinden alınan vergilere ağırlık vermek, kamu hizmetlerinin sunulmasında

ise düşük gelir sahiplerine yarar sağlayan hizmetlere yönelmek gerekmektedir. Buna yönelik sosyal harcamalar etkili bir kalemidir. Sosyal sigorta kalemleri gibi transfer harcamaları kişisel gelir bölüşümüne yönelik iyileştirmelere yol açar. Yatırımların ise gelir dağılımını düzeltmek adına geliri düşük seviyelerde bulunan bölgelere kaydırmak bölgesel gelir dağılımını düzeltmeye yarar. Bu şekilde yapılan harcamalarla faktör istihdamı da artar ve faktör gelirleri de değiştirerek fonksiyonel gelir dağılımını olumlu yönde etkiler. Devletin zorunlu harcamaları olan ve karşılığını ölçmenin mümkün olmadığı savunma, adalet, güvenlik ve asayiş gibi kamusal hizmetler konusunda kesin bir yargıda bulunulamamaktadır. Bu hizmetlerin toplumun tümüne yayılması sebebiyle gelir dağılımını etkilemediği varsayılır (Tuncer, 1970: 59-60).

Maliye politikası amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu araçları kullanmaktadır. Bu mali araçların miktarları ve kullanım için oluşturduğu bileşenleri ve yaptığı ayarlamalarıyla amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Bu araçların en önemlileri olan ve kamu gelirleri içerisinde bulunan vergilemeye ve kamu harcamalarına gelir dağılımı yönünden değinmeye çalışalım.

1.4.5.1. Gelir Dağılımı Açısından Vergileme

Kamu gelirleri içerisindeki oranının yüksek olması ve çok geniş bir alana yayılması birçok ekonomik faaliyeti yakından ilgilendiriyor olması vergileri ön plana çıkarır. Maliye politikası aracı olarak kamu gelirleri denince akla çoğunlukla vergilere ilişkin düzenlemeler ve ayarlamalar gelmektedir (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017: 36). Vergilerin adaletli bir toplumsal düzen için mutlaka olması gerekir. Kamu mallarının finansı ve sosyal refahın sağlanması amacıyla, ödeme gücüne göre bireylerden vergi alınmasını gerektiren bir kurallar bütünü olarak değerlendirilebilir (Britain, 2000: 6). Gelir dağılımının iyileştirilmesini sağlamak için vergi sistemi, günümüzün önemli maliye politikası araçlarından (Ataç vd., 2008: 282). Gelir dağılımının düzeltilmesine yönelik vergilemede en etkili olan araç uygun bir şekilde düzenlenecek gelir vergisidir.

Gelir vergisi, enflasyonist dönemlerde yüksek gelire sahip bireylerin gelirlerini daha yüksek vergi oranları ile vergilendirerek oluşabilecek eşitsizlikleri düzenlemede etkin bir rol oynar. Bu vergileme türünde etki, oranların hangi düzeyde artış gösterdiğine göre değişiklik göstermekte ve bu etki başka koşullara göre de değişmektedir. Vergi kaçakçılığının önüne geçilmiş olması istenen etkinin görülmesi için önemli bir olgudur. Yüksek gelirli kesimin vergi kaçırması ve düşük gelirli kesimde bu durumun söz konusu olmaması durumunda gelir dağıtıcı bir etkiden söz edilmesi mümkün değildir (Atınç, 1992: 47).

Vergi politikalarından, gelir dağılımını mutlak eşitliğe yakın olacak şekilde düzetmesi beklenmektedir. Vergi politikası, oluşmuş olan gelir dağılımını ne derecede mutlak eşitlik doğrusuna yakınlıştırabilirse, gelir dağılımında eşitliği sağlayabilme kapasitesi o seviyede yüksektir. Diğer yandan, vergi politikası mutlak eşitlik doğrusuna fiili gelir dağılımını uzaklaştırmakta ise gelir dağılımına etkisi negatiftir. Fiili gelir dağılımını mutlak eşitlik doğrusuna yakınlıştırıp uzaklaştırmıyorsa o zaman vergi politikaları gelir dağılımını etkilemiyor demektir (Şen ve Sağbaş, 2016: 419). Vergi politikalarında vergiler genellikle dolaylı vergiler üzerinden alınmaktadır. Bu da vergilerin genellikle daha az geliri bulunan kesimden alındığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Acar, 2015: 58).

Geliri yeniden dağıtım etkiler farklı vergi türlerine göre değişiklik göstermektedir. Tüketim ve yatırım harcamaları üzerinden alınan vergilerin iki farklı türde etkisi bulunur. Birincisi, vergilerin geliri azaltması yoluyla harcamaların finanse edildiği kaynakları azaltır ve bu gelir etkisi olarak adlandırılır. İkinci durum ise vergilerin ikamet etkisidir. Bu etki, verginin yatırım yapma ya da yapmama tüketim ya da tasarruf arasındaki tercihleri etkileme durumudur. Yatırıma dönüşmeyen kaynaklar ya atıl durur ya da borç olarak verilir. Bunların dışında vergilerin arz ve talebi etkilemesi ile tüketim mallarının fiyatlarında ve yatırım maliyetlerini değiştirme gibi özellikleri de bulunmaktadır (Boratav, 1965: 156).

Vergi politikalarında yapılacak düzenlemeleri gelir dağılımının adaletli bir şekilde tahsis edilmesine yardımcı olur. Katma değer vergisi (KDV) ve özel tüketim vergisi (ÖTV) gibi harcamalar üzerinden alınan vergi ve benzeri vergiler genelde bireylerin

durumlarını göz önüne almamaktadır. Bu tür vergilerin gelir dağılımına etkisi negatif yöndedir. Bunun sebebi bu gibi tersine artan oranlı vergi tarifesi yapısına sahip olan vergilerin kişilerin ödeme güçlerine göre değişiklik göstermemesidir.

Bu nedenle vergi sistemi içerisinde dolaylı vergilerden çok dolaysız vergilerin bulunduğu bir vergi sistemi yapısına geçilmelidir. Buna bağlı olarak temel ihtiyaç malzemelerinin az oranlarda vergilendirilip bu malların dışındaki mal ve hizmetlerin ise vergi oranlarını artırmak ya da dolaysız vergi kaynaklarında, reel ödeme gücüne göre vergilendirme yapılacak bir vergi politikası izlenmelidir (Aydın ve Türgay, 2011: 256).

1.4.5.2. Gelir Dağılımı Açısından Kamu Harcamaları

Devlet günümüzde aktif bir rol oynamakta ve sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunmaktadır. Devlet kamu harcamalarını kullanarak, halkın yoksul kesimlerinin bedelsiz şekilde veya sosyal transferler yardımıyla ihtiyacı olan mallara ve hizmetlere ulaşmasını sağlamaya çalışır (Yüce, 2002: 24).

Kamu harcamaları yapmak suretiyle gerçekleşen hizmetlerin toplumun çeşitli kesimleri üzerindeki gelir dağılımı etkileri aynı etkiyi göstermez. Toplumsal mal ve hizmetlerin yaraları, tüm toplum kesimine aynı şekilde dağılmaktadır. Bu nedenle bu kamu hizmetlerinin (milli savunma, adalet ve güvenlik gibi) kişisel gelir dağılımına etkisinin nötr olduğu kabul görür. Yarı toplumsal nitelikteki mal ve hizmetlerin yararı ise çeşitli boyutlarda gerçekleşir. Piyasalar tarafından da üretilebilen mal ve hizmetler, ekonomik, sosyal ve mali nedenlerle devlet eliyle de üretilmektedir. Bu mal ve hizmetler belli gelir grubundaki kişilere diğer gelir grubunda bulunanlara göre daha fazla yarar sağlamaktadır. Özellikle eğitim ve sağlık hizmetleri açısından bakıldığında bu hizmetlerden yararlanma düzeyinde oluşan farklılıklar, kamu harcamalarında gelir dağılımı yönünden çeşitli boyutlarda etki etmesi sonucunu oluşturmaktadır. Söz edilen hizmetlerden elde edilen yararın, finanse eden kesimler dışında bulunan bireyler tarafından kullanılabilmesi, geliri yeniden dağıtacak bir etki doğuracaktır (Akdoğan, 2011: 513-514).

Sosyal politik nitelikte harcamalar olan kamu harcamaları pozitif dışsallık sağlamaktadır. Eğitim, sağlık, toplu taşıma, toplu konutlar ve sosyal güvenlik hizmetleri benzeri kamu harcamaları yeterli seviyede sunulması kişilerin giderlerini azaltarak gelir dağılımına olumlu etkiler oluşturmaktadır. Bu şekilde kamu harcamaları reel bir etki sağlar. Genellikle kamu harcamaları sosyal transferler ile gelir dağılımını düzenler ve gelir dağılımının düzenlenmesi de toplumdaki eşitsizliklerin azalmasında etkili olmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2016: 420).

Devlet gelir seviyesi düşük kişilerin harcamalarına ya da yüksek gelir seviyesine sahip kişilerin harcamalarına ağırlık verdiğinde sonuçlarda farklılaşmaktadır. Bu nedenle devlet özellikle beşeri sermaye ağırlığını yönlendirmelidir. Eğitim ve sağlık alanında yapılan çalışmaları ve harcamaları yükseltmelidir (Rakıcı, 2008: 71).

Kamu harcamalarının, gelirin yeniden dağılımını dolaylı ve dolaysız olarak değişik ölçülerde etkilemektedir. Kamu harcamalarının özellikle direkt ödemeler yoluyla gelirdeki yeniden dağılıma yön verme gücü, genel anlamda vergiler ve kamu borçlanmalarından daha fazladır. Ancak sunulan hizmetler ve oluşturulan yarar ile oluşan maliyetlere bağlı olarak, bazı kamu harcamalarının geliri dağıtıcı etkisi çok az hatta bazen negatiftir (Akdoğan, 2011: 515).

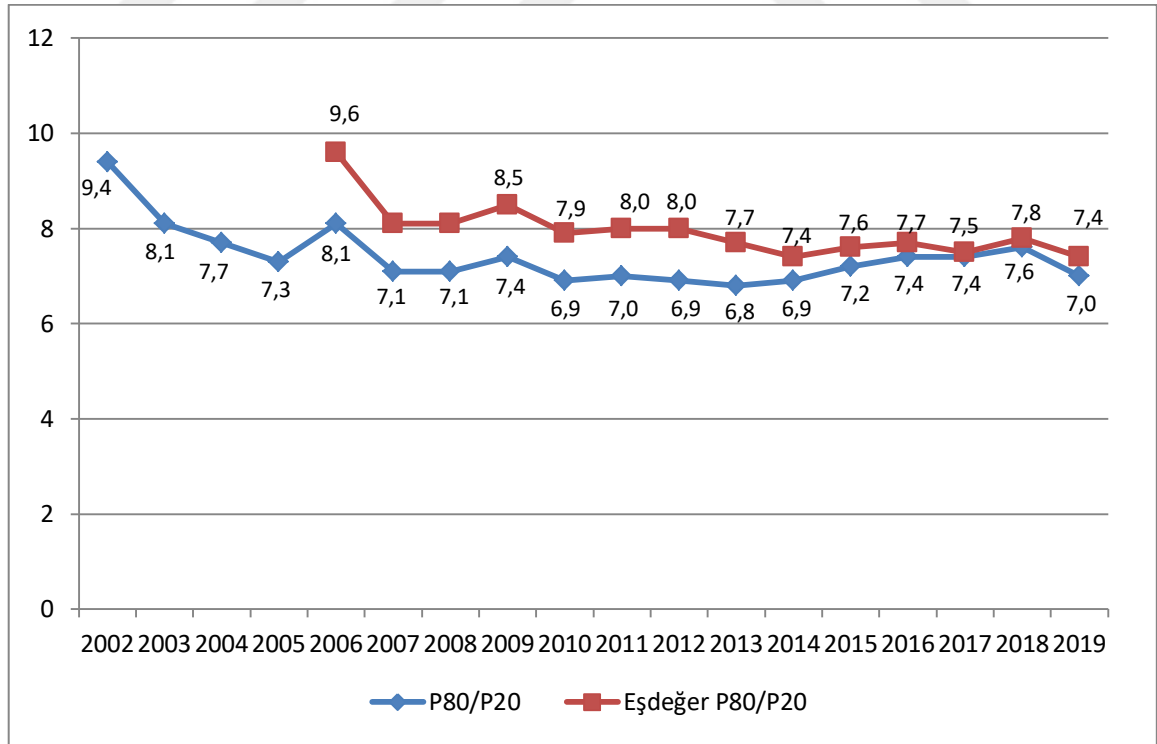
1.5. 2000-2019 DÖNEMİ TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI

1.5.1. Türkiye'de Gelir Dağılımı

Türkiye'de kişisel gelir dağılımının ölçülmesine yönelik kullanılan yöntemlerden birisi olan Yüzde Paylar Analizinde haneler, milli gelirden almış oldukları paylara bakılarak yoksul kesimden zengin kesime olacak şekilde genelde %20'lik gruplara bölünecek şekilde 5 grupta sıralanırlar. Her bir gruba düşen hanelerin kullanılabilir gelirlerinin, toplamda kullanılabilecek gelire oranının bulunmasıyla hanelerin gelir seviyelerine ilişkin yüzde payları bulunmaktadır. Böylece nüfus yapısında her bir grubun ulusal gelirden aldıkları payların ne kadar olduğu hesaplanabilir. Her bir grup ulusal gelirden eşit paylar almasıyla gelir dağılımında mutlak eşitlik doğrusu elde edilmiş olmaktadır.

Gelir dağılımına milli boyutta baktığımızda, en yoksul %20'lik gruptaki hanelerin milli gelirden almış oldukları paylar ile en zengin gruptaki hanelerin milli gelirden almış oldukları paylar arasında oluşacak oranın 10 kata ulaşması ile sosyal problemlerin ve ekonomik bunalımların oluştuğu kritik nokta olarak kabul edildiği bilinmektedir (Şener, 2006: 466).

Şekil 1.6'da, Türkiye'de hanehalkı kullanılabilir gelirine göre P80/P20 oranı 2002 yılında 9,4 iken 2005 yılında azalma eğilimine girerek 7,3 kat kadar azaldığı görülmektedir. Şekil 1.6'da yer alan yıllarda en düşük düzeyi 2013 yılında 6,8 kat ile görmüştür. Bu şekilde 2013 yılı için Türkiye'de diğer yıllara göre gelir dağılımının daha adil olduğunu ve buna bağlı yoksulluğun azalarak, toplumsal refah düzeyinin yükseldiğini söylemek mümkündür. Şekil 1.6'da 2013 yılından 2018 yılına kadar P80/P20 oranının artış eğilimi gösterdiği çıkarılmaktadır. 2019 yılında ise bir önceki seneye kadar olan artış eğiliminin gerileyerek 2018 de 7,6'ya kadar yükselen oranın 7,0'a düştüğü ve düşük oranlar arasında yer aldığı çıkarılmaktadır.

Şekil 1.6: Türkiye'de 2000 Sonrası Dönemde Yıllara Göre Son %20'lik Dilimin İlk %20'lik Dilime Oranı (P80/P20)

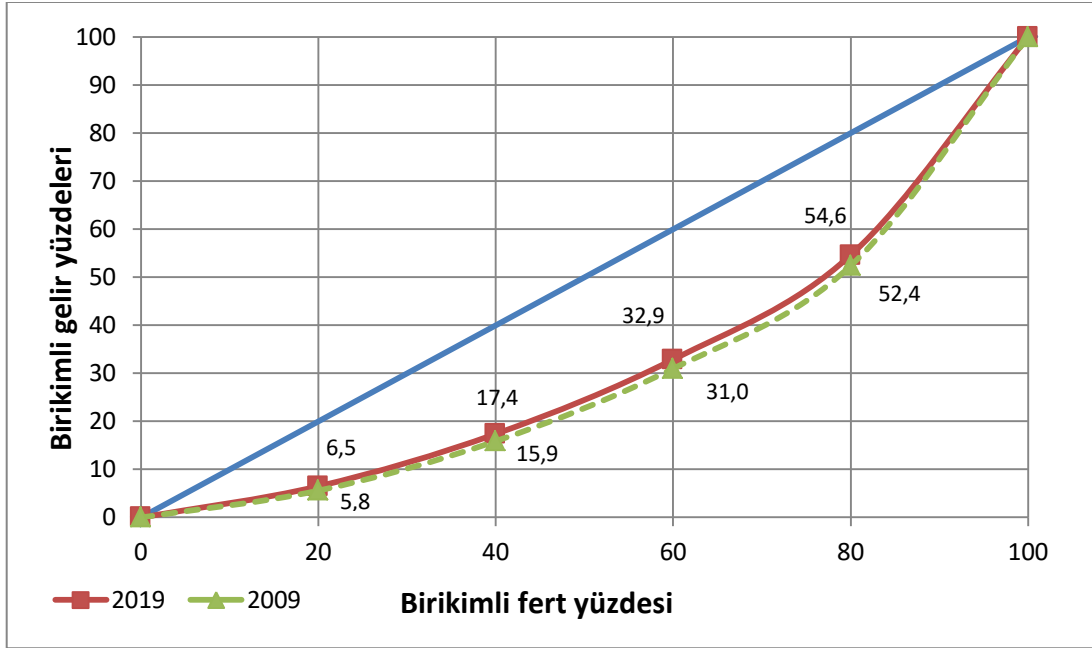
Kaynak: TÜİK (2020)

Ek olarak Şekil 1.6' da eşdeğer hanehalkına göre hesaplanmış olan P80/P20 oranı da verilmiştir. Toplanan gelirin hane bireyleri sayısına bölünmesiyle ortaya çıkan veriler ile birlikte gelir dağılımında oluşan eşitsizliklerin arttığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu oranlar yıllara göre azalış gösterdiği diğer bir anlatımla zengin kesim ile yoksul kesim arasındaki gelir farklarının azalış içerisinde olduğu çıkarılmaktadır. 2006 yılında 9,6 kat olan bu oran yıllar içerisinde azalış eğiliminde değişiklikler göstererek 2019 yılına ulaştığımızda 7,4 kata kadar gerileme göstermiştir.

1.5.2. Türkiye’de Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayıları

Gelir dağılımında eşitsizliğin şekil yardımıyla görülmesini sağlayan yöntem Lorenz Eğrisi’dir. Lorenz eğrisi yüzde paylar analizi sayesinde elde edilen verilerin kullanılmasıyla elde edilmektedir. Yatay ekseninde milli gelirden alınan paya göre en yoksul kesimden en zengin kesime doğru %20’lik gruplar şeklinde birikimli olarak sıralanan hane fertleri yer alır. Dikey ekseninde de milli gelirin birikimli gelir yüzdeleri yer almaktadır. Lorenz eğrisi yatay ekseninde bulunan hanelerin birikimli yüzdeleri ile dikey ekseninde bulunan gelirin birikimli yüzdeleri arasında bulunan ilişkileri göstermektedir. Şekil 1.7’de ortada 45 derecelik açıya sahip doğru, gelir dağılımının mutlak eşitlik doğrusudur. Bu çizgideki noktalar milli gelirin eşit dağıldığını göstermektedir.

2009 ve 2019 yılları Türkiye’nin Lorenz Eğrileri Şekil 1.7’de karşılaştırılmaktadır. 10 yıllık bir dönemde değerlerin nasıl değiştiği görülmektedir. Birbirine yakın seviyelerde değerlere sahip olan bu iki yıl arasında 2009 yılında milli gelirin 2019 yılına göre daha eşitsiz bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. 2019 yılında oluşan Lorenz Eğrisinin mutlak eşitlik doğrusuna daha yakın olması gelirin 2009 yılına göre daha adil bir biçimde dağıldığını söylememizi sağlar.

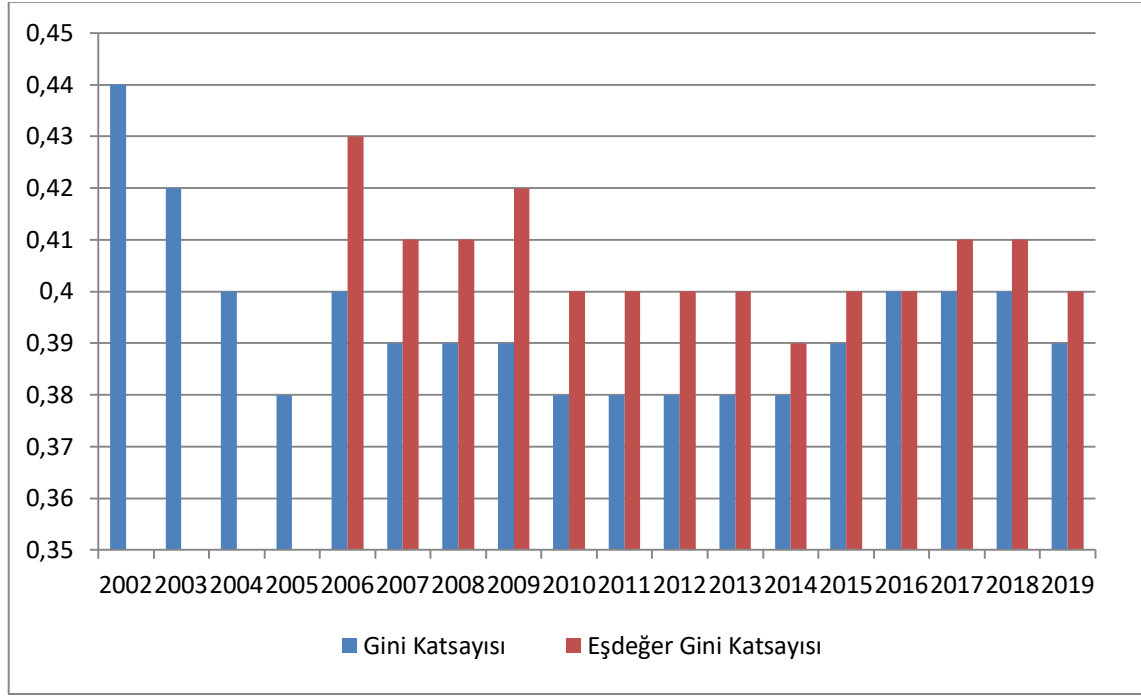
Şekil 1.7: 2009 ve 2019 Yılı Türkiye’de Lorenz Eğrileri

Kaynak: TÜİK verileri yardımıyla bu çalışma için oluşturulmuştur.

Ülkeler arası gelir dağılımı analizleri ya da gelirin belirli dönemler için dağılımı karşılaştırmalarında genelde Lorenz Eğrileri yerine daha kolay anlaşılan değer olan Gini Katsayısı kullanılmaktadır. Lorenz Eğrilerinin sayısal olarak görülmesini sağlayan Gini Katsayıları, ülkelerin birbirleri arasında karşılaştırma yapmalarına imkan sunmaktadır. Gini katsayısı “0” ve “1” arasında değer alır. Gini Katsayısı “0” değerine yaklaştığında gelir dağılımı eşitsizlikleri azalmaktadır. Bu katsayı “1” değerine yaklaştığında ise gelir dağılımı eşitsizlikleri artış göstermektedir.

Şekil 1.8’de görülen Türkiye’de 2002 yılındaki gini katsayısı 0,44 iken 2005 yılına kadar 0,38 değerine düşmüştür. Şekil 1.8’e göre yıllara bakıldığında Gini Katsayısının en düşük olarak gerçekleştiği yıllar 0,38 değeri ile 2005 ve 2010-2013 yılları arasını kapsayan 3 yıllık bir dönemdir. 2019 yılına gelindiğinde ise Gini katsayısı 0,39 değerini aldığı gözlenmektedir. Buna ilave olarak Şekil 1.8’de eşdeğer hanehalkı hesaplamalarına yönelik verilen Gini Katsayıları da bulunmaktadır. Eşdeğer hanehalkı hesaplamalarına bakıldığında Türkiye’nin Gini Katsayılarının daha eşitsiz dağılım sergilediği ortaya çıkmaktadır. Diğer yöntemdeki gibi eşdeğer hane tipi gelir

dağılımında da yıllara göre bir düzelme olduğu görülmektedir. 2006 yılında eşdeğer tipi Gini katsayısı Türkiye’de 0,43 değerini almışken, Gini Katsayısı yıllara göre düzelme eğilimine girmiştir. 2019 yılına gelindiğinde ise 0,40 a gerilemiştir. Bu veriler ışığında 2006 yılına nazaran 2019 yılında Türkiye’de gelir dağılımının daha adil bir durumda olduğu çıkarılabilmektedir.

Şekil 1.8: Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Yıllara Göre Gini Katsayıları

Kaynak: TÜİK verileri yardımıyla bu çalışma için oluşturulmuştur.

Yıllara göre baktığımızda genelleme yapacak olursak Türkiye’de Gini Katsayısında yaşanan düşüşün her ne kadar istenilen düzeyde olmasa da buna göre gelir dağılımında yaşanan eşitsizliklerin azaldığı görülmektedir.

BÖLÜM 2: EĞİTİM HARCAMALARI

2.1. EĞİTİM

İnsanların doğumlarından ölümlerine kadar geçen süredeki gelişim aşamalarının tamamı eğitim olarak nitelendirilebilir. Sosyal hayata dahil olma aşamasında gerekli olan bilgi ve becerilerin kazanılması eğitim olarak isimlendirilebilir. Eğitimi, kişilerin toplum içerisinde takınacağı rolü belirlemesi ve kişinin toplumsal yarara katkıda bulunmasını da amaçlamaktadır. Eğitim ile ilgili yapılmış farklı tanımlara aşağıda değinelim.

Eğitim kişilerle ilgilidir ancak toplumsal yönü daha ağır basar. Eğitim, kişilerin davranışlarını istenilen biçimde değişim sağlanmasına dair süreçtir. Eğitimde asıl amaç, öğrenmedir. Bireylerin davranışlarının kalıcı şekilde bir değişim geçirmesi demektir. Kişilerin davranışları bu şekilde bir değişikliğe uğradığında kişinin yeni davranışı öğrendiği varsayılır (Tedimen, 1972: 33).

Eğitim, tarihte her dönemin içinde insanın, yaşamını sürdürmesi, hayatta kalması ve toplumdaki yerini yükseltmek için yatığı etkinliktir. Toplumlar genel kabul gören erdem ve değerleri yetişen kuşaklara aktarırlar. Yürüme ve konuşma ile başlayıp alet yapımı ve avlanma becerilerini kazanımı ilk insanların eğitim konuları iken, günümüzde uygarlıktaki gelişimlerle birlikte bu içerik farklılaşmıştır. Çünkü eğitim, toplumun üretim ve yaşantısına göre biçimlenmektedir. (Toprakçı, 2002: 45).

Kant' a göre eğitim; insanı mükemmelleştirmektir. Durkheim' a göre ise; sosyal ve fiziki çevrelerin insan üzerinde oluşturduğu etkilerdir. H. Spencer ve Herbolt' a göre ise; insan ve toplumsal hayatın iyileştirilmesine yönelik yapılan etkinliklerin tümü şeklinde tanımlanmıştır (Ortaç, 2003:1). Düşünürlerin bazıları eğitimi viresel yönden tanımlamış bazıları ise eğitimi bireyle bağdaştırıp sosyal yaşantısını iyileştirmek için yaptığı faaliyetler şeklinde tanımlamaya çalışmışlardır.

Eğitim; kişilerin ve toplulukların gelişimlerini gerçekleştiren, ekonomik kalkınmaları destekleyen, kültürel değerleri koruyarak gelecek nesillere aktarımını

sağlayan vazgeçilmez ve ertelenmez önemli bir süreçtir. Bu sebeple bir ülkenin eğitim sistemi, kendisini nasıl tanımladığı ve kendisine ne tür bir gelecek hazırlamaya çalıştığının en önemli göstergeleridir (Karaarslan, 2005: 1).

Yeni neslin sosyal hayata hazırlanma aşamasında ihtiyacı olan bilgi, anlayış, görgü, beceri ve sağlıklı kişilik yapısı kazanmalarında yardım eden bir etkinlik olarak tanımlanmış olan eğitim, bireyin davranışlarında bir etkileme süreci ile veya kendiliğinden istenilen değişimin meydana getirilmesi sürecidir. Bireyi sosyal yapı açısından şekillendiren eğitim süreci, kişilerin topluma kazandırılmasını hedefleyen ve oluşumu istenen değişimlerin,, tutum ve davranışlara yansımaları hedeflenen yönelimlerle de şekillendirilmektedir. Eğitim, sosyal ve fiziki çevrenin insan üzerinde meydana getirmiş olduğu etkidir. Kısaca eğitim, insanı mükemmelleştirme, kişinin kendisi ve başkaları için mutluluk sağlaması ve insana daha güzel yaşam imkanları sağlayan etkinliklerin tamamı olarak genelleştirilecek şekilde tanımlanabilir (Hoşgörür ve Gezgin 2005:).

2.2. TÜRKİYE’ DE EĞİTİM SİSTEMİ

Türkiye’de bulunan eğitim sistemini kısaca özetlemek gerekirse temel özellikleri ve aşamalarından bahsetmemiz gerekmektedir.

2.2.1. Türk Eğitim Sistemi Temel Özellikler

Anayasamızda belirtilen merkezi yönetim ilkesine göre Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Türkiye Cumhuriyetinde merkezden yönetilen eğitime yönelik tüm etkinlikleri yürütmekle sorumludur.

Okul öncesi, İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim şeklinde eğitim seviyeleri bulunmaktadır.

12 yıllık zorunlu eğitim kademeli olarak birinci kademe 4 yıl süren ilkokul (1. 2. 3. Ve 4. sınıflar), ikinci kademe 4 yıl süren ortaokul (5. 6. 7. ve 8. sınıflar) ve üçüncü kademe olan 4 yıl süren liseler (9. 10. 11. ve 12. sınıflar) şeklinde uygulanmaktadır.

Bunun dışında özel eğitim ihtiyacı bulunan kişiler için ilkokul, ortaokul ve lisenin ile birlikte okul öncesi eğitim aşaması da zorunludur (MEB: 2018).

2.2.2. Türk Eğitim Sistemi Aşamaları

Kreş ve Gündüz Bakımevleri 0-36 aylık çocukları için Erken Çocukluk Eğitimi hizmeti veren yerler olup Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sorumluluğu altındadır. Ayrıca 0-36 ay özel eğitime ihtiyacı bulunan çocuklar için özel eğitim anaokullarında erken çocukluk eğitim birimleri var olup bu birimler ise MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü sorumluluğu altındadır. 36-66 aylık çocuklar için, Okulöncesi eğitim anaokulu ve uygulama birimleri ve 48-66 aylık çocuklar için örgün ve yaygın öğretim kurumları bünyesinde bulunan anasınıflarında Temel Eğitim Genel Müdürlüğü ile Özel Eğitim Kurumları Genel Müdürlüğü sorumluluğunda yürütülür. 37-66 aylık özel eğitim ihtiyacı bulunan çocuklar ise özel eğitim anaokullarında olup MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü sorumluluğu altındadır. Türkiye’ de zorunlu eğitim 2012-2013 eğitim öğretim yılında yapılan değişiklikle 12 yıla çıkarılarak üç kademeye bölünmüştür.

İlkokul eğitimi; 5,5 dan 10 yaşna kadar olan çocukları kapsar. Ortaokul eğitimi; ortaokul ve imam hatip ortaokulları olmak üzere 10 – 14 yaş arası çocukların eğitimini kapsamaktadır. Üst Ortaöğretim Eğitimi; Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Anadolu Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi, Spor Lisesi, Mesleki ve Teknik Programları yürüten Liseler ile Anadolu İmam Hatip Liselerini kapsamaktadır. Söz konusu eğitim 14 - 17 yaş arası çocukların eğitimini kapsar. Ayrıca özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitimi bu kademede; özel eğitim iş uygulama merkezi, özel eğitim mesleki eğitim merkezi, özel eğitim meslek liselerinde yapılmaktadır. Bu eğitim aşamaları MEB’ e bağlı kurumlarca yönetimi gerçekleştirilir.

17 yaş ve üzeri kişilerin eğitimi ise Yükseköğretim olarak adlandırılmaktadır. Devlet ve vakıflar tarafından kurulan üniversitelerde gerçekleştirilmektedir. Yükseköğretimin aşamaları önlisans, lisans ve lisansüstü programlardan oluşur. Yükseköğretimle ilgili bütün eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesinden Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) sorumludur (MEB: 2018).

2.3. TÜRKİYE’DE 2000 SONRASI EĞİTİM REFORMLARI

Milli eğitim sisteminde geniş çaplı ve çok yönlü olmak üzere bir reform ihtiyacı olduğu 1996 yılında hazırlanan 15 yıllık planda açık bir şekilde belirtilmiştir. Küresel dünya ile bütünleşen ve dünyanın önemli ülkeleri ve ekonomileri arasına girmeyi hedefleyen Türkiye, dünyada gerçekleşen teknolojik değişimlerin, küreselleşmenin, yeni ekonomik modelleri, nüfus eğilimlerinin, toplumun, devletin ve ekonomilerin eğitim kavramından beklentilerinin, eğitim sisteminin sınırlarını zorlamış olduğunu ve yeni bir yapılanma ihtiyacı bulunduğunu tespit etmiştir. Bu plan, dünyanın yaşamış olduğu ekonomik değişimi takip etmek ve yönetmek amacıyla eğitim sisteminde dört ana alanda reform ihtiyacı öngörmüştür. Bu alanlardan ilki zihniyet reformu ve Türk insanı örneğidir. İkinci alan ise müfredat reformu ve öğretmenlerdir. Üçüncü alan okul reformu ve çevre bileşenidir. Son alan ise sistem reformu ve yönetim anlayışıdır (Z. Çelik, 2011: 19).

Planın hazırlanmasından kısa bir süre sonra Türkiye’de 1997 yılı itibariyle çıkarılan 4306 sayılı kanun ile sekiz yıllık kesintisiz eğitim sistemine geçilerek tüm ülkede uygulamaya konulmuştur. Sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçme düşüncesi 1973 yılında ortaya çıkmış ancak deneme uygulamaları yapılmasıyla kalmıştır. İlkokuldan ortaokula geçiş 1997 yılına kadar merkezi seçme ve yerleştirme sınavı sonuçları baz alınarak yapılmaktaydı. 1997 yılından sonra ise Ortaöğretim Kurumları Sınavı (OKS) adı ile yapılan liselere giriş sınavı sonuçları dikkate alınarak yapılmıştır. Bu sınav her yıl 8. Sınıf öğrencilerine yönelik olarak düzenlenmekteydi. 2008 yılına gelindiğinde ise OKS sınavı kaldırılmıştır. Bu sınav yerine Seviye Belirleme Sınavları (SBS) uygulamaya konulmuştur. SBS ise 6,7 ve 8. Sınıfların sonlarında, MEB tarafından merkezi olarak uygulanan bir sınav özelliği taşımaktaydı. 2010 yılından itibaren kademeli olarak yürürlükten kaldırılan SBS 2012 yılı sonrası ise sadece 8. Sınıf öğrencilerine uygulanması öngörülmüştür. Bu yapılan sınav şekillerinde düzenlemelerin yanı sıra 1998 ve 2002 yıllarında imzalanan Temel Eğitim Projesi kapsamında ilköğretim okullarında eğitimin yönetimi şeklinde, eğitim programlarında, katılımcılığı ve demokrasiyi sağlayacak şekilde düzenlemelere gidilmiştir. “İlköğretim ve orta öğretim kurumları sosyal etkinlikler yönetmeliği” 2005 yılında çıkarılmıştır. Bu yönetmelik kapsamında ilk ve orta öğretim okullarının çevrelerinde kulüp ve proje

çalışmaları yapmaları desteklenmiştir. AB ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalara göre, 2011 yılı itibariyle MEB'in görevlerinde yeniden düzenlenmeye gidilmiştir. "Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile bu düzenleme gerçekleştirilmiştir. Bu düzenleme, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda bulunan "eğitimde ulusallık ve eğitimin Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda düzenlenmesi" şeklindeki amaçlar kaldırılmıştır (Gökçe, 2013: 258).

2012 yılında ise 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ve bununla beraber birçok kanunda daha değişikliklere gidilmiştir. Bunların en önemli olanı 11 Nisan 2012'de 6287 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" da 4+4+4 düzenlemesi resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe alınmasıdır. Bu kanunla zorunlu eğitim süresi, toplam nüfusun ortalama eğitim yılını artırmak ve okullaşma oranlarında oluşan bölgesel farklılaşmaları azaltmaya yönelik olarak, 8 yıldan 12 yıla çıkarılmıştır. Yapılan bu yeni düzenleme 2010 yılında yapılmış olan Milli Eğitim Şurasında açıklanan kararlara dayanmaktadır (Gökçe, 2013: 258).

Yapılan bu yeni düzenleme olan 4+4+4+ düzenlemesi, eğitimi kademelere ayırmaktadır. Böylece, birinci kademe 4 yıl süreli ilkokul, ikinci kademe yine 4 yıl süren ortaokul ve üçüncü kademe ise 4 yıl sürecek olan lise olarak yeniden yapılandırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, böylelikle kademeler arasında yatay ve dikey geçişlere imkan tanıdığını bildirmiştir. İlköğretim yaşı da yapılan düzenlemeler ile 6-13 olarak değiştirilmiştir. MEB bu değişikliğin yapılmasındaki önemli amacın eğitim sisteminin esnekleşmesi ve demokratikleşmesi isteği olduğunu vurgulamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, bu değişimler ile eğitim kademelerinde oluşturulacak seçmeli dersler sayesinde toplumda eğitim beklentileri ve sosyo-kültürel taleplerin karşılanacağını öngörmektedir (MEB mevzuatı). 4+4+4 düzenlemesi ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki birimlerin sahip olduğu 15 yönetmelikte değişmiştir. İlgili birimler yapılan bu değişikliklere uygun olacak şekilde yeniden yapılandırılma yoluna gidilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bakanlık ve taşra teşkilatlarını da kapsayan eğitim sistemine yönelik reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda tamamlanan

projeler Eğitim Çevresi Projesi 1. Fazı, Eğitim Çevresi Projesi 2. Fazı, Milli Eğitim Geliştirme Projesi ve Milli Eğitim Bakanlığının Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesidir (MEBGEP). Devam eden ve planlanan projelerden bazıları ise şunlardır; Özellikle Kız Çocuklarının Okullulaşma Oranının Artırılması Projesi 1, Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitimin Kalitesinin Geliştirilmesi Projesi, Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, Hayat Boyu Öğrenmenin Geliştirilmesi, Eğitimde Cinsiyet Eşitliğinin Desteklenmesi, İlköğretimde Devamsızlık ve Okul Terklerinin Önlenmesi Projeleri'dir (Gökçe 2013: 259).

2.4. EĞİTİMİN KAMUSALLIĞI

Sınırsız insan ihtiyaçlarını kıt kaynaklar ile karşılamaya çalışan bilim dalı iktisat bilimi olarak tanımlanır. Bu ihtiyaçlar zamana, ülkelere ve bulunduğu dönemlerin anlayışlarına göre çeşitlilik gösterir. Sosyal ihtiyaçların mal ve hizmetlerle karşılanması ülkelerin kaynaklarına bağlıdır. Klasik iktisat anlayışına göre devletler savunma ve adalet gibi toplumların temel ihtiyaçlarını karşılanmanın yanında piyasaların eğitim ve sağlık gibi bazı hizmetleri tam anlamıyla karşılayamaması durumunda devlet eliyle karşılanmasını kabul görmektedir. Modern iktisat anlayışı ise, devlet tarafından üstlenilmesi gereken hizmetlerin geniş olarak ele alınması gerektiği ve toplumun temel ihtiyaçları yanında diğer hizmetlerinde devlet eliyle yürütülmesi gerektiğini söyler. Günümüzde devletlerin görevleri büyük oranda değişmiş farklılaşmış ve çoğalmıştır. Piyasaların gerekli bütün hizmetleri karşılamasının mümkün olmayışı kamu ekonomisine ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Devletlerin denetleyici ve düzenleyici tedbirleri alması gerekliliği, azalan maliyetlerle rekabetin etkin bir biçimde sağlanamayışı, kamusal mal ve hizmetlerin dışsallıkları, kaynak ve gelir dağılımının adaletli şekilde tahsis edilmesi, ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesi kamu ekonomilerini vazgeçilmez bir unsur haline getirmektedir (Erdem vd., 2016: 31).

Ortak tüketime konu olan sosyal ihtiyaçların karşılanması durumu kamu ekonomisinde kamusal hizmetler olarak adlandırılır. Literatüre göre ise hangi hizmetlerin kamusal hizmetler olacağı konusu tartışmalara sebep olmaktadır. Kamusal

hizmetleri devlet tarafından sağlanan hizmetler olarak kabul edilebileceği yorumlarında bulunanlar, devlet eliyle yerine getirilmeyen bazı hizmetlerin de kamusal hizmetler olarak görülebileceği eleştirileri ile karşılaşmışlardır. Yapılan hizmetlerin finanse edildiği kaynağı dikkate alınmasının gerektiğini belirtenler yine kamu bütçesi dışından finanse edilebilen bazı hizmetlerin de kamu hizmeti sayılması gerektiği konusunda eleştirilere maruz kalmışlardır. Günümüze gelindiğinde kamu ve kamusal hizmet kavramlarının sürekli olarak genişlediği görülmektedir. Bu sebeple bir hizmetin kamusal hizmet olup olmaması o hizmetin özelliğine bakılması suretiyle değerlendirilmesi gereklidir (Mutluer vd., 2010: 94).

Kamu ekonomisi piyasalara göre farklı bir yapıdadır. Üretilen mal ve hizmetlerin yapıları ve özellikleri iki ekonomide birbirinden farklılıklar göstermektedir. Kamu ekonomisindeki mallar tam kamusal, yarı kamusal ve erdemli mallar olarak adlandırılmaktadır. Kamusal malların genel olarak ayırt edici iki özelliğinden söz edilebilir. Bu özellikler rekabet edilememe ve tüketimlerinden mahrum bırakılamama yani dışlanamamaktır. Bir malın veya hizmetin tam kamusal olarak nitelendirilmesi faydasının bölünememesinden kaynaklanır.

Yarı kamusal mallar ise hem kamusal hem de özel faydayı birlikte sağlar. Bu mal ve hizmetler faydalananlara doğrudan yarar sağlar ve toplumsal yarar da oluşturmaktadır. Bu malların dışsal fayda oluşturmaları onlara kamusal niteliği kazandırır. Yarı kamusal niteliğindeki mal ve hizmetlere verilebilecek en iyi örnek eğitim ve sağlık hizmetleridir. Önce sağlıklı sonra ise eğitilmiş kişiler sosyal beşeri sermaye birikimini oluşturur ve topluma sosyal ve ekonomik yarar sağlar. Eğitim hizmetleri bireylerin yaşamlarında başarılarını artırır ve gelir elde etmelerine yardımcı özellikler kazandırmaktadır. Bunların yanı sıra sosyal olarak büyük yararlar kazandırmaktadır. Kamusal malların dar tanımlamasına eğitim ve sağlık hizmetleri tam anlamıyla uyum sağlamamaktadır. Bunun sebebi rekabet edilememe ve tüketimlerinden dışlanamama özelliklerinin bu hizmetleri kapsamamasıdır. Kamusal niteliğin bu hizmetler üzerine bahsedilmesinin sebebi sağladıkları yüksek orandaki pozitif dışsallıktır.

Eğitim hizmetlerinin yarı kamusal nitelikte topluma sağladığı sosyal faydanın ölçülmesi ya da piyasalarda üretip tam anlamıyla fiyatlandırılması imkansızdır (Edizoğlan vd., 2016: 35). Bunun nedeni piyasalar karını maksimum yapacak üretim miktarlarını belirlemesi sırasında dışsallıkları dikkate almamaktadır. Bu yüzden kişiler eğitim hizmetlerinden yararlanmaları satın alma güçlerine göre farklılık gösterecek ve bu hizmete muhtaç kalabileceklerdir. Bu yüzden devletler yarı kamusal nitelikte olan mal ve hizmetlerin üretimlerini piyasalar tamamen bırakmazlar. Yaşam kalitesinin bir parçasını oluşturan eğitim, faydası gelecek nesillere ulaşarak ekonomik hedefler üzerinde de önemli etkileri bulunan bir hizmettir. Kalkınma hedefleri üzerindeki etkileri içermekte olan dışsal yarar boyutu eğitimin devlet müdahalesi gerekliliğini açıklamaktadır. Toplumda bir kişinin yaptığı üretim veya tüketimler sonucunda oluşan yarar ve zararların toplumda bulunan diğer kişilere etki etmesine dışsallık denir. Dışsallık için öncelikle kişilerin üretim ve tüketimleri sonucunda diğer kişileri etkilemesi ve kişinin kendi refah seviyesinde değişme yaşanmaması gerekmekte ve kişinin oluşan dışsal yarar veya zararları dengeleme çabasına girmemesi gerekmektedir. Mikro ve makro düzeyde dışsallıklar farklı özellikler taşımaktadır. Bu yönüyle dışsal ekonomiler özel yararlar ve sosyal yararlar arasında oluşan farklar şeklinde ifade edilebilir (Manisalıoğlu, 1971: 5).

Kişilerin piyasalarda satın alamayacağı malların olduğunu göstermesi dışsallık kavramının en önemli özelliğidir. Bunun sebebi bir malın alım satımına konu edilebilmesi için öncelikli gerekliliği mülkiyetinin saptanmasıdır. Dışsallığın özel bir durumu olarak kamusal malları düşünebiliriz. Kişilerin oluşturduğu dışsallık etkileri ekonomide bulunanlar tarafından açıkça algılanıyorsa bu dışsallık bir kamusal mal niteliğine bürünmüştür ve bu durum dışsallık ile kamusal malın arasında bulunan sınırı belirsizleştirmektedir (Akalin, 2006: 169). Dışsallıkların bulunması durumunda devletler bazı sebepleri gerekçe göstererek piyasaya müdahalede bulunabilmektedir. Bunun sebebi dışsallıklardan toplumdakilerin refah seviyelerinin iyi ya da kötü etkilenme ihtimalidir. Dışsallıkların çoğunluğu durumunda devlet, etkin bir kaynak bölüşümü için üretimleri üstlenir ve ya vergiler ya da destekler uygulamaktadır (Edizoğlan vd., 2016: 34).

Eğitim ve sağlık hizmetleri geniş ölçüde pozitif dışsallık sağlayan en önemli hizmetlerdir. Kişiler eğitilmiş ve sağlıklı olduklarında ülkede bulunan kalifiye beşeri sermaye birikimini çoğaltıp toplumda pozitif dışsal fayda yaymaktadır. Eğitimin sağladığı dışsallıkların pozitif olduğunun kabul edilmesi önemini artırarak eğitime verilen kamusal desteğin artması sonucunu doğurur. Ters bir durumda ise eğitimden fayda sağlayamayan yöneticiler eğitim hizmetlerine olan desteklerini azaltmaktadır (McMahon, 1994: 30). Yarım kamusal mal olarak eğitim hizmetinin sağlamış olduğu dışsal etkiler aşağıdaki tabloda bahsedilmiştir.

Tablo 2.1: Eğitimin Dışsal Etkileri

1- Bireysel Büyüme Üzerine Etkisi - Eğitimdeki yüksek yatırımlar istihdamı artırır - Eğitim yatırımları gelirleri artırır - Yeni teknolojiler büyüme üzerinde etkilidir - Eğitim AR-GE faaliyetlerine katkıda bulunur - Nüfus artışını düşürür	2- Piyasa Dışı Gelişmelere Etkisi - Demokratikleşme - Nüfus artışı oranında düşme - İnsan haklarında gelişmeler - Sağlığa önem veren toplum - Politik yönden istikrar - Suç oranlarında düşme ve bunun neden olduğu güvenlik maliyetlerinde azalış
3- Dolaylı Çevre Etkisi - Su kirliliğini azaltma bilinci - Orman koruma bilinci	4- Eşitsizlik ve Yoksulluğu Azaltıcı Etkisi - Eğitim yaygınlaştırılarak eşitsizliğin azaltılmaya çalışılması - Kırsal ve kentsel yoksulluğu azaltması
5- Coğrafi Dağılım Etkisi - Şehirlere göçlerin azalması - Beyin göçünün artması (olumsuz)	

Kaynak: McMahon, (2004: 218)

Tablodan da anlaşılabacağı gibi eğitimin geniş seviyede sağladığı dışsallıklar oldukça çoktur. Eğitimin kişilere gelir kazandırması ve bireysel gelişim için birikim oluşturmada dışında birçok farklı alanda olumlu etkileri bulunmaktadır. Birçok olumlu etkisinin yanında az da olsa olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmelerin sağlanmasındaki en önemli yapı taşı eğitimidir. Yapılan birçok çalışmalar sonucunda eğitimin sağladığı dışsallıklar incelenerek eğitimin toplum ve ekonomi için çok önemli bir konumda bulunduğuna dikkat çekilmektedir.

2.5. EĞİTİM HARCAMALARI TANIMI

Özel sektör ve devlet tarafından yürütülebilen eğitim hizmetleri, bu açıdan tam kamusal mal ve hizmetlerden ayrılmaktadır. Özel sektör tarafından eğitim hizmetlerinin sağlanması eğitim hizmetlerine ulaşmak için belirli bir bedel ödenmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bu durum hizmetten yararlananlar ve topluma geniş açıdan bakıldığında yarar sağlamaktadır.

Eğitim hizmetlerinin topluma faydaları, tam kamusal nitelikteki hizmetlere, kişilere katkıları ise özel nitelikteki hizmetlere benzerlik göstermektedir. Yarı kamusal hizmetler adı verilen bu hizmetlerin faydalarının bölünebilmesi sebebi ile fiyatlandırma ve dışlanması mümkündür.

Eğitim hizmetleri, yarı kamusal nitelikte bir hizmet olup hizmetin devlet ve ya piyasa tarafından sunulması içinde bulunulan duruma göre değişiklik gösterebilir. Kamu hizmeti olan eğitim, ülkelerde bulunan ekonomik, siyasal ve sosyal yapıya uygun olacak biçimde değişik şekillerde finanse edilebilir ancak devlet eğitim hizmetlerinin ana sağlayıcısıdır. Bu durumda finansman şekilleri devletin yapısına uygun olarak düzenlenmektedir (Tural: 2002: 193).

Kamu ve özel sektör eğitim harcamaları olmak üzere eğitim harcamalarını iki sınıfa ayırabiliriz. Özel eğitim kurumları tarafından yapılan harcamalara özel eğitim harcamaları adı verilmektedir. Kurumlara eğitim almak için kişilerin ödedikleri eğitim ücretleri, kurumlardan toplanmakta olan yardım paraları, vakıfların yapmış oldukları harcamalar ve kişilerin yapmış oldukları bağışlardan oluşur (Özgür, 2005: 50).

Eğitim finansmanı kapsamlı bir kavramdır. Eğitim hizmetlerinin sunulmasına gerekli olan maddi kaynakların finanse edilmesi ve bu sürecin yönetimi, farklı bölgelere, illere, eğitim türlerine ve düzeylerine, farklı sosyal seviyedeki kişi ve gruplar arasındaki dağıtımına “eğitimin finansmanı” denilir. Eğitime yönelik kararların alınması ile başlayan finans süreci, farklı tür ve seviyelerdeki eğitimsel hedeflere ve topluluklara göre değişir (Levin, 1995: 426). Eğitimsel hedeflere ulaşılması için gerekli maddi kaynakları sağlama ve bu kaynakları eğitim eşitliği temelinde dağıtma süreci olmasından, tek başına amaç değildir, amaçlara ulaşılması için kullanılan bir araçtır (Tural, 2002: 27).

Eğitim hizmetinin bir ülkede üretilebilecek seviyesi, eğitim için ayrılmış olan maddi kaynaklara ve bu kaynaklarla sağlanabilecek girdilerin özelliklerine, eğitim teknolojisi ve eğitim sistemindeki işlev ve yapıya bağlıdır. Devletin eğitime bakışı ve eğitimden beklentileri ise eğitime kaynak ayrımının bir sonucudur. Eğitime ayrılacak maddi kaynakların bulunması, büyük oranda ülkelerin yönetim şekli ve eğitim yönetimi yapılarına göre çeşitli farklılıklar göstermektedir. (Ünal, 1996: 220). Yirmi birinci yüzyıl içerisinde eğitimin devletin asıl görevlerinden biri olduğu ve yalnız devlet eliyle yerine getirilecek bir hizmet olmaması durumu özel sektörün de eğitim hizmeti verebilmesi anlamına gelmektedir (Çiçek ve Bozdoğan, 2011: 193).

Devletin ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için önemli katkıları bulunan eğitim hizmeti, yeterli seviyede sunulduğunda iş gücü verimliliği artar ve bu da milli gelir seviyesini artırır, fırsat eşitliği sağlayarak daha adil bir gelir dağılımı açısından katkıları bulunmaktadır. Eğitim ile optimum düzeyde kaynaklar kullanılarak, ekonomik istikrar yönünden olumlu katkılar sunmaktadır. Eğitim hizmetlerine yönelik yapılan harcamaların gelirden yeniden dağılım için bir araç görevi görmesi, ekonomik kalkınma, büyüme ve istikrarın sağlanmasına yardımcı bir fonksiyon görevi görmesi nedeniyle yatırım harcaması şeklinde de nitelenmesini sağlamaktadır (Arabacı, 2011: 102).

Eğitimi veren birimlerin yaptığı harcamalar eğitim harcaması olarak kabul edilebilir. Buna yönelik olarak eğitim harcaması kavramı ile eğitim sağlayan MEB, YÖK ve üniversitelerin yapmış olduğu harcamaları eğitim harcamaları olarak nitelendirebilir. Bunun dışında eğitim hizmetinin yarı kamusal niteliği olmasından

dolayı devlete bağı kurum ve kuruluşların verdikleri hizmet içi eğitimler ve özel sektör eliyle yapılan ve piyasaya sürülen eğitime yönelik hizmetler de eğitim harcaması olarak kabul edilmektedir.

2.6. EĞİTİM HARCAMALARININ KAMU HARCAMALARINDA YERİ

Kamu harcaması terimi farklı şekillerde açıklanabilir. Fakat temel anlamıyla kamu nizamlı kişilerinim yaptığı harcamalar kamu harcaması olarak adlandırılır. Dolayısıyla harcamanın bir kamu harcaması olup olmayacağını belirleyen en önemli unsur harcamayı yapan kurumun hukuki kişiliğidir (Erdem vd., 2016: 52) . Günümüze bakıldığında bu dar kapsamlı tanım kamu harcamasını ifade etmeye yetmemektedir. Modern anlamda maliye görüşü olarak kabul gören geniş anlamda kamu harcamaları, bütçe kanunlarına dayanarak aldığı yetkiler ile harcamalar yapanlar ve mahalli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri ve sosyal güvenlik kurumlarının yaptıkları harcamaları da kamu harcaması olarak değerlendirmektedir.

Kamu hizmetlerinin maddi göstergesi kamu harcamalarıdır. Bu nedenle harcamalar sırasında hangi hizmetler öncelik verileceği, harcamaların makro düzeyde ekonomi üzerinde oluşturacağı etkilerin analiz edilmesi ve uluslararası karşılaştırmalar için kullanılabilir hale getirilmesi gibi sebeplerle sınıflandırılırlar. Reel harcamalar ve transfer harcamaları, cari harcamalar ve yatırım harcamaları teorik sınıflandırma, organik sınıflandırma ve fonksiyonel sınıflandırmalar şeklinde gruplanabilmektedir (Mutluer vd., 2010: 115).

Önceki dönemlerde kamusal harcamaları sınıflarken en çok idari ölçülere dikkat edilmiştir. Harcamaların sınıflandırılmasında esas alınanlar, harcama yapan kamu tüzel kişileri, harcamaları yapan idari birimler ve uygulanan idari yöntemlerdir. Bu şekildeki sınıflandırma organik sınıflandırma olarak bilinmektedir. Bu sınıflandırma içinde eğitim harcamaları kamu kurum ve kuruluşlarının yaptıkları harcamalar olarak değerlendirilir. Bütün ülkelerde kamu kesimi örgütlenmeleri aynı değildir. Bu yüzden bu tür sınıflamalar ülkeler arası yapılacak karşılaştırmalar için uygun değildir.

Fonksiyonel sınıflandırmadaki temel amaç harcamayı yapan kurumları sınıflandırmaktan daha çok devletin ulaşmak istediği hedefleri göstermektedir. Bunun asıl nedeni devlet kurumları ve devletin görevleri için gerçek bir özdeşlik olmamasıdır. Bir amaca yönelik harcamalar birden fazla kurum bütçesi içerisinde yapılabilir. Eğitim ile ilgili harcamaları MEB bütçesi dışında, Sağlık Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Üniversiteler gibi birçok farklı kurum bütçelerinde bulunabilir (Uluatam, 2014: 237).

Cari ve yatırım harcamaları sınıflandırılırken bazı kamu harcamalarının hangi gruba ait olduğunu anlamak oldukça zordur. En çokta eğitim ve sağlık hizmetleri alanında yapılan harcamalar bu şekildedir. Bu tür harcamalar çoğunlukla maddi malların üretimi için olmadığından cari harcama olarak adlandırılabilir. Fakat bu harcamaların sadece belli bir bölümü ülkenin beşeri sermayesine katkıları ve yararı bir yıldan fazla süren dönemlere yayılması sebebiyle yatırım veya kalkınma carileri olarak isimlendirilir.

2004 yılından itibaren katma bütçeli ve genel bütçeli kurumlarda, 2006 yılı itibarıyla genel yönetimli tüm kurumlarda analitik bütçe sınıflandırma uygulaması Türkiye’de başladı. Bu sınıflama şekli Avrupa Birliğinde kullanılan ESA95 standartlarına ve Devlet Mali İstatistiklerine göre düzenlenmiştir. Bu sınıflamaya göre harcamalar finansman şekli, kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik sınıflama şeklinde dörde ayrılmıştır. Devletlerin faaliyetleri ve bunlara yönelik giderlerin zamana yönelik olarak takip edilmesi ve uluslararası yapılacak karşılaştırmalara göre düzenlenmesi fonksiyonel sınıflama ile yapılabilmektedir. Eğitim hizmetleri ve kapsamı bu sınıflamada her seviyeye göre okulların idaresi, işletmesi, tesis inşaları gibi yaygın ve örgün eğitim hizmetleri, eğitim kurumları düzeni, denetimi vb. işler ve hizmetlerden oluşur. Hizmet içi eğitimler bu kapsam içerisinde değildir (Mutluer vd., 2010. 122-123).

2.7. TÜRKİYE’DE 2000 – 2019 ARASI DÖNEMDE EĞİTİM HARCAMALARI İLE İLGİLİ İSTATİSTİKLER

Eğitim ile hedeflenen çağın gereklerine uygun bilgi ve yetenekleri kazanabilmiş ve evrensel değerlere saygılı kişiler yetiştirmektir. Hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın

eğitim almak her kişinin hakkıdır. Devletin asli görevlerinden biriside herkesin hakkı olan eğitim hizmetini eşit bir biçimde sunulmasını sağlamaktır.

Eğitim harcamaları ile ilgili 2000 – 2019 yılları arası dönemde oluşan veriler ve istatistiki bilgilere değinecek olursak Tablo 2.2’de eğitim için 2003 yılından başlayarak 2019 yılına kadar gerçekleşen MEB Bütçesi, YÖK ve Üniversite Bütçeleri, Toplam eğitim Bütçesi ve bunun GSYH oranı verilmiştir.

Tablo 2.2: 2000 – 2019 Yılları Arası Türkiye’de Eğitim Bütçesi ve GSYH oranı

Yıllar	GSYH		MEB Bütçesi	YÖK ve Üniversite Bütçeleri	Toplam Eğitim Bütçesi ve GSYH oranı	
	Milyon USD	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	GSYH (%)
2000	274.303	171.494	3.350	1.054	4.404	2,57
2001	201.751	247.266	4.046	1.364	5.411	2,19
2002	240.253	362.110	7.460	2.495	9.956	2,75
2003	314.592	472.172	10.179	3.408	13.588	2,88
2004	408.876	582.853	12.366	3.894	16.260	2,79
2005	506.308	680.276	14.835	5.218	20.053	2,95
2006	557.058	795.757	16.558	5.846	22.414	2,82
2007	681.337	887.714	21.355	6.586	27.942	3,15
2008	770.462	1.002.756	22.915	7.138	30.233	3,01
2009	649.273	1.006.372	27.446	8.772	36.219	3,60
2010	776.993	1.167.664	28.237	9.355	37.592	3,22
2011	838.763	1.404.928	34.112	11.503	45.776	3,26
2012	880.556	1.581.479	39.169	12.743	51.912	3,28
2013	957.783	1.823.427	47.496	15.227	62.724	3,44
2014	938.953	2.054.898	55.704	16.939	72.643	3,54
2015	864.317	2.350.941	62.000	18.493	80.493	3,42
2016	869.693	2.626.560	76.354	23.590	99.945	3,81
2017	858.996	3.133.704	85.048	25.620	110.669	3,53
2018	778.377	3.758.316	92.528	27.761	120.290	3,20
2019	761.428	4.320.191	113.813	33.023	146.836	3,40

Kaynak: MEB ve TÜİK verileri ile bu çalışma için oluşturulmuştur.

Tablo 2.2’den yola çıkarak 2000 yılından başlamak üzere 2019 yılına kadar gerçekleşen Toplam Eğitim Bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesine oranı ise aşağıda Tablo 2.3’de gösterilmektedir.

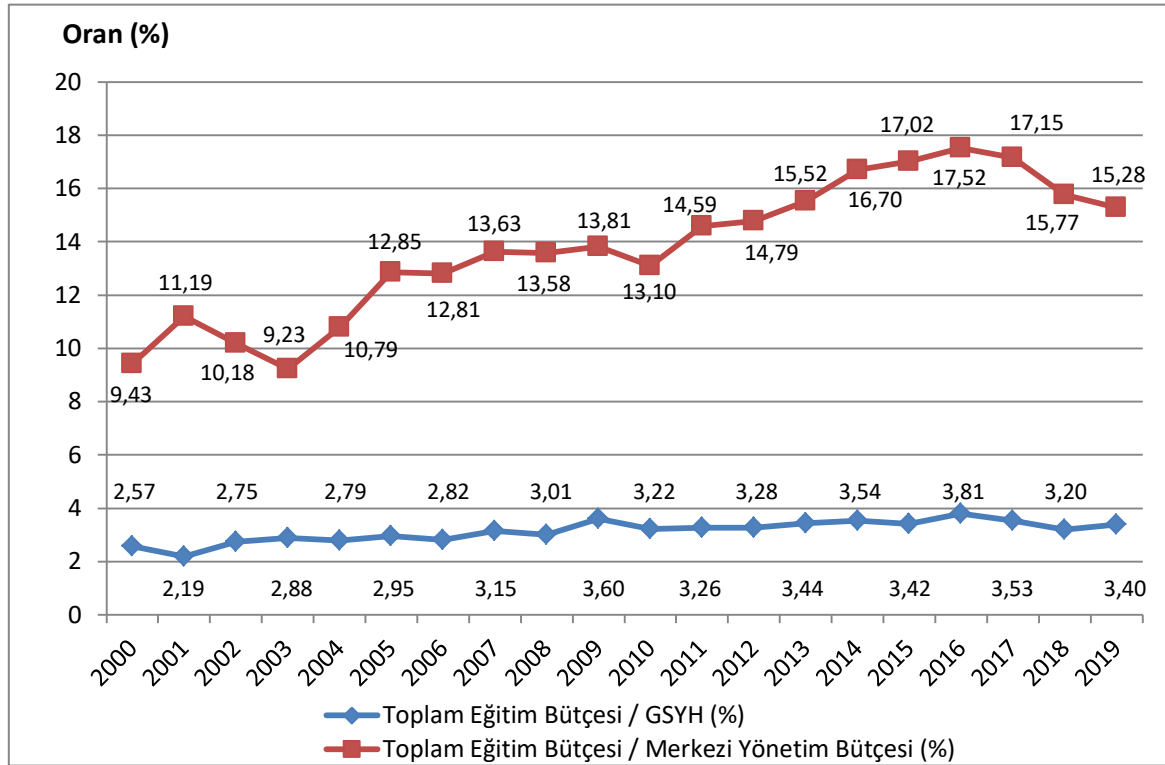
Tablo 2.3: 2000 – 2019 Yılları Arası Türkiye’de Eğitim Bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesine Oranı

Yıllar	Merkezi Yönetim Bütçesi (Milyon TL)	Toplam Eğitim Bütçesi (Milyon TL)	Toplam Eğitim Bütçesi / Merkezi Yönetim Bütçesi (%)
2000	46.702	4.404	9,43
2001	48.360	5.411	11,19
2002	97.831	9.956	10,18
2003	147.230	13.588	9,23
2004	150.658	16.260	10,79
2005	156.088	20.053	12,85
2006	174.958	22.414	12,81
2007	204.988	27.942	13,63
2008	222.553	30.233	13,58
2009	262.217	36.219	13,81
2010	286.981	37.592	13,10
2011	312.572	45.616	14,59
2012	350.898	51.912	14,79
2013	404.045	62.724	15,52
2014	434.995	72.643	16,70
2015	472.943	80.493	17,02
2016	570.507	99.945	17,52
2017	645.124	110.669	17,15
2018	762.753	120.290	15,77
2019	960.976	146.836	15,28

Kaynak: MEB ve TÜİK verileri ile bu çalışma için oluşturulmuştur.

Tablo 2.2 ve Tablo 2.3 yardımıyla Şekil 2.1’ de 2000 – 2019 yılları arası dönemde toplam eğitim bütçesinin GSYH oranı ve merkezi yönetim bütçesine oranları yıllara göre birlikte gösterilmiştir. Toplam eğitim bütçesinin GSYH oranı yıllara göre

dengeli bir görünüm sergilerken, merkezi bütçeye oranı ise genelde artış eğilimi gösteren dalgalı bir seyir izlemektedir. 2000’li yılların başlarında dengesiz olan bu artış azalışlar 2003 yılından itibaren genel görünümde artış eğilimiyle 2016 yılına kadar yükselmiştir. 2016 yılından 2019 yılına ise bir azalış eğilimi göstermektedir.

Şekil 2.1: 2000 – 2019 Yılları Arası Toplam Eğitim Bütçesinin GSYH ve Merkezi Yönetim Bütçesine Oranları

Kaynak: TÜİK ve MEB verileri ile bu çalışma için oluşturulmuştur.

Türkiye’de yapılan eğitim harcamaları ve geçmiş yıllarda yapılmış eğitim harcamalarına göz atalım. Eğitim harcamaları Türkiye’de 2018 yılına göre 2019 yılında %18,2 oranında artış göstererek 259 milyar 220 milyon TL olmuştur. 2018 yılına göre 2019 yılında eğitim harcamalarının en çok yükselen eğitim seviyesi %31’ dan fazla yükselişle ilköğretim ve %26’dan fazla olan yükseliş ile ortaokul seviyesidir. Aşağıdaki Tablo 2.4 eğitim harcamaları ile ilgili temel göstergeleri 2011-2019 yılları arası dönemler için ortaya koymaktadır.

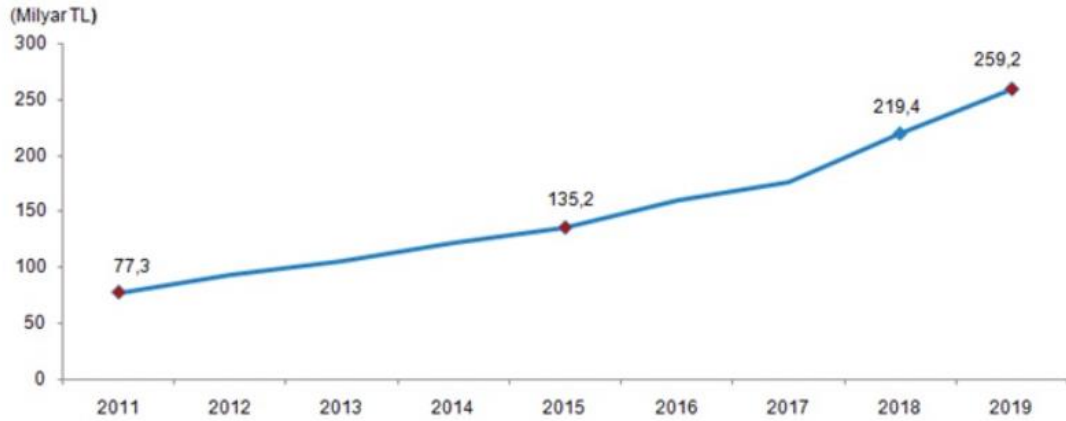
Tablo 2.4: 2011-2019 Yılları Arası Eğitim Harcamaları Temel Göstergeleri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 ^(r)	2019
Toplam eğitim harcaması (Milyar TL)	77,3	93,0	106,0	122,7	135,2	160,7	176,5	219,4	259,2
Öğrenci başına eğitim harcaması (TL)	4 008	4 729	5 242	5 941	6 426	7 498	8 111	10 005	11 769
Eğitim harcamasının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı (%)	5,5	5,9	5,8	6,0	5,8	6,1	5,6	5,8	6,0
Devlet eğitim harcamasının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı (%)	4,2	4,4	4,3	4,4	4,3	4,6	4,2	4,3	4,4
Öğrenci başına eğitim harcaması (\$)	2 389	2 626	2 751	2 710	2 358	2 477	2 220	2 075	2 071
Toplam eğitim harcaması (Milyar \$)	46,0	51,7	55,7	56,0	49,6	53,1	48,2	45,5	45,6

(r) 2018 yılı idari kayıtların güncellenmesi nedeniyle revize edilmiştir

Kaynak: TÜİK (2020)

Aşağıdaki Şekil 2.2’de ise 2011 ve 2019 yılları arasında yapılan, yıllara göre toplam eğitim harcaması gösterilmektedir.

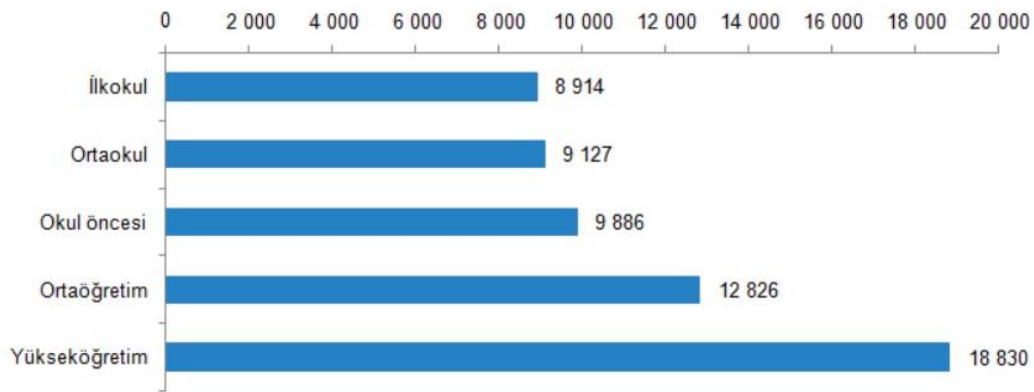
Şekil 2.2: 2011-2019 Yılları Arası Toplam Eğitim Harcamaları

Kaynak: TÜİK (2020)

Gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) içinde payı 2018 yılında %5,8 olan eğitim harcamaları 2019 yılında ise %6 ya yükselmiştir. Devletin eğitim harcamasının GYH içerisindeki payı 2018 yılında %4,3 oranındayken 2019 yılı itibarıyla bu oran %4,4 olmuştur. Hizmeti sunan kurumlara göre eğitim harcamalarını değerlendirecek olursak devlet kurumları eliyle yapılan harcamaların en yüksek olan %30’u aşan bir oranda yükseköğretim kurumu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunu %25 oranına yakın bir

oranla ortaöğretim takip etmiştir. Özel kurumlar tarafından yapılan harcamaların ise %38'i aşan bir kısmı ortaöğretim seviyesine %37'ye yakın bir oranda ise yükseköğretime yapılmıştır. 2019 yılını ele alacak olursak eğitim harcamalarının %74' lük kısmı devlet tarafından yapılmıştır ve hanehalkı ise bu harcamalar içerisinde %21 e yakın bir oranda paya sahiptir, hanehalkını %11'e yakın bir oranla özel tüzel kişiliklerin yaptığı harcamalar takip etmektedir.

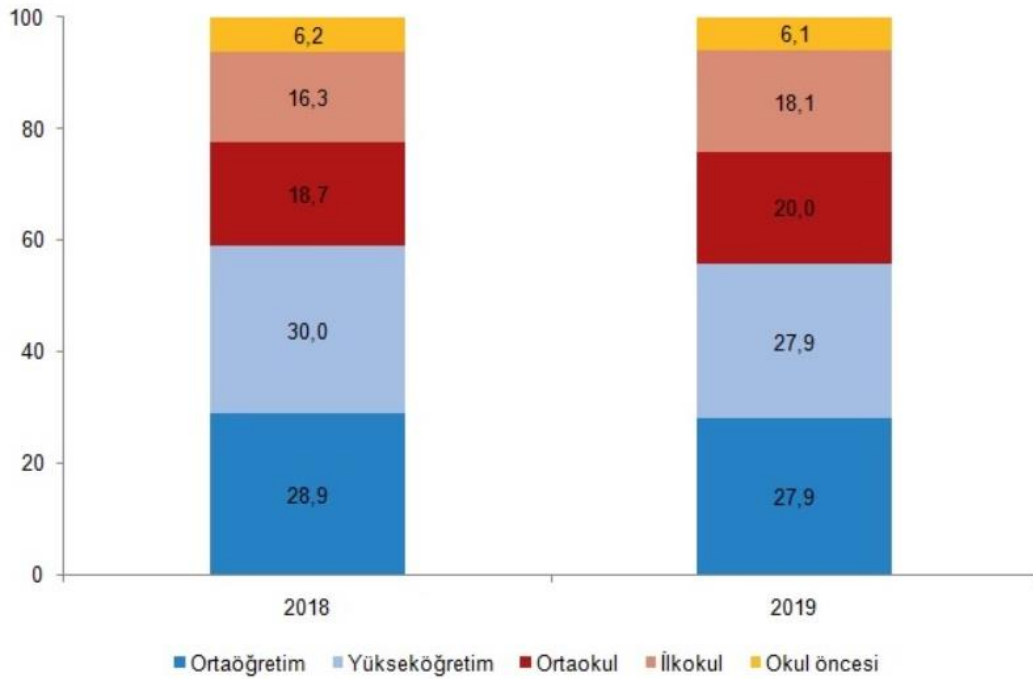
Birim öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları ise 10 bin TL'lik olan 2018 yılı harcaması 2019 yılında 11 bin 800 TL civarına yükselmiştir. Eğitim düzeylerine göre eğitim harcamalarına bakacak olursak 2019 yılı itibariyle öğrenci başına harcamalarda en yüksek harcama yapılan eğitim düzeyi yükseköğretimdir ve kişi başı 18 bin 800 TL yi geçen bir harcama yapılmıştır. Aşağıda grafikte eğitim düzeylerine göre öğrenci başına yapılan harcamalar grafik yardımıyla gösterilmektedir.

Şekil 2.3: 2019 Yılı Eğitim Düzeylerine Göre Öğrenci Başı Harcama (TL)

Kaynak: TÜİK (2020)

Kişi başı toplam eğitim harcamaları bir önceki yıla göre '17'den fazlası artış göstermiştir. Eğitim harcamalarında 2018 yılına göre 2019 yılında en çok artış görülen eğitim düzeyi %30'luk oran ile ilkokuldur ve %25 ile ortaokul arkasında bulunmaktadır. Eğitim düzeylerinin eğitim harcamaları içerisindeki oranları ise 2018-2019 yıllarında aşağıdaki grafiğe göre değişiklik göstermiştir.

Şekil 2.4: 2018 ve 2019 Yılları Eğitim Düzeylerinin Eğitim Harcamaları İçindeki Oranı (%)

Kaynak: TÜİK (2020)

Yukardaki Şekil 2.4'e göre toplam eğitim harcamalarını içerisinde eğitim düzeylerinin oranı okul öncesi dönem ortaokul ve yükseköğretim seviyelerinde bir önceki yıla göre düşmüş ortaokul ve ilkokul seviyelerinde ise artış göstermiştir.

Nüfusların değişen yapıları ve değişen ihtiyaçların karşılanma istekleri önemli sonuçlar doğurmaktadır. Günümüze bakıldığında eğitim politikalarının başarıları öğrenci, okul ve derslik gibi sayılabilir değerlerinden uzaklaşmakta ve eğitim başarısı denildiği zaman akla eğitimde girdi ve çıktıların özellikleri ve eğitimin kalitesi akla gelmektedir. Bu söylediklerimize bakarak eğitim harcamalarını bu şekilde yönlendirmenin gerekliliği anlaşılmaktadır. Bilimsel çıktılar ve eğitim kalitesinin artırılması için eğitim harcamalarının doğru kaynaklara aktarılması ile sağlanabileceği açık bir gerçekliktir. Türkiye'nin bu açıkladıklarımız doğrultusunda eğitim kalitesinde artış meydana getirecek finanse edilen kaynakları uzun vadede geri kazanımını sağlayacak ve elde edilen bilgileri teknolojik verimlilik sağlayacak çıktılara ve nakdi getirile çevirecek böylece gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltıcı politikalar üretmeye çalışması gerekmektedir.

BÖLÜM 3: SAĞLIK HARCAMALARI

3.1. SAĞLIK

Sağlık dünya sağlık örgütü tarafından sadece hastalık ve malullük durumu olmadığı sosyal bakımdan, beden ve ruh durumu içinde tamamen iyilik hali olduğu belirtilmiştir. Bu açıklamadan hareket ederek sağlığı tanımlayacak olursak sağlık; hem sosyal bakımdan hem de fiziksel bakımdan kişilerin iyilik hali içerisinde olması şeklinde tanımlanabilmektedir.

Aggleton'a (1990) göre sağlık kavramını tanımlamak için farklı yollar mevcuttur. Fakat sağlığın tanımı ile ilgili yapılan en bariz ayrım sağlık kavramının resmi ve gayri resmi tanımlarla açıklanması olarak ifade edilebilir. Resmi tanımları sağlıkla ilgili profesyonellerin gerçekleştirdiği tanımlar olarak ifade etmiştir. Bunları da kendi arasında pozitif ve negatif olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Sağlığın gayri resmi tanımı ise sağlık konusunda profesyonel olmayan kişilerin sağlığı algılama biçimi şeklinde ifade etmiştir. Bireylerin sağlık ile ilgili algılamaları zamana ve ülkelere göre farklılıklar göstermektedir (Somunoğlu, 1999: 52).

Sağlık kavramının tam olarak bir tanımı mümkün olmadığı gibi sağlıkla ilgili olan kavramları da tam anlamıyla tanımlamak mümkün değildir. Geçmişte sağlığı tanımlaman için iyilik ve normal olma gibi pozitif durumlar ve yetersizlik ve hastalık gibi negatif durumlar kullanılmıştır. Fakat bu terimlerle sağlığın tam olarak ne anlama geldiği açıklanamadığı gibi nerede başladığı ve bittiği hakkında da yeterli olan bilgiyi sağlamamaktadırlar. Bu kavramların anlamlarının çok olması diğer bir deyişle belirsizlik hali ortaya tanımlanabilme problemini çıkarmıştır. Sağlıklı olmak sağlıksız olmaktan, hasta olmayı iyi olmaktan ayıran durumların neler olduğu, kötünün ya da iyinin, istenen durumların ya da istenmeyen durumların neler olduğunun öznel olarak açıklanıp yorumlanmasını içermektedir (Somunoğlu, 1999: 54).

Kişilerin sağlıklı olması ya da olmaması veya tam iyilik halinin ne anlam taşıdığı öznel ve nesnel olarak sağlığın değerlendirilmesi yoluyla açıklanabilmektedir. Toplumda kişilerin kendilerini ruhsal ve fiziksel olarak iyi bir biçimde algılama durumu

öznel bir sağlık değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Bu değerlendirmeyi kapsayan eğitim, beslenme, barınma, çevre ve gelir dağılımı benzeri faktörler değerlendirmeyi etkilemektedir. Nesnel sağlık değerlendirmesi ise daha genel olan koşullardan oluşmaktadır. Nesnel değerlendirme sağlık konusunda uzman olan kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Kişilerin sağlığı doktor ve diğer sağlık çalışanları gibi bu alanda uzman kişiler tarafından gerçekleştirilen muayene ve yapılan testler sonucunda ortaya çıkan somut bulgular ışığında kararlaştırılması ve sağlıklı olup olunmadığına karar verilmesi nesnel sağlık değerlendirmesidir (Mutlu ve Işık, 2012: 15).

Bir insanı sağlıklı olarak tanımlamak için hem nesnel hem öznel değerlendirmelerin birlikte gerçekleştirilmesi gerekir. Kendisini sağlıklı olarak gören bir kişi doktor kontrolü sonucunda hasta çıkabilir. Tam tersi olarak hasta olduğunu düşünen kişi ise doktor kontrolleri sonucunda hasta olmadığı sonucu ortaya çıkabilmektedir. Bu sebepten ötürü tam anlamıyla sağlıklı denilebilmesi için iki değerlendirmenin de yapılarak sonuçlandırılması gerekmektedir.

Sağlık bireysel ve toplumsal olarak önemli bir hedeftir. Sağlığın bu denli önemli bir olgu olması sadece tıp bilimi içerisinde kalmayıp bütün sosyal bilimlerin ilgi alanına giren bir olgu olmasını sağlamıştır.

Kişilerin yaşamlarında hedefledikleri en önemli durumlardan birisi sağlıklı olmak ve sağlığını ömür boyu korumaktır. Bu hedef kişilerin yaşamını devam ettirmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple bilinçli ve bilinçsiz insan faaliyetlerinin özü sağlıklı olmaktır denilebilir. Kişilerin günlük işlerini rahatlıkla yürütebilmesi için sağlıklı olmaları gerekli bir olgudur. Hastalık durumunda ise kişiler ve çevresinde bulunanlar için sıkıntılı bir süreç oluşacaktır. Bu sebepler kişiler hem kendileri hem de çevresindekiler için sağlıklı bir yaşam dilemektedir. Kişilerin çevresindekiler eğer sağlıklı ise kendi sağlığı yeterli gelmeyecektir. Bu durumdan sağlıklı olmak kişisel bir durum olduğu kadar toplumsal ve sosyal bir hedeftir. Bu hedefe ulaşılması için sadece sağlık hizmetlerinde tıbbi tekniklerin kullanımı yeterli değildir. Bununla beraber sağlık sektörü ile ilişki içinde bulunan diğer sektörlerin işbirliği içerisinde olması ve ekonomik kaynakların yeterli şekilde finanse edilmesi gibi istikrarlı bir sağlık politikası gerekmektedir (Mazgirt, 1998: 12) .

3.2. TÜRKİYE’ DE SAĞLIK SİSTEMİ

Ülkelerdeki siyasal, sosyal ve ekonomik yapıların bir uzantısı olarak sağlık sistemlerinin hizmet yönü ve finansal boyutları şekillenmektedir. Ülke yönetimleri bu önemli iki unsuru sistemin var olmasını sağlamak için ortaya çıkarmalıdır. Bu unsurlar sağlık sistemini oluşturmakta ve sistemin hedefine ulaşmasına yardım etmektedir. Sağlık sistemi unsurları arasında çıkabilecek sorunlar ülke otoritesi tarafından hızlı bir şekilde giderilmelidir. Ülkede bulunan yönetimler sistemin içinde bulunan herkesi içine alan bir sağlık hizmeti sunmak amacıyla gereken kaynakları sağlayarak arzını gerçekleştirmelidir. Verimli ve aktif çalışan bir sağlık sistemi içerisinde herkese eşit şartlarda ve adil bir hizmet sunumu gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ödeme sistemlerine göre sağlık sistemlerinin finansmanı üç ayrı başlık altında incelenebilmektedir. Kamu yardım sistemi, ulusal sağlık hizmetleri ve sağlık sigortası sistemi şeklindeki sistemler sağlık sisteminde finansmanda kullanılan ödeme sistemlerini oluşturmaktadır. Yoksul kişilerin sağlık sistemi kullanımında ödeme yapmadan yararlanmasını sağlamak kamu yardımı sisteminin amacını teşkil etmektedir. Ulusal sağlık hizmetleri sistemi, temel olarak bütün sağlık harcamalarını devlet eliyle yapılmasına dayanan bir sistemdir. Sağlık sistemine gereken kaynağı kamu gelirlerinden karşılanması şeklinde oluşan sistemde sağlık hizmetlerinin üretim unsurlarının hepsi kamu kontrolündedir. Gelir seviyeleri belirli seviyelerin üstünde bulunan kişilerin ise, belirlenen bir maliyete katlanması suretiyle sigortalananabilir veya sağlık hizmetlerini doğrudan satın alabilirler. Sağlık sigortası sistemi, oluşabilecek riskleri sigortalatmış kişiler arasında paylaşım temeline dayanır. Kişiler, hizmet için sağlık sigortası primi öder ve sisteme maddi destekte bulunurlar (Yıldırım, 1994: 14-16).

Ödeme sistemleri üzerinden sağlık hizmetlerinde yapılan yukarıdaki sıralamalara göre Türkiye’ de üç sistemin bileşkesinden oluşan bir sistem bulunmaktadır. Bu bileşke sistem herhangi birisine ait olan özellikleri tam anlamda taşımayan ve karma yapıya sahip olan bir sistemdir. Bir yandan belirli kesimlere zorunlu sigorta modeli uygulaması yapılırken, diğer bir yandan ise yeterli gelir seviyesine sahip olmayan kişilere ve devlet

memurlarına kamu yardımı modeli uygulanır. Diğer bir yandan ise koruyucu sağlık hizmetleri bütünüyle toplumsallaştırmaya tabi tutulmuştur. Bunlar dışında kişiler sağlık hizmetlerini piyasalardan özel olarak da satın alabilirler. Sistemde hizmet alımına yönelik başvurularda bulunan kişilerin aşırı taleplerine yönelik oluşan karmaşa ise sadece kaynakların yetersizliğinin bir sonucu olmayıp ayrıca kaynak kullanımında verimsizlik ve etkisizliğin bir sonucudur (Yıldırım, 1994: 17).

Uzun yıllardır İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) üyesi olan Türkiye yüksek gelir seviyelerine yaklaşan bir ülke olarak, geçmişten bu yana kendini, diğer OECD üyesi olan ülkelerle kıyaslayarak değerlendirmiştir. TÜİK verilerine göre 2020 yılı sonunda toplam nüfus 83.614.362 olmuştur. Yıllara göre ise 1945' li yıllardan sonraki dönemlerde %20'lerin üzerinde olan oran 1980'li yıllarda önemli azalış göstermiştir. 1980-1985 yılları arasında %25 civarında bulunan oran 1990-2000 yılları arasında %18,3' e düşmüştür. Günümüzde ise bu oran iyice düşmüş ve Türkiye'de yıllık nüfus artış hızı ise 2019 yılında %13,9 iken 2020 yılında ise %5,5' e gerilemiştir.

Türkiye' de son yıllarda sağlık hizmetlerinin ölçeği genişlemiş ve işleyişinde iyileştirmeler yapılmıştır. Bu yapılan genişleme ve iyileştirmelerle sağlık hizmetlerinin durumu önemli derecede ilerleme kaydetmiştir. Yapılan hizmet reformları ve sağlık sigortaları kapsamındaki değişiklikler, nüfusa yönelik mali durumlarının korunması ve artırılması konularında ilerlemeler sağlanmıştır. Geçmişten günümüze son 20 yıllık bir zamanda sağlık harcamalarındaki değişim gelir artışlarıyla doğru bir orantıda artış yönünde seyretmiştir (OECD 2008: 11).

Türkiye'de eskiden sağlık sistemi, sınırlı sağlık hizmetini topluma ücretsiz bir şekilde sunulan ulusal düzeyde bir sağlık hizmeti ve kayıtlı sektör çalışanları ile birlikte bu kişilerin bakmakla mükellef oldukları bireyleri kapsayan bir sosyal sigorta sistemini kapsamaktaydı. 2003 yılından itibaren ise Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Projesi uygulanmaya başlamıştır.

Sağlık hizmetlerinin Türkiye'de örgütlenmesi özel sektör, kamu ve yarı kamusal olmak üzere çeşitli örgütler faaliyet içerisinde bulunmaktadır. Kamu kesimine baktığımızda Sağlık bakanlığı, Savunma bakanlığı ve üniversiteler sağlık hizmeti sunan

kurumlardır. 2005 yılına kadar SSK diğer kamu kuruluşlarına ait hastanelerde hizmet vermekteydi ancak günümüzde bu kuruluşların oluşumları ya Sağlık Bakanlığı bünyesine katılmış ya da sona ermiştir. Sağlık politikaları oluşturma ve uygulamada başlıca yetkili kurum Sağlık Bakanlığı'dır.

Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan hizmetler ilk basamak sağlık hizmetleri sağlık merkezleri, aile sağlık merkezleri, anne çocuk sağlığı ve aile planlaması merkezleri, kanser kontrol merkezleri vb. dikey sağlık birimleri yoluyla verilmektedir. Hizmet ikinci basamakları ise hastanelerdir. Birinci basamakta çözüm bulamayan sağlık sorunları çözümleri için yapılan kurumlar hastanelerdir. Türkiye'de ikinci ve üçüncü derece sağlık hizmetlerinin sunulmasında Sağlık Bakanlığına bağlı hastaneler, üniversite hastaneleri, vakıf hastaneleri ve özel hastaneler hizmet vermektedir. Ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri kurumunun da kendisine ait sağlık kurumları ağı bulunmaktadır.

3.3. TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI SAĞLIK REFORMLARI

Toplum halinde yaşayan kişilerin ihtiyaçları doğrultusunda oluşan devlet yapısı tarihi süreç içerisinde sosyal, siyasal ve ekonomik nedenlerle değişimlere uğramıştır. Koruyucu olarak oluşan devlet yapısı iktisadi devlet şekline doğru bir evrim gerçekleştirmiştir. Yaşanan bu değişim devletin işleyişi içerisinde ve görevlerinde de yapısal değişiklikler oluşturmaktadır.

Sağlık hizmetlerine ulaşmada tüm ülkelerde artmakta olan eşitsizleri düzeltme ihtiyacı sağlıkta reform için belirleyici bir durum oluşturmuştur. Bu eşitsizlikler zenginler ve yoksullar arasındaki eşitsizlikleri yansıtmaktadır. Sağlık hizmetlerinde harcama kalemlerine farklı bir bakış açısı ile bakıldığında harcamaların evrensel hastalık yükleri ile ters orantılı şekilde olduğu ortaya çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü 2000 yılında ortaya koymuş olduğu Dünya Sağlık Raporu'nda, tüm insanlığın %84'lük kısmı evrensel sağlık harcamalarının yalnızca %11'lik kısmını paylaşır. Fakat evrensel hastalık yüklerinin ise %93'lük kısmını paylaşmaktadır. 19. Yüzyılın sonlarında, OECD zirvesinde toplanan 29 ülke dünyadaki toplam sağlık harcamalarının %90'lık bir kısmını oluştuyordu. Bu sebeple sonuç olarak dünyada geriye kalan büyük bir nüfus

yoğunluğu ise geri kalan payı paylaşmak zorunda kalıyordu. (Lister, 2008:). Bu yöndeki eşitsizlikler sağlıkta reform düşüncesini gündeme taşımaktaydı.

Ağartan'a göre kayıt dışı ve esnek çalışmanın yaygınlaşmasıyla vergiye dayalı sistemin zorlaşması reformun arkasında olan diğer önemli faktördür. Sistem içinde tüm yükler vergi verenlerin ve biçimsel sektörde çalışanların ödeyecekleri primlere dayalı sistem için önemli sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bununla beraber reformların odak noktasında bulunan Avrupa ülkelerinde hızla yaşanmakta olan nüfus yapısı sağlık harcamalarının giderek artış göstermesine sebep olmuştur. Bu süreçte temel olarak sosyal refah devleti anlayışının sürdürülebilir olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar sebebiyle sosyal refah anlayışı içerisinde büyük ölçüde etkili olan sağlık harcamalarının direkt olarak etkilenmesine neden olmaktadır. Diğer bir açıdan bakıldığında sağlık reformları temelinde genel olarak IMF kredileri ve bunlara dönük yapısal uyum programları, uygulamalar ve ekonomik paketler bulunmaktadır. Ekonomik programlarda kamu harcamalarında genellikle oluşabilecek kesintilerde bunlardan en büyük payı doğrudan sağlık alanı almaktadır. Sağlıkta reform çalışmaları konusunda vergiye dayalı sisteme Beveridge sistemi, prime dönük sisteme Bismark sistemi ve özel sigorta sistemlerinin tek bir çatıda birleştirildiği sistemler üzerine yoğunlaşmıştır. Doğrudan yapılacak harcamaları azaltmaya yönelik reformlar genelde ulusal sağlık hizmetleri modelleri yerine sosyal sigortalar sistemi şeklinde sistemler kurulmasıyla kısmen özerk yapılar haline getirilmeye çalışılır (Altındağ ve Yıldız, 2020: 171-172).

Türkiye'de sağlıkta reform düşüncesi yine benzer şekilde gerçeğe dayalı olarak dünya üzerinde bulunan birçok ülkede olduğu şekilde 1980'lerde gündeme gelmiş ve reformun temeli yavaşça oluşturulmaya başlanmıştır. 1980'li yıllarda gündeme gelen reformlar darbe ve bazı diğer sebepler dolayısıyla kısmi olarak ertelenmiş ancak gündemden tümüyle düşmemiştir. 1970'lerde sağlık alanında yapılan çalışmalar sağlık alanında sorunlu bir hale dönüşmüştür. Farklı sigorta türlerinin ortaya çıkması, bu yöndeki sigorta fonlarına ait hastanelerin oluşması ile şehirlerde ve kırsal alanlarda sağlık personellerinin dengesiz bir biçimde dağılımı ve buna benzer birçok problem ortaya çıkarmıştır. Bu gibi problemlerin çözümüne yönelik olarak reform

kurtarıcı olarak görülmüştür. Farklı reform prensipleri bazı kanunlara eklenmiş fakat yürürlüğe girmemiştir.

Sağlık reformu çalışmalarının temelinde harcamaların azaltılarak verimliliğin yükseltilmesi gerekçeleri bulunmaktadır. Türkiye’de yapılan reformlar da temel olarak harcamaların azaltılmasına hizmet etmektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşımında ülkede bulunan vatandaşları eşitlemeyi hedeflediği ifade edilebilir. Dünya Sağlık Örgütü’ne göre ülkeler toplumlarında herkese üst düzey ve kaliteli sağlık hizmeti sunulmasını sağlayan bir sağlık sistemi bulundurmalıdır. Aynı zamanda sunulacak sağlık hizmetinin maliyetleri karşılanabilir düzeyde olmalı ve herkesçe kabul görülecek bir şekilde olmalıdır. Ülkeler bu unsurlara bağlı olarak sağlık sistemlerini oluşturmalarıdır. Türkiye Sağlık Sistemi’nde 2002 yılı itibariyle, sağlık hizmetlerinin sunumu, finansmanı ve sağlık insan gücünü planı şeklindeki birçok alanda reformların yapılması zorunlu bir hal almıştır. Türkiye temelleri 1978 yılı itibariyle atılan “Herkese Sağlık Hedefleri ve Stratejileri” nin güncellenmesi 21. Yüzyıl hedeflerini belirlemede önemli bir yere sahiptir. Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Komitesi’nin 1998 yılında kabul ettiği “ 21.yüzyılda 21 Hedef ” i benimseyen Türkiye bu hedefler için 2001 yılı itibariyle Avrupa Birliği Sağlık Mevzuatına uyum için stratejik planlama gerçekleştirmiştir. 2003 yılında ise “Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) hayata geçirilmiştir (Altındağ ve Yıldız, 2020: 173).

Sağlık hizmetleri maliyetleri artışı, toplumsal beklentilerin artması ve sağlık hizmetleri yönetiminde anlayışların sorgulanması SDP’nin ana sebepleri olarak ortaya çıkmaktadır. Sağlıkta dönüşümün amacı sağlık hizmetlerinde verimlilik artışı, etkili hizmet ve adaletli bir organizasyon ile gerekli finansmanın sağlanması ve sunulması olarak ifade edilmektedir. SDP’nin başlıca prensipleri; sürdürülebilirlik, katılımcılık, uzlaşmacılık, hizmette rekabet, sürekli kalite gelişimi, gönüllülük, insan merkezilik, güçler ayrılığı ve desantralizasyon şeklinde belirlenmiştir. Sağlıkta dönüşüm 8 temel bileşenden oluşur. Bunlar (Sağlık Bakanlığı, 2003);

1. Denetleyici ve planlayıcı bir Sağlık Bakanlığı,
2. Bütün bireyleri tek çatıda toplayan Genel Sağlık Sigortası,
3. Yaygın ve erişimi kolay sağlık sistemi

- 3.1. Güçlendirilmiş temel sağlık hizmetleri,
- 3.2. Etkili, kademeli sevk zinciri,
- 3.3. İdari ve mali özerkliğe sahip sağlık işletmeleri,
- 4.Yüksek motivasyonlu, gerekli bilgi ve becerilere sahip, donanımlı çalışan sağlık insan gücü,
- 5. Eğitim ve bilim kurumlarının sistemi desteklemesi,
- 6. Etkili ve nitelikli sağlık hizmetleri için kalite ve akreditasyon
- 7. Akılcı ilaç ve malzeme yönetiminde kurumsallık
 - 7.1. Ulusal İlaç Kurumu,
 - 7.2. Tıbbi Cihaz Kurumu,
- 8. Karar süreçlerinde bilgiye etkili erişim: Sağlık Bilgi Sistemi.

SDP, iki aşama şeklinde hayata geçirilmiştir. Birinci aşama 2003 ve 2009 yılları arasını kapsamakta ve SDP kapsamında gerçekleştirilmek istenen uygulamalar ilk aşamayı oluşturmaktadır. İkinci aşama ise 2009 ve 2014 yılları arasını kapsamakta ve Sağlıkta Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik Reformu Projesi kapsamında gerçekleştirilecek uygulamaları teşkil etmektedir. Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında ortaya konan reform ve dönüşüm süreci sağlık hizmetlerinde örgütlenme, finans ve sunum konularında önemli değişimler oluşturmuştur. SDP çerçevesinde 2007 yılında gerçekleştirilen reformlar ve bunlara ek olarak üç yeni başlık eklenerek programın kapsamı genişletilmiştir. Bu başlıklar ilki sınır ötesi sağlık hizmetleri ile uluslararası alanda ülkenin gücünü artırmak, ikincisi daha iyi bir gelecek amacıyla sağlığı geliştirmek ve sağlıklı hayat ve üçüncüsü ise tarafların harekete geçirilmesi ve sektörler arası iş birliğine yönelik çok yönlü sağlık sorumlulukları şeklindedir.

Sağlıkta Dönüşüm Programı içerisinde ve sonrasında bu alanda birçok düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler yıllara göre aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.1: 2000 Sonrası Sağlık Reformu ile SDP Kapsamında ve Sonrasında Yapılan Düzenlemeler.

Yıllar	Yapılan Düzenlemeler
2003	Hastanelerde performansa yönelik ücret sistemi pilot uygulaması yapılmıştır.
2004	- Performansa yönelik ücret sistesi tüm hastanelerde uygulanmaya başlatılmıştır. 117 sayılı “Poliklinik Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması” genelgesi ile Sağlık Bakanlığına bağlı olan hastanelerde hastalara hekimlerini seçebilme hakları getirilmiştir.
2005	- Düzce ili özelinde Aile Hekimliği Pilot Uygulaması yapılmıştır. 5283 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Sağlık Birimlerinin Sağlık Bakanlığına Devredilmesine Dair Kanun çıkarılarak kamu hastaneleri tek çatıda birleştirilmiştir. 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununa bir madde eklenerek “kamu özel ortaklığı” altyapısı oluşturulmuştur. - Hasta Hakları Uygulama Yönergesi kapsamında “Hasta Hakları Kurulu” “Hasta Hakları Şubesi” “Hastane Hasta Hakları Birimi” “Hasta Hakları İl Koordinatörlüğü” kurulmuştur.
2006	En önemli düzenlemelerden birisi olan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu sayesinde sigorta kapsamı genişletilerek SSK, Bağ - Kur ve Emekli Sandığı Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında birleştirilmiştir.
2007	“Sağlık Uygulama Tebliği” yayınlanmıştır. - Zorunlu sevk zinciri kaldırılmıştır. - Sağlıkta insan gücü 2023 Vizyonu doğrultusunda çalışmalar başlatılmıştır.
2009	E-reçete konusunda ilk düzenleme gerçekleştirilmiştir.
2010	- Sağlık Turizm Birimi kurulmuştur. - Evde Sağlık Hizmetleri başlamıştır. - Tüm iller genelinde “Aile Hekimliği” uygulamasına başlanmıştır. “Tam gün yasası” olarak bilinen Üniversite ve Sağlık Personelinin Tam Gün Çalışmasına ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yayımlanmıştır.

2011	• 663 sayılı KHK ile Sağlık Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatlanması yeniden yapılandırılarak, Sağlık Turizm Birimi, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesine Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı olarak düzenlenmiştir. • Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) hayata geçirilmiştir.
2012	• E-reçete pilot uygulaması başlatılmıştır. • Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı kurulmuştur. • İllerde “Kamu Hastane Birlikleri” kurulmuştur. • MHRS İstanbul ilinin eklenmesiyle beraber tüm Türkiye kapsamında hizmete başlamıştır. • E-reçete uygulaması fiilen uygulanmaya başlamıştır.
2013	• E-reçete uygulamasına bütün illerde geçilmiştir.
2015	• “Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu-SATURK” kurulmuştur.
2017	• Türkiye’de ilk şehir hastanesi olan Yozgat Şehir Hastanesi hizmete girmiştir.

Kaynak: (Altındağ ve Yıldız 2020: 175)

Sağlıkta dönüşüm, sağlık hizmetlerini tamamen ele alan temel ve alt bileşenlerden oluşmaktadır. Tüm bu bileşenlerin birbiri arasında ilişkiler mevcuttur. SDP’nin temelini ise 2006 yılında işleme konulan, Sosyal sigortalar kurumu (SSK), Bağ-Kur ve Emekli Sandığı’nın Genel Sağlık Sigortası (GSS) kanunu ile Sosyal Güvenlik Kurumu çatısında bir araya toplanmasıdır.

3.4. SAĞLIĞIN KAMUSALLIĞI

Kamusal mal kavramı çağdaş olarak ilk kez Samuelson tarafından tanımlanmış ve bu tanıma göre kamusal mallar; kişilerin herhangi birisinin tüketimi sebebiyle, diğer kişilerin aynı mal veya hizmeti tüketme olanağının azalmaması eşit ve birlikte tüketilen mal ve hizmetlerdir. Tam kamusal mal ve hizmetler toplumda bulunan kişiler tarafından eşit biçimde tüketilen ve fiyatlandırılması mümkün olmayan mal ve hizmetlerdir ve sağlık hizmetleri kapsamında olan koruyucu sağlık hizmetleri tam kamusal mal özelliği taşımaktadır. Örnek olarak bir bataklığın sebep olacağı sağlık sorunları bataklığın kurutulması ile giderilebilir fakat bataklığın kurutulması ile oluşacak fayda bireylere pay edilmez bireyler eş zamanlı olarak faydalanır ve böyle bir durumda

fiyatlandırılması imkansızdır (Şenatalar, 2003: 27). İnsanların çevrelerinin sosyal koşullarının ve ekonomilerinin iyileşmesi sağlıkla alakalı problemlerin giderilmesini kolaylaştıran önemli durumlardır. Fakat bu durumlar kişilerin ve piyasaların kendi başlarına iyileştirebilmesi çok maliyetli ve zordur. Bu sebeple sağlık hizmetlerinin koruyucu hizmetleri ve halk sağlığı konusunda devlet eliyle finanse edilmesi zorunlu bir durumdur ve bu sağlık hizmetlerine yoğun bir kamusalılık niteliği katmaktadır. Sağlık hizmetlerinin kamusalılık özelliği toplumda her kesimin bu hizmetten eşit şekilde faydalanmasını amaçlar ve bu nedenle koruyucu sağlık hizmetleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Kişilerin bulaşıcı hastalıklardan korunması şeklindeki hizmetler sağlık hizmetlerinin kamusal niteliği ile ilgili faaliyetler kapsamındadır.

Temel bir insan hakkı olan sağlık hizmetleri, herkesin eşit imkanlarda ve ayırım yapılmaksızın faydalanması gerektiği için devletin desteği ve müdahalelerine ihtiyaç duyan bir hizmettir. Sağlık hizmetleri tamamen piyasa mekanizmasına bırakılamaz. Bunun sebebi fiyatını ödemeyenlerin sağlık hizmetlerinden mahrum kalması sorunu ortaya çıkması durumudur ve verimliliğin ön planda olduğu piyasa mekanizmasında toplumun sağlayacağı fayda göz ardı edilebilir.

Bireylerin tüketimleri sonucunda yarar sağlamaları yanında toplum içinde yoğun dışsal yarar sağlayan mal ve hizmetler yarı kamusal mal ve hizmetler olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde olan mal ve hizmetler bölünebilirlik ve pazarlanabilirlik özellikleri ile özel mal ve hizmetlerle benzerlik gösterirken yoğun dışsal yararlarından dolayı kamusal mal ve hizmetlerin özelliklerine benzemektedir. Sağlık hizmetlerinde özellikle koruyucu sağlık hizmetleri dışında kalan kısım ticarete konu olur özelliktedir. Bu da sağlık hizmetinin piyasa koşullarına bırakılabilir bir hizmet olduğunu ortaya koymaktadır, fakat piyasanın işleyişi çeşitli sıkıntıları beraberinde getirir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinde piyasa başarısızlığı önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Piyasalar etkin bir şekilde çalışsa dahi mevcut olan gelir dağılımı eşitsizliklerinden ötürü devlet sağlık hizmetleri piyasasına müdahale etmek zorundadır. Gelir seviyesi yetersiz olduğu için hiçbir kimse ihtiyacı bulunan sağlık hizmetlerinden mahrum bırakılamaz. Tüm dünyada genel kabul gören ilke herkesin gerekli düzeyde

sağlık hizmetine ulaşması konusunda hakka sahip olduğu ve bu hizmetin kamu tarafından sağlanması gerektiği şeklindedir.

Bazı mal ve hizmetler kamusal mal ve hizmet özellikleri taşımalarına rağmen pazarlanma ve fiyatlandırma kriterleri bulundukları ve tüketimden mahrum bırakılabilme özellikleri sayesinde özel mal ve hizmetlerle benzetilmektedirler. Bu mal ve hizmetlerden biriside sağlıktır. Sağlık hizmetleri özel mal ve hizmetler gibi kolayca pazarlanamaz. Elde edilen yarar diğer özel mallardan elde edilen avantajlar ile rekabet içerisinde bulunamaz. Bu sebeplere ek olarak dışlama etkisi sağlık hizmetlerine tamamıyla uygun düşmemektedir fakat birebir kamusal mal özellikleri gösterdiği de söylenemez (Siegfreid, 1995: 137). Sağlık hizmetlerinin yaymış olduğu yüksek dışsallık sağlık hizmetlerini özel mal ve hizmetlerden ayırmakta ve yarı kamusal bir niteliğe dönüştürmektedir. Pazarlanabilmeleri bu hizmetleri tamamen piyasada üretilebilir olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun sebebi bazı mal ve hizmetlerin üretimleri sırasında tam rekabet koşullarını sağlamasının mümkün olmamasıdır. Bununla beraber bu tür mal ve hizmetler üretim veya tüketimleri sonucu meydana gelen pozitif veya negatif dışsallıklar üretimde farklılaşmalara sebep olabilir (Nadaroğlu, 1985: 60). Örnek olarak sağlık hizmetinde bulaşıcı bir hastalık için bir kişiye yapılan aşı toplumda bulunan diğer kişilerin bu hastalıktan korunmasını sağlar. Bu şekilde oluşan dışsal fayda sağlık hizmetlerinde çok fazladır. Bu türden oluşan dışsallıklara Pigovyen dışsal ekonomiler adı verilir (Şener, 2006: 57).

Sağlık ulusal ve uluslararası seviyelerde dışsallıklar içermesi sebebiyle küresel kamusal mal şeklinde değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Sağlık küresel kamusal mal olması ile yaydığı dışsallıkların biriside bulaşıcı hastalıkların önlenmesidir. Ülkelerin bir bulaşıcı hastalığı önleme ve tedavi etmesi çevre ülkelerinde bu hastalığa maruz kalmasına engel olabilmektedir. Bu sebeple dışsallığın boyutlarını bireyleri ve ülkeleri aştığı ve küresel boyutlara ulaştığını söyleyebiliriz. İkinci önemli dışsallık ise sağlık problemlerinden dolayı ortaya çıkacak üretim ve gelir kayıplarından ülke veya bölge ekonomilerine etki ettiği toplamlardır. Geçtiğimiz 18-19. Yüzyıllarda İngiltere ve Amerika'da gerçekleşen hızlı ekonomik gelişimlerin nedenleri arasında en önemlileri de kamu sağlığı, bulaşıcı hastalıkların kontrolü ve beslenme düzenlerindeki iyileştirmeler olarak düşünülebilir. Hastalık ve yoksulluk arasında karşılıklı ve yakın bir ilişki

bulunmaktadır. Hastalık sadece gelirleri ve üretim seviyelerini düşürmekle kalmayıp yoksulluk ile sağlığı, eğitimi, beslenme ve barınma gibi durumları da etkiler (Richard vd., 2003: 10-12).

3.5. SAĞLIK HARCAMALARI TANIMI

Sağlık günümüzde temel insan haklarından birisi olarak sayılmakta, demokrasi, dünya barışı, yaşam kalitesi ve bireysel özgürlük gibi kavramlarla beraber değerlendirilmektedir (Belek, 2001: 336). Kişilerin ruhsal ve fiziksel iyiliklerinin ötesinde sağlık, toplumsal sağlığa, ekonomiye, dünya barışına, yönetimlerin şekline varana kadar çok geniş ölçüde kapsam alanına sahip bir kavrama evrilmiştir. Sağlık alanında yapılacak harcamalar ve yatırımlar iş gücü verimliliğinde artış ve yaşam kalitesini yükseltmesi, yaşam süresinde uzama ve insani gelişmişlik göstergesi olarak giderek artan bir öneme sahip olmakta ve gelişim seviyesi yüksek olan ülkelerde, sağlık hizmetleri için ayrılan bütçelerini giderek artırmaktadır (Şener, 2006: 385).

Sağlık hizmetlerini genel olarak kişilerin sağlığını korumak, gerekli durumlarda tedavi ve rehabilitasyon için gereken tüm çalışmalar olarak tanımlayabiliriz (Akdur, 2003: 12). Koruyucu sağlık hizmetleri ise sağlık hizmetlerinde en düşük maliyetlerle yapılan en verimli hizmetlerdir. Bunun sebebi hastalığın oluşmadan önlem alınması yoluyla toplumsal olarak sağlık düzeyinin artırılmasının hızlı ve etkili bir yöntemidir. Çevreye yönelik ve kişilere yönelik olmak üzere koruyucu sağlık hizmetlerini ikiye ayırmak mümkündür. Gıda denetimleri, hava kirliliği sorunlarının giderilmesi, endüstriyel atıkların ortadan kaldırılması, temiz içme suyu temini, hayvani hastalıkların denetimleri gibi insan sağlığına tehdit unsuru olabilecek çevresel etkenlerin kontrol edilmesi ve düzeltilmesi çevreye yönelik olan koruyucu sağlık hizmetleri olarak değerlendirilir. Hastalıkları ve sakatlıkları erken tanı, tedavi ve önleme durumlarına ait hizmetleri ise kişilere yönelik koruyucu sağlık hizmetleri kapsamaktadır. Bu hizmetler içinde en önemlisi, etkilisi ve sık olarak kullanılanı aşılama. Hastalıkları oluşmadan kişileri ve toplumu korumak için yapılan hizmet olarak görülebilir. Aşılama hizmeti dışında sağlıklı beslenme, aile planlaması ve benzeri hizmetlerde kişilere yönelik koruyucu sağlık hizmetleri arasındadır (Gümüş, 2017: 8).

Kişilerin hastalığı ve ya sakatlığı oluşmuş ise kişileri sağlıklı hale getirmek için yapılan bütün hizmetlere tedavi edici sağlık hizmetleri adı verilmektedir. Yaşanan kazalar veya hastalıklar sonucunda işlevini kaybeden organlar ve ya uzuvları fizik tedavi, protez ve ya ameliyat yöntemleri ile tekrar kullanılabilir hale getirme süreci olarak da tanımlayabiliriz. Sağlık hizmetleri içerisinde en çok kullanımı olan sağlık hizmeti birinci basamak olan koruyucu sağlık hizmetleridir ve en çok dışsalılık oluşmasını sağlayan hizmette budur. Sağlık sistemlerinde oluşturulan basamaklarla verimlilik artırılmış olur ve israfın da önüne geçilmesi sağlanabilmektedir(Belek, 2001: 40).

Sağlık harcamaları, sosyal yapıda bulunan kişilerin hepsinin sağlık haklarını ilgilendiren, sağlık sektörüne dair kapasiteyi oluşturan ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre sağlık politikalarının belirlenmesini sağlayan önemli bir kavramdır.

Sağlık harcamaları, kişilerin sağlığını korumak ve geliştirmek hedefiyle gerçekleştirilen tüm harcamalar olarak tanımlanabilir. Sağlık harcamaları sağlığın korunması için gereken beslenme, bakım giderleri ve acil programları da kapsamaktadır. Sağlık harcamalarını emek verimliliği üzerine katkı sağlaması sebebiyle yatırım harcaması şeklinde değerlendirilmesi de mümkündür. Sağlık harcamaları değerlendirilirken toplam sağlık harcamalarının, özel sağlık harcamalarının, kişi başına düşen sağlık harcamalarının, cepten ödemelerin ve ilaç harcamalarını ölçüt olarak kullanabiliriz (Ünal, 2013: 113).

Gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkeler, genelde sağlık hizmetlerine daha fazla finans sağlamaktadır. Fazla kaynak ayırmak ve sağlık harcamalarını artırmak genelde daha iyi sağlık sonuçları alınacağı ile ilişkilendirilir. Fakat bu durum her zaman geçerli olmayabilir. Sağlık sonuçlarının daha iyi olması eğitim, halk sağlığı ve çevre koşulları gibi hizmetlerin geliştirilmesi durumlarının varlığına da ihtiyaç duymaktadır (Mutlu ve Işık, 2012: 221).

Ekonomik büyüme ve toplumların refah seviyelerinin yükselmesi için gelişmiş bir sağlık sistemi çok önemli bir faktördür. Fakat gelişmiş bir sağlık sisteminin temelini oluşturmak için yeterli kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu kaynakların yeteri kadar olmayışı

sürekli artış gösteren sağlık harcamalarını karşılamakta ülkeleri zor durumlara sokabilmektedir. Birçok ülkede sağlık harcamaları genellikle büyük ölçülerde toplanan vergiler ve zorunlu katılım payları ile karşılanmaktadır. Sağlık harcamalarının artışı devam ettiği sürece ülkeler topladıkları vergileri artırmak için vergi oranlarını artıracak ya da diğer alanda yapmış olduğu harcamaları kısacak ve ya kişilerden almış ödemeleri artırmak yoluna gidecektir. Ülke nüfuslarının yaşlanması ve teknolojik gelişmelerin getirdiği teknolojilere sahip olma durumları da sağlık harcamalarını artırmakta ve ülke yönetimleri üzerindeki baskıları da devam ettirmektedir.

Sağlık harcamaları ekonomik büyüme üzerindeki etkileri genelde teşvik edici yöndedir. Sağlık harcamalarının bu olumlu etkisi sağlığa dayalı büyüme olarak adlandırılır. Sağlığa dayalı büyümeye göre, sağlık harcamaları üretici sermaye özelliğindedir. Bir başka deyişle sağlık sektöründe yapılmakta olan yatırımlar ekonominin büyümesine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple ülkelerde bulunan sağlık sektörünün zayıf olması durumunda ise sermaye verimliliği ters yönde etkilenecek olumsuzluklara yol açabilmektedir. Bu olumsuz etkiler, gelişim seviyesi düşük olan ülkelerde başarısız olan sağlık sektörlerinin bulunmasını açıklamaktadır (Başol ve Işık, 2015: 9).

Ülkeler ekonomilerinde sürdürebilir bir kalkınma ve büyüme sağlayabilmek için hem beşeri hem fiziksel sermayeleri önemli bir faktördür. Beşeri sermayesine yatırımda bulunmak isteyen ülkeler, toplumun sağlık durumu ve sağlık göstergelerine önem vermektedirler (Cömertler vd., 2015: 44) . Sağlık ülkelerin gelişimi ve ekonomilerinin büyümesi için katkıda bulunan önemli bir unsur olmakta ve uluslararası karşılaştırmalarda çokça kullanılmaktadır (Şen ve Bingöl, 2018: 90). Ülkelerin yaşam standartlarını görmek için sağlık önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Emek üretkenliği, çalışan kişilerin eğitim ve sağlık koşullarına bağlıdır. Bu sebeple, ülke yönetimleri eliyle yapılmakta olan sağlık harcamaları, beşeri stok için önemli bir unsurdur. Sağlıklı ve eğitilmiş bireylerden oluşan toplumlar, iktisadi verimliliğe katkı sağlar. Verimlilikte meydana gelen artış, milli geliri artırması olumlu bir sonuç teşkil etmektedir (Erçelik, 2018: 1). Sağlıklı kişiler ekonomik gelişimi sağlaması sebebiyle sağlık yatırımlarının yeteri seviyede olmadığı ülkelerde ekonomik büyümeler olumsuz etkilenebilir (Arslan vd., 2016: 288).

3.6. SAĞLIK HARCAMALARININ KAMU HARCAMALARINDA YERİ

Kamu sağlık harcamaları denildiğinde, merkezi yönetim kurumlarının yapmış olduğu sağlık harcamaları, yerel idarelerin yapmış olduğu sağlık harcamaları, sağlık hizmeti finansı amacına yönelik sosyal güvenlik kurumlarının yapmış olduğu sağlık harcamaları ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yapmış oldukları sağlık harcamalarının tamamından meydana gelmektedir. Merkezi yönetimlerin yapmış oldukları sağlık harcamaları, merkezi yönetim bütçe kanunu doğrultusunda genel ve özel bütçeler buna ek düzenleyici denetleyici kurumların yapmış oldukları sağlık harcamalarının toplamıdır. Bunlar; Sağlık Bakanlığı, bakanlığa bağlı kuruluşların genel ve özel bütçeden sağlık hizmetleri kapsamında yaptığı harcamalar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından sağlık alanında gerçekleştirilen harcamalar, üniversitelerin sağlık alanında yapmış olduğu harcamalar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının sağlık alanında yaptığı harcamalardan meydana gelmektedir. Bununla beraber Sosyal Güvenlik Kurumu sağlık harcamaları ve yerel yönetimlerin sağlık alanında yapmış oldukları harcamaları kamu sağlık harcaması olarak değerlendirebiliriz (Atasever, 2014: 16).

Sosyal refah devleti anlayışının bir sonucu olarak çoğunlukla da gelişmişlik seviyeleri yüksek olan ülkelerde sosyal harcamalarda artış görülmektedir. Bununla birlikte sağlık alanında yapılan harcamalarının artış sebepleri diğer kamu harcamalarından farklılık göstermektedir. Bu sebeplerin en önemli olanları sağlık sektöründe teknolojinin kullanımı ve emek faktörünün yoğun olarak kullanılmasıdır. Sağlık finansmanı sistemi, teknoloji kullanımı, milli gelirin düzeyi, nüfus yapısı ve çalışanların ücretlendirilmesi gibi sebepler sağlık harcamalarını etkileyen unsurlar olarak görülebilir (Belek, 2001: 121).

Sağlık harcamalarını fonksiyonlarına göre ayıracak olursak 112 acil sağlık hizmetleri harcamaları, halk sağlığı ve aile hekimliği hizmetleri sunumları için gerçekleştirilen harcamalar, hastane hizmetlerine yönelik harcamalar, ilaç hizmetlerine yönelik yapılan harcamalar, ağız ve diş sağlığına yönelik yapılan harcamalar, yönetim hizmetlerine yönelik harcamalar ve diğer sağlık hizmetlerine yönelik harcamalar olarak sınıflayabiliriz. Cari harcamaları ve yatırım harcamaları ise sağlık harcamalarının

niteliklerine göre yapılan ayrımdır (Atasever, 2014: 19). Türkiye’de 2006 yılından sonra Avrupa Birliği içerisinde kullanılmakta olan ESA95 standartlarında oluşturulan analitik bütçeleme sistemi uygulanmaktadır. Bu sebeple burada verilen harcama kalemleri Türkiye’nin bütçe sistemine ait olsa dahi genel anlamda analitik bütçeleme sistemi çerçevesinde Avrupa Birliği ülkeleri ve gelişmiş diğer bazı ülkelerin harcama kalemlerini sınıflandırmasıyla benzerlikler bulundurmaktadır.

3.7. TÜRKİYE’DE 2000 – 2019 ARASI DÖNEMDE SAĞLIK HARCAMALARI İLE İLGİLİ İSTATİSTİKLER

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında sağlık ve eğitim konuları büyük önem taşımaktaydı. Belirli modeller çevresinde bir eğitim ve sağlık altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat devlet mali imkanlarının yetersizliği sebebiyle eğitim ve sağlık alanına aktarılan kaynaklar yönünden sınırlı kalmasına ve genelde kaynakların kentlere harcanmasına sebep olmuştur. Günümüze yakın tarihe kadar nüfusun yarısından fazlasının kırsal alanlarda yaşıyor olması ülkenin eğitim ve sağlık alanında uluslararası kıyaslamalarda neden ortalamaların altında kaldığının en önemli göstergesidir (Pamuk, 2017: 219).

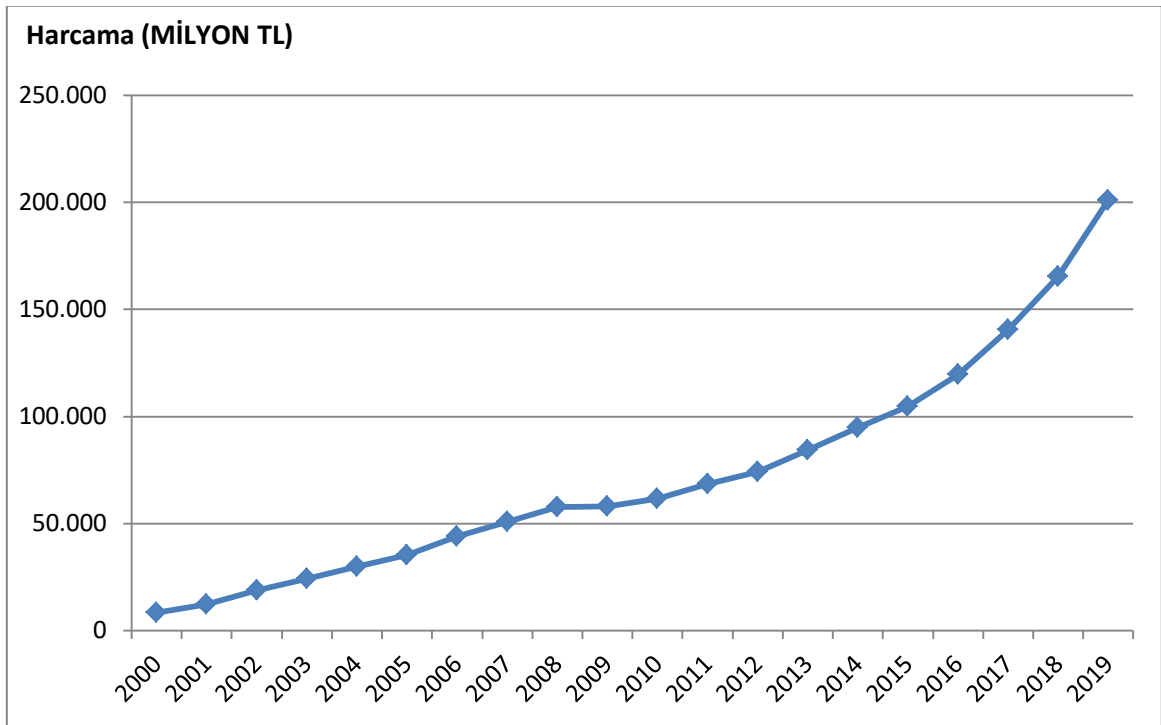
Türkiye’de sağlık harcamaları kapsamında toplanan veriler günümüzde TÜİK tarafından hazırlanmaktadır. Üretilen veriler OECD verileri ile uyumluluk içerisindedir. Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında veriler üzerinde çok fazla değişiklikler yapılmış ve analitik bütçeleme teknikleri ile veriler daha sağlıklı bir yapıda oluşturulmaya başlanmıştır. Toplam sağlık harcamaları dediğimizde sağlık konusunda koruma, geliştirme, beslenme, bakım ve tüm acil programlar için yapılan harcamaları içine almaktadır. Toplam sağlık harcamaları cari ve yatırım harcamaları toplamlarından oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda 2000-2019 arası dönemde gerçekleşen toplam sağlık harcamaları, bu harcamaların gayrisafı yurtiçi hasılaya oranları ve kişi başı sağlık harcamaları yıllara göre sıralanmıştır.

Tablo 3.2: 2000-2019 Yılları Arası Dönemde Türkiye’de Toplam Sağlık Harcamaları ve Gelişimi (TSH: Toplam Sağlık Harcamaları)

Yıllar	GSYH (Milyon USD)	GSYH (Milyon TL)	TSH (Milyon TL)	TSH / GSYH (%)	Kişi Başı Sağlık Harcaması (TL)
2000	274.303	171.494	8.248	4,8	128
2001	201.751	247.266	12.396	5,0	190
2002	240.253	362.110	18.774	5,2	284
2003	314.592	472.172	24.279	5,1	363
2004	408.876	582.853	30.021	5,2	444
2005	506.308	680.276	35.359	5,2	517
2006	557.058	795.757	44.069	5,5	636
2007	681.337	887.714	50.904	5,7	726
2008	770.462	1.002.756	57.740	5,8	813
2009	649.273	1.006.372	57.911	5,8	804
2010	776.993	1.167.664	61.678	5,3	843
2011	838.763	1.404.928	68.607	4,9	924
2012	880.556	1.581.479	74.189	4,7	987
2013	957.783	1.823.427	84.390	4,6	1.110
2014	938.953	2.054.898	94.750	4,6	1.232
2015	864.317	2.350.941	104.568	4,4	1.345
2016	869.693	2.626.560	119.756	4,6	1.524
2017	858.996	3.133.704	140.647	4,5	1.751
2018	778.377	3.758.316	165.234	4,4	2.030
2019	761.428	4.320.191	201.031	4,7	2.434

Kaynak: Bu çalışma için TÜİK verileri ile oluşturulmuştur.

Tablo 3.2’de toplam sağlık harcamaları ülkede yapılan özel ve kamu sağlık harcamalarının tamamını ifade etmektedir. Tablo 3.2’ de 2000’de 8.248 Milyon TL’den 2019 yılına kadar 201.031 Milyon TL ‘ye varan düzeyde sürekli bir artış görülmektedir. 2003 yılında Sağlıkta dönüşüm kapsamında hesaplamaların ve sistemin büyük ölçüde değişmesiyle yapılan harcama kalemlerinde büyük oranda değişiklik göstermektedir. 2008-2009 yıllarında harcamaların birbirine yakın olması ise o yıl tüm dünyada bulunan ekonomik krizin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

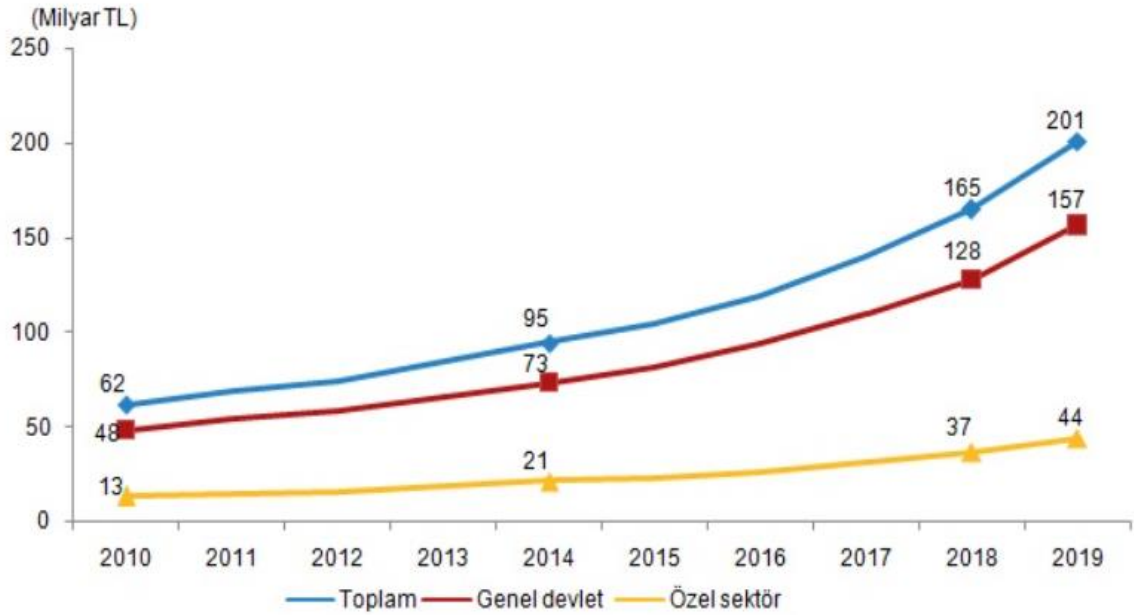

Şekil 3.1: 2000 ve 2019 Yılları Arası Toplam Sağlık Harcamaları

Kaynak: TÜİK verileri yardımıyla bu çalışma için oluşturulmuştur.

Toplam sağlık harcamalarının yıllar itibariyle görünümüne baktığımızda sürekli bir artış içinde olduğu görülmektedir. Bu harcamalar kamu ve özel sektörün yapmış olduğu sağlık harcamalarının toplamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam sağlık harcamaları 2019'da 2018 yılına göre yaklaşık %22 oranına yaklaşan artış ile 201 milyar TL'yi aşan bir miktara yükselmiştir. Genel devlet sağlık harcamaları ise %22'yi aşan oranlarla 157 milyar TL seviyesine yaklaşmıştır. Özel sektörün yapmış olduğu sağlık harcamaları ise %19'a yaklaşan oranlarla 44 milyar TL'yi aştığı tahmin edilmektedir.

Aşağıda Şekil 3.2'de ise 2010-2019 yılları arasında gerçekleştirilen genel devlet, özel sektör ve bunların toplamı olan sağlık harcamaları gösterilmektedir.

Şekil 3.2: 2010 ve 2019 Yılları Arası Sağlık Harcamaları; Genel Devlet, Özel Sektör ve Bunların Toplamı

Kaynak: TÜİK (2020)

Toplam sağlık harcamaları içerisinde genel devlet sağlık harcamalarının 2019 yılında %78 olarak, özel sektörün yapmış olduğu harcamaların ise %22 oranında gerçekleşmiştir. Özel sektör ve genel devlet alt bileşenlerine baktığımızda ise 2019 yılında en yüksek pay %51'i aşan oranla Sosyal Güvenlik Kurumununur. Bunu sırasıyla ikinci olarak %26'ya yaklaşan oranda merkezi devlet teşkilatı takip etmektedir. %17'ye yaklaşan oranlarda hanehalkları üçüncü sıradadır. %3'e yakın bir oranda sigorta şirketleri, %2' aşan oranlar kar amacı güzetmeyen kuruluşların ve %1'e yakın da olmak üzere en düşük pay mahalli idarelerindir. Aşağıdaki Tablo 3.3'de 2018 ve 2019 yıllarında genel devlet ve özel sektörde yapılan toplam sağlık harcamalarını göstermektedir.

Tablo 3.3: 2018 ve 2019 Yılları Genel Devlet ve Özel Sektör Toplam Sağlık Harcamaları

	(Milyon TL)			
	2018	Pay (%)	2019	Pay (%)
Toplam sağlık harcaması	165 234	100,0	201 031	100,0
Genel devlet	128 021	77,5	156 819	78,0
Merkezi devlet	40 461	24,5	51 492	25,6
Mahalli idareler	1 439	0,9	1 373	0,7
Sosyal Güvenlik Kurumu	86 121	52,1	103 954	51,7
Özel sektör	37 213	22,5	44 212	22,0
Hanehalkları	28 655	17,3	33 626	16,7
Sigorta şirketleri	4 625	2,8	5 801	2,9
Diğer ⁽¹⁾	3 933	2,4	4 785	2,4

(1) "Diğer" sağlık harcamaları; hanehalklarına hizmet eden kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve diğer işletmelerin yaptığı sağlık harcamalarını kapsar.

Kaynak: TÜİK (2020)

Cari sağlık harcamaları 2018 yılına kıyasla 2019 yılında %21'den fazla oranda artmış ve 188 milyar TL'ye yaklaşmıştır. Sağlık harcamaları kapsamında olan yatırımlar da ise %30'u aşan oranlarda artışla 13 milyar TL'yi geçmiştir.

Toplam sağlık harcamaları sağlık hizmetini sunan birimlere göre dağılım göstermektedir. Bu dağılıma göre sıralama incelendiğinde 2019 yılına bakacak olursak ilk üç sıralama değişim göstermemiştir. Sağlık hizmetleri ve ürünleri satın almak üzere başvuru yapılan kurumlar içinde en büyük oran 2019 yılı itibariyle %48'i aşan oranlarda hastaneler olmuştur. En yüksek başvuru yapılan hastanelerin ardından %26' ya yaklaşan oranlarda perakende satış yapanlar ve diğer tıbbi malzeme tedarikçileri izlemiştir. Üçüncü sırada ise %12'ye yaklaşan oranla ayakta bakım sunumları yapanlar izlemektedir. Aşağıdaki Tablo 3.4'de 2018 ve 2019 yıllarında sağlık hizmetini sunanlara göre sağlık harcamalarını göstermektedir.

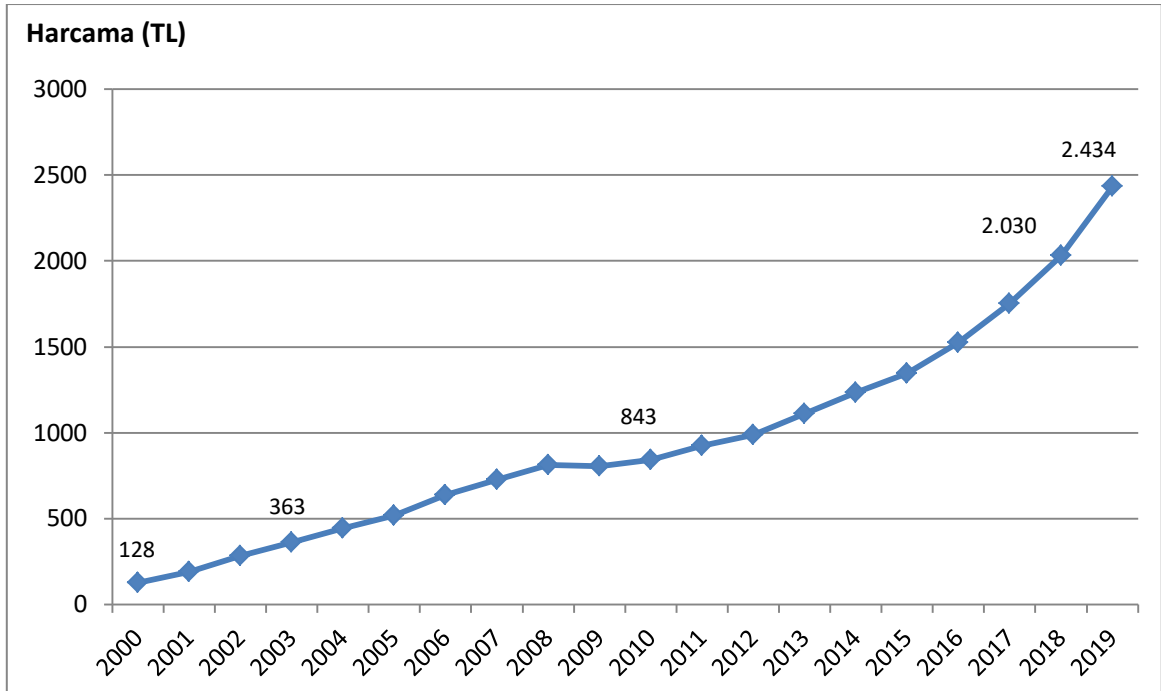
Tablo 3.4: 2018 ve 2019 Yıllarında Sağlık Hizmetini Sunanlara Göre Sağlık Harcamaları

	(Milyon TL)			
	2018	Pay (%)	2019	Pay (%)
Toplam sağlık harcaması	165 234	100,0	201 031	100,0
Cari sağlık harcaması	154 998	93,8	187 673	93,4
Hastaneler	80 701	48,8	96 883	48,2
Evde hemşirelik bakımı	1	0,0	1	0,0
Ayakta bakım sunanlar	20 117	12,2	23 971	11,9
Perakende satış ve diğer tıbbi malzeme sunanlar	41 424	25,1	51 922	25,8
Halk sağlığı programlarının sunumu ve yönetimi	7 324	4,4	8 884	4,4
Genel sağlık yönetimi ve sigorta	931	0,6	949	0,5
Sınıflandırılmayan diğer kategori	4 501	2,7	5 065	2,5
Yatırım	10 236	6,2	13 357	6,6

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak: TÜİK (2020)

Bireyler bazında kişi başına yapılan sağlık harcamaları ise 2000 yılında 128 TL ile başlayarak 2003 yılında SDP kapsamında 363 TL seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında 843 TL olarak gerçekleşen kişi başına sağlık harcamaları günümüze gelindiğinde 2018 yılında 2030 TL'dir. Bu harcama 2019 yılında %20'ye yakın oranda artış göstererek 2434 TL olmuştur. Aşağıdaki Şekil 3.3 2000-2019 yılları arasında yapılan kişi başına sağlık harcamalarını göstermektedir.

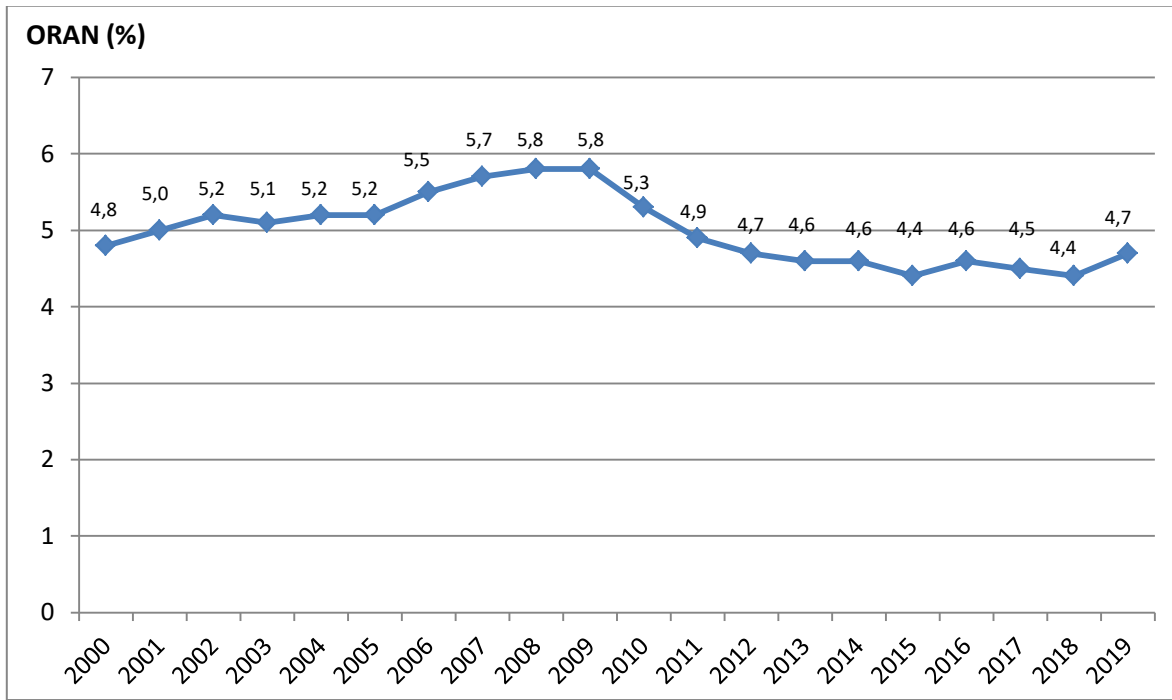

Şekil 3.3: 2000 ve 2019 Yılları Arası Kişi Başı Sağlık Harcamaları

Kaynak: TÜİK verileri yardımıyla bu çalışma için oluşturulmuştur

Kişi başına yapılan sağlık harcamaları 2000 yılında 128 TL iken 2003 yılında SDP kapsamında yaşanan değişimler sayesinde 3 katına yaklaşarak 363 TL'ye ulaşmıştır. Bu harcama kalemi günümüze yaklaşıldığında ise 2019 yılında 2434 TL'ye varan sürekli artış eğilimi göstermiştir.

Toplam sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı 2018 yılında %4,4 oranındayken bu oran 2019 yılında %4,7 ye yükselmiştir. Cari sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ise 2018 yılında %4,1 oranındayken ise bu oran 2019 yılında ise %4,3'e yükselmiştir. Aşağıdaki Şekil 3.4'de 2000 – 2019 yılları arasında toplam sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları verilmiştir.

Şekil 3.4: 2000 - 2019 Arası Yıllara Göre Toplam Sağlık Harcamalarının GSYH'ya Oranı

Kaynak: TÜİK verileri yardımıyla bu çalışma için oluşturulmuştur

Hanehalkları tarafından ilaç, tedavi ve benzeri durumlar amacıyla ceplerinden yapmış oldukları sağlık harcamaları 2019 yılında 2018 yılına göre %17'den fazla bir oranda artış göstererek 33 milyar TL seviyesini aşmıştır. Hanehalkları ceplerinden yapmış oldukları sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranı ise 2019 yılında %17'ye yaklaşmıştır. Aşağıda tablo 3.5 2018 ve 2019 yıllarında sağlık harcamalarına ilişkin temel göstergelerin bulundurmaktadır.

Tablo 3.5: 2018 ve 2019 Yılları Sağlık Harcamaları Temel Göstergeleri

	2018	2019
Toplam sağlık harcamaları (Milyon TL)	165.234	201.031
Kişi başına sağlık harcamaları (TL)	2.030	2.434
Toplam sağlık harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (%)	4,4	4,7

Cari sağlık harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (%)	4,1	4,3
Genel devlet sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranı (%)	77,5	78,0
Özel sektör sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranı (%)	22,5	22,0
Hanehalkı cepten sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranı (%)	17,3	16,7

Kaynak: TÜİK (2020)

Son dönemde Türkiye’de ortalama yaşam süresi iki kattan fazla oranda artış göstermiş, anne ve çocuk ölümleri önemli ölçülerde azalmıştır. Sağlık harcamalarının ve sağlık hizmetlerinin sürekli gelişmesi ve artış göstermesi istenen ve olması gereken durumdur. Beşeri sermayenin kalitesinde en önemli göstergelerden birisi olan sağlık alanına daha fazla kaynak ayrılması ve sağlık sisteminin halkın her kesimi tarafından eşit olarak yararlanılacak bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Kişilerde sağlık bilinci oluşturulması devlet tarafından desteklenmesi gereken bir olgudur. Türkiye’nin nüfus yapısı göz önüne alındığında önümüzdeki senelerde de değişimler gerçekleşecektir ve nüfus artışı uzun yıllar sürecektir. Nüfus yapısı genç toplumlarda sürekli artan iş gücü sayesinde potansiyel emek arzı için ülkelerin bu yönde politikalar belirlemesi gerekmektedir. Bu yönde politikalar oluşturmakta sıkıntılar yaşayan toplumlarda emek arzı doğru yönlendiremediğinden işsizlik sorunu artacaktır (Koç vd., 2008: 57). Bu gibi durumlara bakıldığında şu veriler ışığında TÜİK 2023 yılında toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfusun %10’u aşacağını 2040 yılında ise %17 civarına yaklaşacağını tahmin etmektedir. Bu sebeple yaşlı nüfusun duymuş olduğu gereksinimleri karşılamak üzere sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri için yapılan maliyetler artacağından ülkemiz için önemli sorunlar teşkil edebileceğinden, ülkenin belirleyeceği politikalar ile gereken önlemleri almalıdır.

3.8. SAĞLIK VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

Eğitim genel anlamda davranış değiştirme süreci olarak tanımlanmakta, eğitimde meydana getirilmek istenen davranış değişikliği öğrenim ve öğretim süreciyle gerçekleştirilmektedir. Toplumun sosyal refah düzeyinin artması ve gelişmesi için nitelikli insan gücünü kazanması ve bireylerin istenilen davranışları sergilemesi ve istenmedik davranışları da önlemesi gerekir.

Sağlık eğitimi, sağlık kavramını toplumsal bir değere dönüştürmeyi, halkı sağlık sorunlarının çözümü için gerekli bilgi ve becerileri öğretmeyi ve kişilerde sağlıklı alakalı düşünce, tutum ve davranış biçimleri değişikliği gerçekleştirmeyi hedefler. Sağlığın teşviki temel hedefe yönelik, kişilerde sağlık bilincinin oluşması, sağlık hizmetlerine dahil olması, sağlık haklarını savunması ve sağlık hizmetlerinden yararlanması için yapılacak çalışmaların başında halkı sağlık yönünden eğitmek gelmelidir.

Sağlığın teşviki, bireylerin uygun sağlık durumlarının gerçekleştirilmesine yönelik hareket edebilmeleri, yaşam tarzlarını buna yönelik ayarlamaları için politika üreticilerinin programlarında öncelikle göz atması gereken konudur. Sağlığın teşviki eğitim ile başlar. Fiziksel, sosyal, duygusal ve ruhsal açıdan tam bir iyilik hali olan sağlık, farkındalık oluşarak sağlıklı yaşam tarzları ve bu tarzları destekleyen çevreler ile mümkündür. Bu nedenle bunlara yönelik en büyük ve kalıcı etki eğitim veren kurumlar aracılığı ile sağlanmaktadır.

Doğru beslenme alışkanlığı küçük çocuklara eğitim ile aşılabilir. Erken yaşlarda doğru beslenme alışkanlığı elde eden kişiler, ilerleyen yaşlarında belirli hastalıklara yakalanma riskleri azalmış olacaktır. Erken yaşlarda fiziksel aktivite yapma alışkanlığı edinmekte spor sayesinde sağlıklı yaşamından uzak durmaya yardımcı olacaktır. Bu örneklerle baktığımıza sağlık ile eğitim arasında bulunan ilişki açık biçimde görülmektedir. Eğitim ve sağlık, sadece kişileri canlı organizmalar yüzünden oluşan hastalıklardan koruma amaçlı değil, aynı anda kişilerin hayatlarında uzun vadede ortaya çıkabilecek risklerin azaltılması konusunda da yardımcı olacaktır.

Eğitim seviyesi artan kişiler çalıştıkları yerlerde yükselme imkanları artmakta buna bağlı olarak da eğitim düzeyi yüksek bireyler, yönetimlere ve st basamaklara çıkma olanaklarına sahip olduklarından görev ve sorumlulukları artarak stres ve risk düzeyleri de artmaktadır. Stres sağlık konusunda olumsuz etkileri olan bir durumdur ve etkileri zamanla ortaya çıkmaktadır.

Eğitim seviyesinde yaşanan artış, sağlıklı yaşamanın öneminin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kişiler bireysel hijyenlerine zen göstermekte hijyen kurallarına uymakta ve kişilerin yaşamdan beklentilerinde artış olmaktadır. Bu sebeple kişilerin eğitim düzeyleri arttığında sosyal statüsü de artacak ve bundan gelir durumu da olumlu etkilenecektir.

BÖLÜM 4: EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

4.1. EĞİTİM VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİNİ İNCELEMİŞ OLAN ÇALIŞMALAR

Devlet tarafından ücretsiz olarak sunulan tam kamusal mal ve hizmetlerden herkesin eşit olarak yararlanmasına rağmen, bu mal ve hizmetlerin finansmanında bulunan vergi mükelleflerinin farklı şekillerde vergilendirilmesi durumu elde edilen yararın aynı fakat ödenen vergilerin farklı olması sonucunu doğurmaktadır. Fakat topluma bir bütün şeklinde sunulan tam kamusal mal ve hizmetlerin yararlarının bölünemeyecek olması sebebiyle gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin nötr olduğu varsayılmaktadır. Bununla beraber yararları bölünebilir olan yarı kamusal mal ve hizmetler ise yoksul kesime yönelik olarak sunulduklarında gelir dağılımı üzerinde olumlu şekilde etki etmektedirler.

Devletin ekonomiye müdahalesi ile eğitim ve sağlık harcamalarını finanse etmesi, gelirin yeniden dağılımı konusunda önemli ve olumlu yönde etkiler sağlamaktadır. Bu sebeple ülkeler, eğitim ve sağlık gibi marjinal yararları özel yararlarından fazla olan mal ve hizmetlerin pozitif dışsallık yaymaları ve piyasalarda eksik üretimleri sonucunda bu mal ve hizmetlerin düşük fiyat ile sunulması için üretiminde yer almakta ya da üreticileri desteklemektedir. Bu şekilde bu mal ve hizmetlerden yararlanacaklara aynı hizmet şeklinde gelir transferi gerçekleşmiş olacaktır (Batirel, 1990: 79).

Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik büyümenin sağlanması için beşeri sermayenin gelişmesine önem verilmelidir. Beşeri sermaye gelişimi, eğitilmiş ve sağlıklı bir toplum sayesinde olmaktadır (İ. Doğan, 2016: 28). Sağlık bilincinin oluşması ve ekonomide sağlıklı kişilerin istihdamını meydana getiren en önemli unsur toplumların eğitilmiş bireylerden oluşmasıdır. Eğitilmiş ve sağlıklı kişiler üretim süreçlerinde verimlilik sağladıkları için istihdam süreçlerinde tercih edilir konumdadırlar.

Ülkeler sağlık ve eğitim hizmetlerini sunarken kaynak bölüşümünde etkinlik ve gelir dağılımı açısından da eşitlik sağlama amacı gütmelidir. Bu hizmetler piyasa ekonomilerinde özel sektör tarafından üretiminde etkinlik sağlanamaması kamu kesimini gerekli kılmaktadır. Bu hizmetlerin yararlarından özellikle de yoksul kesimlerin faydalandırılması gelir dağılımında eşitlik için olumlu etkiler sağlamaktadır (Martinez - Vazquez, 2001: 31).

Gelişmiş ülkeler bütçelerinden eğitim ve sağlık harcamaları için az gelişmiş ülkelere göre daha fazla kaynak sağlayabilmektedir. Sosyal refah devleti anlayışı ülkelere göre farklılık göstermesinin sebebi bu ülkelerde eğitim ve sağlık sistemlerinde kamunun paylarının farklı olmasına neden olmaktadır. Eğitim ve sağlık sistemlerinde kamu kesiminin payı az olan ülkelerde cepten yapılacak olan sağlık harcamalarının payları artmaktadır.

Türkiye’de temel sağlık hizmetleri olarak görülen sağlık yardımları yoksul kesimlerin yararlanması açısından önemli bir durumdur. Sosyal yardımlardan faydalananlar genelde sosyal güvencesi bulunmayan ve yeşil kart almaya hak kazanamayan çok kısıtlı bir kesimden oluşur. İhtiyaç olarak görülen sağlık hizmetlerinden yararlanma maliyeti yoksulların ödeme gücünü geçmektedir. Bu yüzden sağlık yardımları gelirin yeniden dağılımı konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu destekle ek olarak yoksul kesimde bulunan ailelerin çocuklarının da temel sağlık hizmetlerine erişimini hedef alan şartlı nakit transferleri ve benzeri şekilde hizmetler uygulanmaktadır (M.S. Pehlivan, 2009: 53).

Kamu sağlık harcamalarında Türkiye OECD ortalamalarına göre daha fazla pay ayırmasına karşın gelir dağılımı OECD ortalamalarına göre daha adaletsiz dağıldığı görülmektedir. Bu durumun sebebi eğitim harcamalarına ayrılan payların, ülkedeki mevcut işsizlik durumlarının, enflasyonun ve faiz harcamaları gibi kalemlerin, gelir dağılımının eşit olmayan bir biçimde dağılmasına neden olacak şekilde etkilediği söylenebilir. Bu tarzda incelendiğinde kamu sağlık harcamalarının paylarını yüksek tutan ülkelerde gelir dağılımının daha adaletli bir yapıda olabileceği ifade edilebilir. Bu sebeple maliye politikaları yardımıyla gelirlerin ikincil dağılımlarını daha adaletli bir duruma getirmek amacıyla kamu sağlık harcamalarına bütçe içerisinde daha yüksek

paylar ayrılarak özellikle de bu hizmetlerden yoksul kesimlerin yararlanmasını sağlamak gerekmektedir (Akbulut, 2020: 152).

Abdullah vd, (2013)'e göre eğitim harcamalarının özellikle yükseköğretim için yapılanlar konusunda yeniden dağıtım için hedeflenen politikaların tersine daha çok üst gelir grupları tarafından yararlanıldığı gelir dağılımının üst gelir grupları lehine değiştiğini söylemiştir. Yaptıkları çalışmada, eğitimin gelirin adil dağılımı sorununu azaltma da önemli bir rolü olduğunu vurgularken yüksek gelir seviyelerine sahip grupların gelirden aldıkları payların azalması düşük gelir seviyesine sahip grupların ise aldıkları payların artmasında eğitimin önemli bir rolü olduğunu ifade etmiştir. Gelir dağılımının adil olması için özelliklede ortaöğretim seviyesinin ilkökul ve yükseköğretim seviyesinden daha önemli bir etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Aşağıdaki tablo 4.1'de kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemiş olan çalışmaları özetleyerek eğitim ve sağlık harcamalarının yanı sıra bir bütün olarak kamu harcamalarının da gelir dağılımı üzerindeki etkileri konusunda fikir sahibi olmak amacıyla düzenlenmiştir.

Tablo 4.1: Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkilerini İnceleyen Çalışmalar

Çalışmalar	Çalışma Örneklemi	Çalışma Değişkenleri	Çalışma Yöntemi	Çalışma Bulguları
Bedir (2007)	TÜRKİYE (1980 - 2006)	Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı	EKK	Olumlu Etki
Tayyar (2011)	TÜRKİYE (1980 - 2009)	Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı	Regresyon Analizi	Olumlu Etki

Topuz (2013)	94 Gelişmiş Ülke ve Gelişmekte Olan Ülke (1995 - 2011)	Kamu Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği	Sistem - GMM	Gelişmiş Ülkeler: Belirsiz etki Geliri Düşük Ülkeler: Olumlu Etki
Öz (2017)	TÜRKİYE (1980 - 2015)	Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı	Regresyon Analizi	Olumlu Etki
Teyyare ve Sayaner (2018)	TÜRKİYE (1990 - 2016)	Kamu Harcamaları, Kamu Borçlanması ve Gelir Dağılımı	EKK	Kamu harcamaları: Olumlu Etki Kamu Borçlanması: Olumsuz Etki

Eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini inceleyen Türkiye için yapılmış olan çalışmalarda bu etkilerin hangi yönde olduğu incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz.

Türkiye’de gelir dağılımı eşitsizliklerinin azalması, kısmi olarak eğitim seviyesinin artması ile gerçekleşmektedir diyen Duman (2008) çalışmasına göre. 1987 ve 2005 yılları arasındaki eğitim harcamaları gayri safi yurtiçi hasılanın yüzdesi şeklinde alınmış ve 1992 yılı eğitim harcamalarının, bütçede beşte birlik kısma ulaşarak en fazla seviyesini görmüştür. Devlet ve özel kesim harcamalarının özellikleri araştırılarak eğitim harcamaları, ilk, orta ve yükseköğretim olmak kaydıyla üç gruba ayrılmıştır. Eğitimin gelir dağılımı eşitsizliklerini nasıl etkilediğini anlamak amacıyla okula gitme oranları ortalama olarak hesaplanarak, gelir grupları arasındaki eğitim harcamaları ve eğitimin dağılımları analize edilmiştir. İnceleme yapıldığı dönemde

Türkiye’de ilk ve orta öğretim harcamalarında azalış meydana gelirken yükseköğretim harcamalarında ise artış meydana gelmiştir. Bunun farklı gelir seviyelerine sahip gruplar arasındaki farkları fazlalaştırdığı söylenmiştir. İlk ve ortaöğretim için yapılan kamu harcamaları hem sosyal hem de kişisel olarak çok fazla katkılar sağlamaktadır. Fakat yükseköğretim alanında yapılan harcamaların yararı daha çok kişisel olarak kalmaktadır. Yapılan regresyon analizi, eğitim seviyesine yapılan yatırımların maliyetleri, bağımlı değişken; ilerdeki eğitim kategorisine geçmek için gerekli yıl miktarı, eğitim kategorileri, sosyal ve özel maliyetleri bağımsız değişken şeklinde kullanmıştır

25 OECD ülkesi ve bunların içerisinde Türkiye’nin de bulunduğu Yardımcıoğlu (2012)’nin çalışmasında ise 1980 ve 2008 yılları arasında kişi başına düşen eğitim harcamaları ve işgücüne düşen milli gelir seviyesini, Gini katsayısı değişkenlerine ilişkin veriler yardımıyla açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada, panel DOLS, panel FMOLS, panel eşbütünleşme ve panel nedensellik metotlarını kullanmış ve eğitimin, kişisel gelir dağılımını, kişisel geliri ve iktisadi büyümeyi hangi yönde etkilediğini araştırmıştır. Gini katsayısı ile eğitim harcamaları arasında kısa ve uzun dönemde çift yönde bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye’de 1970 ve 2008 yılları arasında, savunma harcamaları, eğitim harcamaları ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyümenin gelir dağılımı arasında bulunan ilişkiyi inceleyen Aksoğan ve Elveren (2012) çalışmasında, Theil Endeksi ile oluşturulan gelir eşitsizliği, savunma harcamaları, ücret eşitsizlikleri, eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanmıştır. Johansen modelini kullanarak serilerin eşbütünleşik olup olmama durumunu bulmuş sonrasında hata düzeltme modeli kullanarak kısa dönemli ilişki tespit etmiştir. Granger nedensellik testi sayesinde değişkenler arasında bulunan ilişkilerin yönünü bulmuştur. Bu çalışma literatürden farklılık göstermekte ve gelir dağılımı üzerinde eğitim harcamalarının olumsuz etkiye bulunduğu sonucunu savunmaktadır. Bu durumun nedeni olarak Türkiye’de ilköğretim ve ortaöğretim seviyeleri için yapılan harcamaların yetersiz miktarda olması, bu alandaki özel sektör harcamalarının kamudan fazla olması, yükseköğretime ulaşımında fırsat eşitliğinin bulunmaması ve bölgeler arasındaki eğitim kalitesinin farklılıkları şeklindeki etkenleri sıralamıştır. Eğitim harcamalarında olduğu

gibi savunma harcamalarının da gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu söyleyen çalışmada sağlık harcamalarının ise gelir dağılımını olumlu yönde etkilediği ifade edilmektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalardan olan diğer bir çalışma ise Akbulut, (2015) yaptığı çalışmadır. Çalışmada 1994 ve 2013 yılları arası dönemde Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada regresyon analizi kullanılmıştır. En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) ile analiz tamamlanmıştır. Oluşturulmuş olan model, Gini katsayısını bağımlı değişken olarak almış ve Dumlu ve Aydın (2008) çalışmasından 1994 ve 2005 yılları arasında Gini katsayısı verilerini sağlamıştır. Kullandığı bağımsız değişkenler ise eğitim harcamaları olarak yükseköğretim harcamalarını, sağlık harcamalarını, yıllık ortalama enflasyonu ve iç faiz ödemelerini kullanmıştır. Kamusal olarak yapılan sağlık harcamalarının Gini katsayısında azalış oluşturduğunu yani gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu bulmuştur. Kamusal olarak yükseköğretim için yapılan harcamaların ise Gini katsayısı üzerinde artış meydana getirdiğini yani gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğunu söylemektedir.

Kalaycı ve Öztürk (2017), çalışmalarında ise Türkiye’de 1980 – 2013 döneminde enflasyon, eğitim harcamaları, doğrudan yabancı yatırımcı, dış borçlanma, GSMH ve işsizlik gibi değişkenlerin gelir dağılımı ile arasındaki ilişkiyi çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre GSMH hariç enflasyon, eğitim harcamaları, doğrudan yabancı yatırımcı, dış borç ve işsizlik arttıkça gelir dağılımı adaletsizliği artmıştır. Ayrıca çalışmada Johansen eşbütünleşme testi ile VAR analizi yapılmıştır. Eşbütünleşme testi sonucuna göre gelir dağılımı adaletsizliği, enflasyon, işsizlik ve eğitim harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 4.2: Türkiye’de Yapılan Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkilerini İnceleyen Çalışmalar

Çalışmalar	Çalışma Örneklemi	Çalışma Değişkenleri	Çalışma Yöntemi	Çalışma Bulguları
Duman (2008)	TÜRKİYE (1987 - 2005)	Eğitim Harcamaları ve Gelir Dağılımı	Regresyon Analizi	İlköğretim ve Orta Öğretim: Olumlu Etki
Yardımcıoğlu (2012)	Seçilmiş 25 OECD Ülkesi Türkiye Dahil (1980 - 2008)	Kamu Eğitim Harcamaları ve Gelir Dağılımı	Panel Eşbütünleşme Panel Nedensellik Panel FMOLS Panel DOLS	Olumlu Etki
Aksoğan ve Elveren (2012)	TÜRKİYE (1970 - 2008)	Savunma, Eğitim, Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımı	Johansen Eşbütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli Granger Nedensellik Testi	Savunma Harcamaları: Olumsuz Etki Eğitim Harcamaları: Olumsuz Etki Sağlık Harcamaları: Olumlu Etki

Akbulut, (2015)	TÜRKİYE (1994 - 2013)	Yükseköğretim, Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımı	Regresyon Analizi EKK	Yükseköğretim: Olumsuz Etki Sağlık Harcamaları: Olumlu Etki
Kalaycı ve Öztürk (2017)	TÜRKİYE (1980 - 2013)	Eğitim Harcamaları, Diğer Değişkenler ve Gelir Dağılımı	Eşbütünleşme Testi VAR Analizi	Olumsuz Etki

4.2. EĞİTİM KAVRAMI VE EĞİTİM HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

Eğitim pozitif dışsallık yayan ve tamamen piyasa ekonomisine bırakıldığında toplumun her kesimi tarafından ulaşılması zorlaşan yaydığı dışsallıklar sebebiyle kamusal mal niteliği bulunan bir hizmettir. Bu sebeple eğitim hizmetlerinin gelir dağılımına etkileri bulunmaktadır ve bu etkiler gelir dağılımını tesiste önemli bir yere sahiptir. Eğitim harcamaları ise kamu ve özel sektör tarafından eğitim hizmetlerinin finansmanı için sağlanan kaynaklar olarak ifade edilebilir. Eğitim harcamalarının da gelir dağılımına yapmış olduğu etkiler mevcuttur. Bu başlık altında eğitim ve eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz.

4.2.1. EĞİTİM KAVRAMININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

A. Smith beşeri sermayenin vazgeçilmez bir unsuru olarak eğitimi öne süren ilk isimdir. 17. Yüzyılda Smith, eğitilmiş kişilerin işçi sınıfını oluşturmalarının toplumsal kalkınma için en önemli olgu olduğunu ve yoksul kesimlerin sadece eğitim sayesinde refah düzeylerini yükseltebileceklerini söylemiştir. Eğitim hizmetinin bir yatırım unsuru olduğunu belirten Smith eğitim kurumlarına kaynakları tüketen değil katma değer

sağlayan kurumlar olarak bakmıştır (Mutluer vd., 2010: 98). Devletin zenginlere sınırlı bir eğitim sunduğunu ileri süren Smith özel sektörün sunmuş olduğu eğitim hizmetini en iyi eğitim hizmeti olarak görmüştür. Fakat yoksul kesimin eğitimden mahrum kalmaması için devlet tarafından eğitim kurumlarının açılması gerektiğini belirtmiştir.

Bilimsel ve teknolojik bilgilerin çoğunun üretimi, kullanımı ve iletimi günümüzde beşeri sermaye sayesinde gerçekleşmektedir. Kaynakların dağılımı konusunda özellikle araştırma geliştirme süreçlerine yapılan harcamalar ile katma değerler elde edilmesine yönelik durumların en önemli belirleyici unsuru beşeri sermayedir. İnsan faktörü eğitim sayesinde bu gibi durumlarda odak noktada görülmektedir.

Gelir dağılımları sırasında oluşacak eşitsizlikleri etkileyen çok sayıda unsur mevcuttur. Bu nedenle eğitimin gelir dağılımı üzerinde yapmış olduğu etkileri belirlemek son derece zordur. Fakat ortaya atılan birçok teoride ve deneysel çalışmalarda eğitim unsurunun gelir dağılımının tahsisinde adaletsizliğin önüne geçebilecek olduğuna yönelik birçok kanıt bulunmaktadır. Gelirlerin büyüklük dağılımlarını inceleyen Pigou toplumda bireylerin akli ve fiziki yeteneklerine göre dağılımların normalleşmesine ilişkin kanıtlar olduğu halde kişisel gelir dağılımında çarpıklık olduğunu saptamıştır. Pigou Paradoksu olarak anılan bu çelişkide gelir dağılımında oluşan bu çarpıklığı birçok iktisatçı açıklamaya çalışmıştır. Mülk gelirlerinin var olması ve belirli grup ve ya kişilerde toplanması bu açıklamalardan birisidir. Ancak mülk gelirleri gelir dağılımı içerisine dahil edilmeseler de çarpıklığın yüksek oranda devam ettiği görülmüştür. Diğer bir açıklamada ise şans unsurudur. Başka bir açıklamada da akli ve fiziki yetenekleri normal dağılımı ile sonradan kazanılmış yeteneklerin oluşturduğu çarpıklıktır. Diğer bir şekilde ifade edilecek olursa beşeri sermayenin mevcut olmasıdır (Akalın, 2006: 205).

Artan gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesinde önemli bir politika aracı olarak orta vadede eğitimin yaygınlaştırılması sayılabilir. Sadece milli gelir artışları sağlamak için değil yoksulluğun nesiller üzerine tesir eden etkisini yok etmek için ve gelecekte oluşacak gelir dağılımı adaletsizliklerini de oluşmasına engel olmak için eğitim önemli bir politika aracıdır. Etkin bir eğitim sisteminin oluşturulması ile

gelir dağılımında oluşacak adaletsizliklerin önlenmesi için kullanılması gerekecek diğer araçlara da duyulan ihtiyacı azaltacaktır.

Gelir dağılımının düzenlenmesinde oluşabilecek adaletsizliklerin önemli sebeplerinden birisi eğitim hizmetlerinin dağılımında eşitsizlikler bulunmasıdır. Eğitimde fırsat eşitlikleri sağlanmazsa gelir dağılımında adaletin sağlanması zorlaşır (Vural, 1998: 260). Fırsat eşitliğine yapılan engellemelerle yoksul kesimler için eğitim hizmetleri alanında yapılan yatırımların azalması gelir dağılımı adaletsizliklerine yol açar. Bu durumdan en yoksul kesimler dışında gelir dağılımının belirli kısmının altında kalan bütün kesimler olumsuz yönde etkilenmektedir. Eğitime daha fazla finans aktaran bazı ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesinde başarılar sağlandığı yapılan bazı çalışmalarla ortaya konulmaktadır. OECD ülkelerinde kamu eğitim harcamaları gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltma etkisi daha fazla iken az gelişmiş ülkelerde ise bu eşitsizliklerin giderilmesi konusundaki etki daha yavaştır (Sylwester, 2002: 49). Kişilerin becerilerini artıran ve geliştiren önemli bir unsur eğitimidir. Bu nedenle eğitim üzerine oluşturulacak politikalar gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermekte yüksek potansiyele sahiptirler. Gelir üzerinde kamu harcamaları sayesinde oluşturulacak doğrudan destekler sayesinde gelir dağılımı adaletsizliklerinin azaltılması ve dengelenmesi amaçlanabilir. Fakat eğitim harcamaları sayesinde eğitimin kalitesi yükselir ve beşeri sermaye stokları artarak daha yüksek ve eşit gelir seviyesi toplumun geneline yayılmış olur. İyi eğitim almış olan bir toplumda kamu harcamalarının etkinliği artar. Aynı zamanda gelir dağılımının düzenlenmesine yönelik olumlu etkiler ortaya çıkar. Çünkü eğitim seviyesi yüksek toplumlar politik süreçleri daha iyi okur ve kontrol altında tutması kolaylaşır. Eğitim hizmeti eşit bir şekilde dağıldığında elde edilecek kazanımlar fazlalaşır ve gelir dağılımı adaleti sağlanması kolaylaşır. Politikalar hedeflerine gelir dağılımı adaletini almışsa öncelikli olarak eğitimde bulunan eşitsizlikleri ortadan kaldırmalıdır.

Yapılan bazı çalışmalarda uzun dönemde gelir dağılımındaki eşitsizlikleri dengeleyen eğitimin kısa vadede etkisiz kaldığı iddiasında bulunulmuştur. Kalite olarak eğitimin herkese eşit kalitede sunulduğu söylene de gelir dağılımında oluşacak eşitsizliklerin kuşaklara yayılma ihtimali üzerinde durulmuştur. Bunun sebebi eğitim konusunda kamu politikalarının etkisi olması yanında bireylerin tercihlerinin de birçok

etkisi bulunmasıdır. Yüksek gelir seviyelerine sahip kişilerin yoksul kesimlere göre daha iyi eğitim alabileceği yerleri tercih etmesi bunun bir göstergesidir (Gloom ve Ravikumar 2003: 298). Örnek olarak Asya ülkeleri için yapılan çalışmalarda eğitim seviyeleri ve eğitimde bulunan eşitsizliklerin, gelir dağılımı üzerine etkileri incelenmiştir. Bu incelemede eğitim seviyesinde oluşan yükselmelerle gelir dağılımı olumlu olarak etkilenmekte iken, eğitimde yaşanacak fırsat eşitsizlikler oluşması durumunda ise gelir dağılımı olumsuz biçimde etkilenmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu modelde bağımsız değişkenler olarak gelir değişkenleri kullanıldığında Kuznets'in eğrisinin bu ülkelerde geçerli olduğu sonucuna varılmıştır (Park, 2017: 16). İslam ülkelerinde yapılan çalışmalarda da eğitimin ilk ve orta seviyeleri gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmakta iken yükseköğretimin gelir dağılımı eşitsizliklerinde artış meydana getirdiği görülmüştür. Kişilerin üniversite eğitimi sayesinde uzmanlaşarak mali anlamda seviyeler yükseldiği için gelir dağılımında meydana getireceği etkilerin olumsuz olduğu düşünülür. Kuznets'in hipotezi olan ters U hipotezi islam ülkeleri için de geçerli bir hipotez olarak ifade edilmektedir.

Eğitim temel bir insani haktır ve doğru politikalar sayesinde toplumda yaşam içerisindeki birçok problemlerin çözümlerine yönelik kullanılabilecek araçtır. Kişiler için eğitim, beşeri sermayenin niteliğini artıran en önemli unsurdur. Bunun yanı sıra ekonomik fırsatları çoğaltır ve kişilere sağlıklı olmaya yönlendirir. Toplum için eğitim ise yine kişiler için olduğu gibi toplumdaki ekonomik fırsat artışını destekler, sosyal hareketliliği artırır, kurumları daha etkin mekanizmalara çevirir. Eğitim seviyesinin artması okul başarılarının dışında gelişmiş bir finans yapısı ve sağlıklı bir toplum demektir. Yoksul bireyler daha iyi eğitim görebildikleri toplumlarda hayatlarını devam ettirdiklerinde gelir dağılımı adaletli olma yönünde ilerleme gösterme ihtimali artmaktadır.

Gelir dağılımı üzerinde etkileri bulunan eğitim, gelir dağılımı ile ilişkili olan yoksulluğun giderilmesi ve ya azaltılması için de etkili bir faktördür. Gelir seviyelerini artırmak, gelir dağılımını düzenlemek ve yoksullukla mücadelede oluşturulacak politikaların günümüzde önemli araçlarından birisi de eğitimidir. Yoksullukla mücadelede önemli bir strateji olarak, yoksul bireylerin eğitiminde fırsat eşitliği

oluşturulması ve herkesin eğitim imkanlarından eşit biçimlerde yararlanabilmesinin gerekliliği üzerinde durulmalıdır.

Gelir dağılımı türleri olan faktörel gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımı açısından eğitimin etkilerine de kısaca bakacak olursak bu etkiler aşağıda belirtilmektedir.

4.2.1.1. Faktörel Gelir Dağılımına Etkisi

Eğitim düzeyinin yükselmesi verimlilik üzerinde artış oluşturmaktadır. Bu bağlamda verimlilik artışı ücretlere yansıma eğilimi taşımaktadır. İstihdam düzeylerinde bir azalış olmamasını varsayarak, eğitim düzeyleri yükselen emek sahipleri gelirlerinde artış olmasını bekler. Diğer bir ifade ile emek unsurunun eğitim imkanlarından faydalandırılması sayesinde emeğin milli gelir üzerinden alacağı pay artabilmektedir. Emeğin özellikle teknik eğitim imkanları ile faydalandırılması sonucunda verimlilikte artış meydana gelecek ve emeğin ücreti yükselecektir. Önceleri düşük gelir elde eden kesimler gelirlerinde meydana gelen artışlar sayesinde toplumsal gelir dağılımı düzelme eğiliminde ilerleyecektir. Bu sebeple devletler gelir dağılımına etki ve katkı süreçlerinde önemli bir araç olarak eğitimi kullanmakta ve eğitim hizmetinden mahrum kalanlara bu hizmetlerin sağlanması ve ulaştırılmasında büyük çabalar göstermektedir (Erdoğdu 2001: 6).

4.2.1.2. Kişisel Gelir Dağılımına Etkisi

Gelir düzeyleri düşük olan kişiler beşeri sermaye stok seviyelerini yükseltmek amacıyla eğitime yeteri seviyede kaynak sağlayamazlar ve eğitim için kaynak bulamayan kişiler gelir seviyelerini yükseltmek için eğitimin gelir artırıcı etkisinden maruz kalırlar. Böylece eğitim seviyeleri değişmeyen bireylerin gelir seviyeleri sabit kalır ve aynı miktarda kazanç elde etmeye devam eder. Bu durumun tersine eğitim için daha fazla kaynak sağlayabilen ve masrafları ödeyebilen kişiler gelecekte daha fazla gelirler elde edebilecekler ve eğitimin gelir seviyesini artırıcı etkisinden yararlanmış olacaklardır.

4.2.1.3. Sektörel Gelir Dağılımına Etkisi

Sektörlerin gelişiminin yanında sektörel gelir dağılımını etkileyen unsurlardan biride eğitimidir. Devletler eliyle belirlenen bir sektöre destekte bulunulması isteniyorsa bu sektör için ilk olarak teknik ve mesleki eğitim yatırımları olmak kaydıyla bütün çeşitleriyle eğitim yatırımları yükseltilebilir. Sermayeye sahip olanlara yönelik kaliteli beşeri gücün temeline yönelik sağlanan bu destekler, sektöre yönelik yatırımları artırıcı etki sağlayacaktır. Böylece mikro düzeyde bahsedilen sektörde çalışacak olanlar için teknik ve mesleki bilgileri yükselen ve nitelikleri artan kişilerin diğer sektörlerde çalışanlar göre kişisel gelirlerinde artışlar meydana gelebilecektir. Makro düzeyde ise bahsedilen sektörde diğer sektörlerle göre oluşacak milli gelirden alınan paylar artacaktır. Mesela otomotiv sektöründe çalışanlara devletlerin yardımıyla mesleki ve teknik bilgiler konusunda sağlanan eğitim desteği ile sektöre gereken kalifiye eleman ihtiyacı giderilerek bu sektörün ülke içinde bulunan diğer sektörlerle göre daha fazla büyümesi ve milli gelirden aldığı payın artmasını sağlayacaktır.

4.2.1.4. Bölgesel Gelir Dağılımına Etkisi

Bu etkiler eğitimin, sektörel gelir dağılımına sağladığı etkilerle paralellik göstermektedir. Paralel olan bu etkiye benzer olarak devlet eliyle belirli bir bölgede yapılacak olan desteklemeler ile geliştirilmesi istenen bölge başta mesleki ve teknik eğitim yatırımları olmak üzere eğitime yapılacak yatırımlar artırılmalıdır. Eğitime yapılan yatırımlar sayesinde sermaye sahipleri bu bölgelerde bulunan nitelikli insan gücünün farkına vararak bu bölgeye yapacakları yatırımlarını artırmaktadır. Böylece mesleki ve teknik anlamda donanım kazanan bölge halkının kişisel gelirleri diğer bölge halklarına göre artış gösterecektir. Aynı şekilde bu bölgelerde, ülkede oluşacak milli gelirden alınan paylar diğer bölgelere göre artışlar Mesela Marmara bölgesinde beşeri sermaye altyapısı yüksek olduğundan sanayi yatırımlarının genellikle bu bölgeleri yapılması, bireylerin gelir seviyelerini artırırken Gini katsayılarına baktığımızda da diğer bölgelere göre daha avantajlı konumdadır.

4.2.2. EĞİTİM HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

Herkesin sahip olması gereken temel haklardan biriside eğitimidir. Kamu ve özel sektör eliyle sağlanabilmekte olan eğitim hakkı ile kişilerin, gençlik dönemlerinde edinecekleri bilgiler sayesinde ileriki dönemlerde fırsat eşitliklerine ulaşabilmeleri mümkün olabilecektir.

Yoksul kesimlerin toplumdaki eğitim seviyeleri arttıkça gelir seviyeleri de artmaya başlar. Gelir seviyelerinde artış meydana gelen kesimler kendilerine yapılacak transfer harcamalarına duydukları ihtiyaçlar azalacaktır. Bu sebeple bu harcamalar giderek azalış seyri gösterecektir. Eğitim seviyesinin toplumlarda yüksek olması yoksul bireylerin sayılarında azalış meydana getirirken eğitim seviyeleri artan bireylerinde gelir seviyelerinde artışlar meydana gelmektedir (Öztürk, 2005: 34).

Gelişmiş ülkelerde genelde gelir dağılımları gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha kabul edilebilir bir durumdadır. Bunun en önemli nedenlerinden birincisi, gelişmekte olan ülkelerdeki eğitim seviyelerinin genelde düşük olması ve böylelikle kalifiye eleman kaynaklarında kıtlıklar olmasıdır. Böyle topluluklarda bölgesel ve kişisel gelir dağılımları üzerinde uzun dönemlerde iyileşme görülmesi için eğitim hizmetlerine ulaşımın kolaylaştırılması gerekmektedir.

Yeninden dağıtım özelliği bulunan transfer harcamaları, sağlık ve eğitim harcamaları şeklindeki sosyal harcamaların yararları kısa zamanda etki vermektedir. Aynı anda kişilerin ve ailelerin mevcut gelir durumlarının iyileştirmesi etkiside bulunmaktadır. Bu durumlar zamanla piyasada gelirlerin dağılımı açısından iyileşmelere etki etmektedir. İlköğretim harcamaları gibi ilk basamak eğitim harcamaları özellikle gelir dağılımlarını uzun dönemde etkilemektedir.

Genellikle eğitimi, gelir dağılımını iyi yönde etkileyecek bir politik araç olarak nitelendirebiliriz. Fakat eğitimde fırsat eşitliğinin tam anlamıyla sağlanabileceği politikaları belirlemek pek mümkün olarak görülmemektedir. Yüksek gelir sahipleri eğitim imkanlarından daha rahat yararlanmaktadır. Eğitim seviyelerinin genellikle kırsal kesimlerde şehirlere kıyasla daha düşük olduğu ifade edilebilir. Şehirlere kırsal

kesimlerden edilen göçlerin sebeplerinden birisi de eğitim imkanlarının şehir bölgelerinde daha çok olmasıdır. Bir diğer sebep olarak da sektörel gelir dağılımı açısından kırsal kesimlerin negatif durumda olması görülebilir. Eğitim seviyeleri düşük olan ve kısıtlı ücretlerle çalışan kimselerde göç etme istekleri ve oranları yüksektir. Bu sebeple göç yaşanması sonrasında fonksiyonel gelir dağılımı emeğe zıt yönde değişim göstermektedir. Sonuç olarak sektörel gelir dağılımı tarıma zıt olarak negatif bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bölgesel gelir dağılımında tarım alanlarının ülkelerin daha az gelişmiş bölgeleri olması sebebiyle bu bölgelerin aleyhine bir durum oluşmaktadır. Kişisel gelir dağılımı da yaşanan bu değişimlerden olumsuz olarak etkilenmektedir. Görüldüğü gibi bu ilişkiler ağı, gelir dağılımı türlerinin birbirlerini etkilediği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple gelir dağılımı politikaları oluşturulurken birbirleri üzerindeki etkileri dikkate alınarak düzenlenmeli ve yürürlüğe konulmalıdır (DPT, 2001: 77).

4.3. SAĞLIK KAVRAMI VE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

Sağlık bireylerin tüm hayatlarını etkileyen önemli bir kavramdır. Sağlıklı olmayan insanlar ilk başta kendilerine bakmak için çalışamaz ve gelir elde edemezler. Bu durumda gelir elde edemeyen insanların bulunduğu ekonomiler büyük sorunlarla karşılaşabilirler. Sağlık kavramı aynı eğitim kavramında olduğu gibi yüksek oranda pozitif dışsallıklar yayan ve tamamıyla piyasa ekonomisi tarafından sağlandığında toplumda bulunan bütün kesimler tarafından ulaşılması zorlaşan ve yaydığı dışsallıklar sebebiyle kamusal mal niteliği bulunan bir hizmettir. Bu sebeple özellikle koruyucu sağlık hizmetlerinden toplumun her kesiminin eşit oranlarda yararlanması sosyal devletin bir görevi olarak görülmektedir. Sağlığın yaymış olduğu yüksek orandaki dışsallıklar sebebiyle gelir dağılımını tesis etmekte önemli rol oynadığı ifade edilebilmektedir. Sağlık harcamaları ise özel ve kamu tarafından sağlık hizmetlerinin finansmanı için gereken kaynakların bulunması olarak ifade edilebilir. Sağlık hizmetleri için yapılan harcamaların da gelir dağılımı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu başlık altında sağlık ve sağlık harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz.

4.3.1. SAĞLIK KAVRAMININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

Sağlık günümüz dünyasında ülkelerin refah seviyeleri ile aynı doğrultuda ilerleyen mühim bir kavramdır. Son yüzyıllarda başta batı ülkelerinde olmak kaydıyla yaşam süreleri görünür bir biçimde artmıştır. Bu artışın önemli sebepleri arasında gelir seviyelerinde meydana gelen artışlar, beslenme, barınma ve temizlik olanaklarında meydana gelen gelişimler sayılabilir. Geçtiğimiz yüzyılda keşfedilen aşılar, mikroplar, antibiyotik ve benzeri önemli buluşların insan ömründe meydana gelen artış konusunda önemli etkilerinin bulunduğu öngörülmektedir (Bloom vd, 2004: 10). Önemli bir refah kaynağı olarak sağlıklı olmayı sayabiliriz. Örnek verecek olursak emek sahiplerinin hastalık vaziyetlerinden kaynaklanan üretim kayıpları ya da daha iyi beslenme ve sağlıklı olması sonucunda verimliliğin artar. Ayrıca sağlıklı bireylerin öğrenme becerilerinin gelişmiş olması, hastalıkların iyileştirilmesine yönelik tüketilen kaynakların sağlıklı kişilerde daha farklı amaçlara harcanması, sağlıklı kişilerin gelir potansiyelinin yüksek olması şeklinde ekonomi ve sağlık arasında direkt ve dolaylı ilişkiler olduğu söylenebilir. Hayat boyu alınacak tasarruf ve harcama kararlarının sağlık durumları ile ilgili olduğu söylenebilir. Yaşam sürelerinin uzun ve ölüm oranlarının da düşük olduğu durumlar sağlandığında emeklilik planlaması da bu duruma göre farklılıklar göstermekte ve emeklilik gerçekçi bir olasılık haline gelmekte ve önemli bir anlam yüklenebilir olmaktadır.

Son yüzyılda yüksek iktisadi büyüme sağlayan Asya ülkelerinin başarısında temel sebeplerden ilki sağlık alanında sağlanan gelişmelere bağlı kişi başı emek arzlarında yaşanan hızlı yükselişlerdir. Sağlık alanında düşük maliyetli reformlar geliştirilmesi iktisadi gelişimde önemli rol oynamıştır. Yaşam sürelerinde artışlar meydana gelmesi ve ölüm oranlarının da düşmesi ile çalışabilecek nüfusun oranlarının artması ile kişi başı gelir ve üretim seviyeleri yükselmiştir. İlave olarak yaşam süresinin artması emeklilik gelirlerini güvence altına alacak tasarruf çabalarını artırmış ve gelirlerin üçte birini tasarrufa ayıran bireyler ülkeleri için iktisadi sıçramada diğer bir etki unsuru olmuştur (Bloom vd., 2004: 11-12).

Bazı ülkelerin ortalama gelirleri diğerlerine göre yüksektir. Bu ülkelerde kişilerin yaşam süreleri daha fazla olma eğilimi göstermektedir. Buna ek olarak bu

ülkelerde bazı sağlık sorunları oranları da düşüklük gösterir. Yoksulluk ve gelir seviyesindeki düşüklüklerin ölüm oranları ile ilişkisi işsizlik ile ilişkisinden bile daha güçlü olduğu belirlenmiştir (Frankt, 2018: 1187). Ekonomi ile sağlık arasındaki ilişkide tarih boyunca ilk başlarda gelirin ölüm oranlarında etkisi mevcut iken şimdilerde ise gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ölüm oranlarında etkileri fazlalaşmıştır. Geliri düşük ülkelerde gelir; yetersiz sağlık imkanları, yetersiz beslenmeye ve bulaşıcı hastalıklara karşı bir etken durumundadır. Gelir seviyesi yüksek ülkelerde ise gelir dağılımındaki eşitsizlikler sosyal düzenlemeler, ölüm oranları ve artan stres seviyesinin gidişatını belirler. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler son yoksul bireye kadar ölüm oranlarının gidişatını belirleyecek bu sebeple de toplumun sağlık durumundaki etkisi sürecektir (Deaton, 2003: 151).

Ekonomi ile sağlık hizmetleri ve ya sağlık sektörleri ilişkisi de karşılıklı olarak oluşmaktadır. Sağlık hizmetlerini, sağlık harcamalarını etkilemekte olan ekonomi aynı zamanda sağlık hizmetlerinden de etkilenmektedir. Sağlık sektörünün kendine has bazı özellikleri ekonomi ile arasında bulunan ilişkileri güçlendirmektedir. Emegın yoğun olarak kullanılmak zorunda olduğu sağlık hizmetleri sektöründe yoğun bir istihdam ihtiyacı oluşmaktadır. Diğer sektörlerle göre yoğun teknoloji kullanımı istihdamı azaltmak yerine istihdam oranlarında artış meydana getirmektedir. Bu nedenle diğer sektörlerle göre artan ücretleri üretim artışı aracılığıyla karşılamak pek de mümkün görünmez. Genel ekonomide en büyük satıcı ve alıcı konumunda sağlık sektörü bulunmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde en önemli yatırımlar arasında ilaç sanayisi yer almaktadır (Belek, 2001: 37).

Kaynak bulunmasını ve akışını gerektiren sağlık hizmetleri finansmanı gelir dağılımını belirlemede önemli bir konumdur. Sağlık hizmetleri konusunda gerekli finansmanın artan oranlı vergi sistemleri yoluyla elde edilmesi ideal bir yöntem olarak görülmektedir. Sosyal sigortalar yöntemleri aracılığıyla kaynak oluşturulması ise gelir dağılımı tesisi yönünden orta seviyede etkili bir çözümdür. Bunun sebebi sigorta ödemelerinin sabit oranlarda toplanması ve gelir seviyelerinden etkilenmemesi olarak görülmektedir. Özel harcama yapmak suretiyle sağlık hizmetinin sunulması ise gelir dağılımı tesisine zarar verebilecek bir uygulama türüdür. Bu yüzden yoksul kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlanması zor bir hal alacaktır. Böylece sağlığın kamusal

özelliği ve yayacağı pozitif dışsallık özellikleri meydana gelmeyecektir (Belek, 2001: 33).

4.3.2. SAĞLIK HARCAMALARININ GELİR DAĞILIMINA ETKİLERİ

Sağlık hizmetleri, ağırlıklı olarak devlet eliyle sunulan kamusal nitelikli mal ve hizmetlerdir. Kamusal nitelikli mal ve hizmetlerin gelir esnekliklerinin fazla olması sebebiyle, gelirden oluşan artışla beraber, bütün fiyat seviyelerinde, bu mal ve hizmetlerden talep edilmekte olan miktarlar artış göstermektedir. Kişisel gelirin artması ile oluşan her birimlik artış ile kamusal bir mal veya hizmetin talebinde daha fazla birimde artış meydana gelmektedir. Böylece kişisel gelir seviyesinin yükselmesi ile sağlık hizmetleri için yapılan harcamalar artar. Bu demek oluyor ki sağlık hizmetleri ve bu hizmetler için yapılacak harcamalardan yüksek gelir seviyesindeki gruplar daha çok yararlanmaktadır (Arısoy, 2005: 15).

Sağlık hizmetlerine yönelik yapılan harcamaları toplumda sağlık statüsünü olumlu şekilde etkilemekte ve sağlık konusunda iyi durumda bulunan çalışabilen nüfus, ülkenin gelişimine ve üretimlerine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple sağlık harcamaları sağlık durumuna katkıda bulunarak gelir dağılımının dengelenmesinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Başka bir pencereden baktığımızda, gelir dağılımı konusunun da sağlık harcamalarına etki ettiği söylenebilir. Ülkelerin milli gelirlerinden sosyal kamusal harcamalar için ayrılmakta olan payın ne kadar büyük olduğu o ülkenin gelişmişlik düzeyi ve ülke insanının refahları konusunda bilgi vermektedir. Ülkelerde nüfusların büyük kesimlerinin gelir dağılımından görece daha az pay alınması durumlarında, az pay alan bu kesim devletin sunmakta olduğu sağlık ve benzeri hizmetlerden daha az yararlanabilmektedir (Şantaş vd., 2019: 413)

Devletler üstlendikleri görevler sebebiyle, vatandaşlarının koruyucu ve temel sağlık hizmetlerine yetecek biçimde ulaşımını sağlayarak herkesin bu hizmetten eşit şekilde yararlanmasına olanak sunarak, hastalıklara çözüm bulmalı ya da yayılmasına engel olmalıdır. Farklı bölgelerde yaşayan insanların sağlık hizmetlerine ulaşımını için gereken altyapı hizmetlerini devletlerin organize etmesi gerekmektedir. Sağlık konusunda araştırmalarda bulunacak kuruluşlara gerekli finansal destekleri sağlamak,

bulaşıcı hastalıklar konusunda gerekli önlemleri uygulamak, vatandaşlarını sağlık konusunda bilgilendirmek ve sağlık hizmetlerinden düşük gelir seviyesinde bulunan vatandaşların da yararlanmasını sağlamak için yoksullara sağlık hizmetlerini bedelsiz olarak sunmak sosyal refah devletinin en temel görevleri arasında yer almaktadır. Bu sebeplerle sağlık harcamalarının genel olarak toplumda yoksul kesimlerin faydalanabileceği şekilde organize edilmesi ve yapılacak harcamaların yoksul kesimleri kapsamak kaydıyla dışarda bırakmaması sayesinde gelir dağılımı tesisi açısından iyileştirici etkiler sağlanmış olur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, milli gelirin adil dağılımı ile yakından ilgilidir. Gelir dağılımı kavramı, toplumsal refah, barış, adalet ve benzeri kavramlarla beraber değerlendirilen bir kavram olmuştur. Toplumlarda kişiler veya farklı kesimler arasında bulunan gelir eşitsizliği ile bu eşitsizliğin artış göstermesi ekonomik istikrarın ve toplumsal barışın bozulması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenler ekonomik istikrar, büyüme ve kalkınmanın karşısında bulunan başlıca sorunu teşkil etmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin yüksek seviyede olması kişisel düzeyde üretim motivasyonu için olumsuzluk barındırmaktadır. Gelir dağılımının adil olmadığı ülkelerde ekonomik istikrarın uzun dönemde sürdürülmesi mümkün değil ve bu ekonomiler krizler ile karşılaşmaktadır.

Gelir dağılımının adil olarak tesis edilmesi konusunda sıkça başvurulmuş ve etkili olan politikalar maliye politikalarıdır. Gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaltılmasında uzun ve kısa dönemde maliye politikaları oldukça etkili araçlardır. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasında özellikle de sosyal kamu harcamaları kalemleriyle yapılan müdahaleler etkili sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Sosyal kamu harcamaları içerisinde yer alan eğitim harcamaları ve sağlık harcamalarının yaymış oldukları pozitif dışsallıklar ve bu harcamaların kamusal mal özelliği göstermesi sebebiyle, genellikle kamu tarafından arz edilir. Bu politikalar sosyal harcama politikaları arasında tamamlayıcı ve sağlamlaştırıcı ilişkiler ortaya koyduğu için beşeri sermayeyi geliştiren etkiler barındırır. Bu gibi etkileri ve özellikleri sebebiyle gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi ve sosyal refah anlayışının pekiştirilmesi için sıkça başvurulmuş bir yöntem olmuştur.

Günümüze gelirken yapılmış olan çalışmalarda sosyal kamu harcamalarının özellikle eğitim ve sağlık konusunda yapılan harcamaların geçmişe göre arttığını ve sürekli artacağını vurgulamaktadır. Günümüz dünyasında toplumsal problemlerin çözümü insan hakları ve adalet kavramına dayanmaktadır. Gelişmişlik seviyeleri yüksek olan ülkelerin sosyal gelişime ve sosyal hizmetlere verdikleri önemler dolayısıyla, sosyal harcamalara ayırdıkları paylarda fazladır. Sosyal harcamalara verilen değer ve ayrılan paylar sosyal refah devleti anlayışı, demokrasinin bir gereğidir.

Eğitim harcamaları kamu harcama politikaları içinde yer almakta, bu harcama kaleminin gelir dağılımına etkisi genelde eğitim seviyesi ile birlikte değişiklik göstermektedir. Eğitim seviyesi artan bireylerde elde ettikleri gelir miktarları da artmaktadır. Bu sebeple, devletler harcama politikalarıyla ilk seviyeden son seviyeye kadar bütün eğitim düzeylerine destek vererek gelir dağılımını düzenlemede etkili bir rol almış olacaktır. Fakat devletler genelde zorunlu eğitime yönelik destek vermesi ile beraber yükseköğretimden daha çok zengin kesim faydalanma imkanı bulmaktadır. Bu nedenle ilk seviye eğitim gelir dağılımı adaletini olumlu etkilerken, yükseköğretim gelir dağılımı adaleti açısından olumsuz etkiler oluşturabilir.

Türkiye örneği için baktığımızda ise eğitim seviyesi arttığında istihdam oranı da artmaktadır. 2000 sonrası dönemde Türkiye’de toplam eğitim bütçeleri ve yapılan eğitim harcamalarında sürekli artışlar görülmektedir. Yaşanan bu artışlar ve bu yönde yapılan harcamalar sayesinde eğitim seviyesi artan bireylerin istihdam oranı da artmakta ve bireylerin yıllık gelirlerine bakıldığında eğitim seviyeleri yüksek olan bireylerin daha fazla gelir kazandığı ortaya çıkmaktadır. Devletlerin gelir dağılımı düzenlemede bir araç olarak kullandığı eğitim harcamalarının etkinliğinin sağlanması için bu yönde yapılan harcamaların fırsat eşitliği oluşturacak şekilde olması daha etkili sonuçlar ortaya koyacaktır.

Temel sağlık hizmetleri için yapılan kamu harcamalarının ise yoksullar üzerinde daha önemli bir etkisi bulunmaktadır. Türkiye’de 2000 sonrası dönemde yapılan toplam sağlık harcamalarının ve kişi başı sağlık harcamalarının sürekli artış eğilimi içerisinde olduğu görülmektedir. Temel sağlık hizmetlerine yönelik yapılan kamu harcamaları ve bu hizmetlerin kamu tarafından sunulması ile yoksul kimselerin bütçelerinden zengin kesimlere göre daha çok yer alan diğer bir ifade ile cepten yapılacak sağlık harcamalarının azalması gelir dağılımında adaletin sağlanması konusunda olumlu etkiler oluşturmaktadır. Buradan hareketle insanların yoksulluk sorunundan kurtulmasına yönelik, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin sunumunun artırılması önemli bir durumdur. Sağlık hizmetlerinin gelir dağılımı adaletini tesiste etkisini göstermesi için olabildiğince ücretsiz şekilde sunulmalıdır. Bu sebeple kamusal yarar gözetilerek sağlık sistemleri finansmanlarının düzenlenmesi önemli bir durum teşkil etmektedir.

Duman (2008), Yardımcıoğlu (2012), Aksoğan ve Elveren (2012), Akbulut (2015) yapmış oldukları çalışmalarında gösterdikleri gibi eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımına etkilerinin genelde olumlu olduğu söylenebilir. Gelir dağılımının bir ölçütü olan Gini Katsayısı'na da 1994 yılı için baktığımızda 0,49 olarak hesaplanmış ve çalışmamızda da görüleceği üzere bu ölçüt 2000 sonrası dönemde ise 2002 yılında 0,44 e gerilemiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise en düşük seviyesi olan 0,38 seviyelerine gelerek 2019 yılına kadar dengeli olarak yakın seviyelerde seyretmiştir. Bu verilerin olduğu dönemlerde ise eğitim ve sağlık harcamalarında sürekli bir artış durumları gözlenmektedir. Ülkemizde bulunan gelir dağılımı eşitsizliklerinin azaldığı bu veriler yardımıyla görülmektedir. Türkiye'de 2000 sonrası dönemde eğitim ve sağlık harcamalarında yaşanan artışlar başta olmak üzere beşeri sermayenin kalitesini artırmış ve gelir seviyeleri dengelenme eğilimi göstermiş olduğu gözlemlenmektedir. Ülkemizde Gini Katsayısında iyileşme mevcut olmasına rağmen istenilen düzeyde değildir.

Yoksulluğun düzeltilmesinde devletlerin harcama politikalarını doğru şekilde uygulaması çok etkili bir durumdur. Türkiye'de 2000 sonrası dönemde toplam eğitim ve sağlık harcamalarında yaşanan artışların yoksul kesime yönelik yapılması ve nüfus yapısının dikkate alınması da gelir dağılımını düzenlemede yapılan harcama artışları kadar önemli bir durumdur. Bu sebeple genel olarak kamusal politikalar özel olarak ise kamu harcamaları yapılırken demografik yapının geniş bir bölümü dikkate alınmalıdır. Kamu hizmetleri sunulurken toplumla hükümet arasında bir anlaşma ortamı var olduğu farz edilmelidir.

Türkiye'de 2000 sonrası dönemde eğitim ve sağlık harcamalarında yaşanan yükselişler ve yapılan kamusal harcamalarının artış göstermesi tek başına yeterli bir durum değildir. Bununla beraber yapılan kamu harcamalarının nitelikleri geliştirilerek etkin bir şekilde yapılması da oldukça önemli bir konudur. Yapılacak kamu harcamalarının gelir dağılımını eşitleyici etki oluşturması için hedeflenen kişilerin yararlanabilmesini de sağlayacak şekilde yapılması gerekmektedir. Bu nedenle yapılacak eğitim harcamaları ve sağlık harcamalarından yoksul kesimlerin yararlanmasını sağlamak ve bu yönde yapılan kamu harcamalarına yoksul kesimin erişimlerini kolaylaştırmak da gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ABDULLAH, A. , DOUCOULIAGOS, H. VE MANNİNG, E. (2013). “Does Education Reduce Income Inequality? A Meta-Regression Analysis”, *Journal of Economic Surveys* (Article first published online: 19 DEC 2013), Vol. 29(2), pp.301–316
- ACAR, İ. (2015). Türkiye'de Gelir Dağılımı. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 42-59.
- ADELMAN, I. VE ROBINSON, S. (1989). Income Distribution and Development, *Handbook of Development Economics*, Volume II, Edited by H. Chenery and T.N. Srinivasan, Elsevier Science Publishers B.V.
- AKALIN, G. (1986). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: SBF Yayınları.
- _____(2006). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- AKBULUT E. (2015). *Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- _____(2020). Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3 Kasım, 137- 155
- AKDOĞAN, A. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- AKDUR R. (2003), *Sağlık Sektöründe Temel Kavramlar, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Durum ve Türkiye'nin Birliğe Uyum*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 12
- AKIN, C. S., ve AYTUN, C. (2018). Gelir Dağılımının Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(42), 52-81.
- AKSU, Ö. A. (1993). *Gelir ve Servet Dağılımı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3698.
- AKTAN, C. C., ve VURAL, İ. Y. (2002). *Gelir Dağılımında Adalet (siz)lik ve Gelir eşit(siz)liği: Coşkun Can Aktan (ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- ALTINDAĞ, Ö. ve YILDIZ, A. (2020). Türkiye’de Sağlık Politikalarının Dönüşümü. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 157-184.

- ALTINIŞIK, İ., ve PEKER, H. S. (2008). Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *KMU İİBF Dergisi Yıl:10 Sayı:15 Aralık*, 101-118.
- ARABACI İ. B. (2011). “Türkiye’ de OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamaları”, *Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 35, Elazığ,
- ARISOY, İ. (2005). Wagner Ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:14.Sayı:2.S:63-80
- ARSLAN, İ., EREN, M. V. VE KAYNAK, S. (2016). “Sağlık ile Kalkınma Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2): 287-310.
- ATAÇ, B., ÖNDER, İ. VE TURHAN, S. (2008). *Maliye Politikası*, (Ed. Ataç, E.), 5. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- ATINÇ, S. (1992). *Enflasyonla Mücadelede Maliye Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- AYDIN, M. VE TÜRĞAY, T. (2011). “Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası v Türkiye” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 16, S: 1, ss.249-274.
- BAŞOĞLU, U., ÖLMEZOĞULLARI, N., ve PARASIZ, İ. (2012). *Gelir Bölüşümü Teori ve Politika 2. Baskı*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- BAŞOL, E., ve IŞIK, A. (2015). Türkiye’de Sağlık Politikalarında Güncel Gelişimler: Sağlıkta Dönüşüm Programından Günümüze Bazı Değerlendirme ve Öneriler. *International Anatolia Academic Online Journal*, 2(2), 1-26.
- BATIREL, Ö. F. (1990). Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Matbaa Birimi.
- BELEK İ. (2001). *Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlığın Ekonomi Politikası*, 2. Baskı, İstanbul: Sorun Yayınları,

- BERBEROĞLU, N. , ÖZKAZANÇ, Ö., EREN, E., PARASIZ, İ. ve YILDIRIM, K. (2010). *İktisat Teorisi*, T.C.Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1056 AÖF Yayınları, C.1, No: 576
- BIRDSALL, N. (2007). Income Distribution. *Effects on Growth and Development*, Center for Global Number 118, April, s.3.
- BLOOM D. E., DAVID C. VE DEEN T. J. (2004). Health, Wealth and Welfare, *Health and Development*, Washington : IMF Publishing, .
- BORATAV, K. (1965). *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı*, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No: 196-178, Sevinç Matbaası
- _____(1997). *100 Soruda Gelir Dağılımı, Kapitalist Sistemde, Türkiye’de, Sosyalist Sistemde, 4. Baskı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BRITAIN, G. (2000). “Tax Havens: Relesing The Hidden Billions For Poverty Eradication,”Oxfam GB Policy Paper, 01 Jun, ss.1-26.
- BRONFENBRENNER, M. (1971). *Income Distribution Theory*. New York.
- COWELL, F. A. (2009). *Measuring Inequality*, Prentice Hill, Third Edition, New York
- CÖMERTLER , N., ÇONDUR, F., BÖLÜKBAŞ, M. ve ALATAŞ, S. (2015). “Türkiye’de Sağlık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 52 (604): 43-54.
- ÇALIŞKAN, Ş. (2010). Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*(59), 89-132.
- ÇELİK, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi Sayı:3*, 53-91.
- ÇELİK, Z. (2011). *Türkiye’de Eğitim: 2000’li Yıllarda Türk Eğitim Sisteminin Genel Görünümü*, İstanbul: Meydan Yayıncılık
- ÇETİNKAYA, Ş. (2012). *Türkiye’de Sosyal Yardımlaşma Müessesesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ÇİÇEK H., BOZDOĞAN D. (2011). “Avrupa Birliğinde Eğitim ve Sağlık Hizmetlerine Yapılan Vergisel Teşvikler: Almanya, İngiltere ve Fransa Örnekleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 38, Cilt 10, .
- DEATON A.(2003). “Health, Inequality and Economic Development”, *Journal of Economic Literature*, XLI, , ss. 113-158.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI [DPT] (1994). *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara
- _____ (2001). *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 2599-ÖİK. 610.
- DERVİŞ, K. (2007). Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*.
- DİLİK, S. (1976). *Servetin Geniş Kitlelere Yayılması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- DİNLER, Z. (2008). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi
- DOĞAN, Ç. (2005). *Fiyat İstikrarı Sorunsalı - Merkez Bankası Eksenli Çözüm Stratejileri*. Ankara : Nobel Yayın Dağıtım.
- DOĞAN, İ. (2016). “Verimlilik, Ekonomik Büyüme ve Sağlık İlişkisi; Türkiye için Doğrusal Olmayan Nedensellik Testi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2).
- EDİZOĞLAN, N., ÇETİNKAYA, Ö., ve GÜMÜŞ, E. (2016). *Kamu Maliyesi*, 7. Baskı. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- ELVEREN, A. Y. (2013). Gelir Dağılımı Çalışmaları İçin Bir Alternatif : Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi Veri Setleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 35-42.
- ENSARİ, S. (1997). Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973, 1987, 1994 Araştırmaları ve Sonuçları, *Ekonomik Forum*
- ERÇELİK, G. (2018). “The Relationship between Health Expenditure and Economic Growth in Turkey from 1980 to 2015”, *Journal of Politics*, 1(1): 1-8.

- ERDEM, M., ŞENYÜZ, D., & TATLIOĞLU, İ. (2016). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- ERDOĞDU, M..M. (2001). "Kamusal Niteliği Bağlamında Türkiye ve Güney Kore'de Eğitimin Finansmanı", 16. Türkiye Maliye Sempozyumu 28-31 Mayıs.
- ERSEZER, D. (2006). Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 255-268.
- FRANKT A B. (2018). "How the Economy Affects Health", *JAMA*, 319(12), ss. 1187-1188.
- GENÇLER, A. (2017). *Gelir Dağılımının Kavramsal Çerçevesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GLOOM G. and RAVIKUMAR B. (2003). "Public education and income inequality", *European Journal of Political Economy*, , ss. 289-300.
- GONI, E., LOPEZ, J. H. and SERVEN, L. (2011). Fiscal Redistribution and Income Inequality in Latin America, *World Development* 39(9): 1558-1569
- GÖKÇE, T. A. (2013). *Yeni Ekonomik Düzen, Eğitim Reformları ve Eğitimin Geleceği*, İstanbul: Lisans Yayıncılık. pp.249-270
- GÜRSEL, S., LEVENT, H., SELİM, R., ve SARICA, Ö. (2000). *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- HAN, E. (2010). *Gelir Dağılımı Adaletine Yönelik Ekonomik Politikalar*. Ankara: Türkiye Kamu- Sen Ar- Ge Merkezi Yayını, No:36.
- HANÇERLİOĞLU, O. (2006). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul : Remzi Kitapevi.
- HAUGHTON, J. and KHANDKER, S.R. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*, The World Bank, Washington, DC.
- HOŞGÖRÜR V. ve GEZGİN G. (2005). "Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Eğitim" Yüzuncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı:1
- İNCE, M. (1980). *Maliye Politikası*. Ankara : Olgaç Matbaası.

- KARAARSLAN E. (2005). “Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi” *Maliye Dergisi* Sayı 149, Aralık,
- KARACAN, R. (2014). *Kapitalist Ekonomide Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- KAZAR, G. D. (2008). *The Relationship Between Inequality And Development: The Case Of Turkey* (Doctoral dissertation, Ph. D. Dissertation, Department of Economics).
- KİRMANOĞLU, H. (2014). *Kamu Ekonomisi Analizi 5. Baskı*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- KOÇ İ., ERYURT M. A., ADALI T. ve SEÇKİNER P. (2008). *Türkiye’nin Demografik Dönüşümü*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü,
- KUBAR, Y. (2014). Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:1, S:2, 227-246.
- KUŞTEPELİ, Y., ve HALAÇ, U. (2004). Türkiye’de Genel Gelir Dağılımı Analizi ve İyileştirilmesi. *DEU Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 4.
- KUZNETS, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1-28.
- LEVİN H.M. (1995). “School Finance”, *International Encyclopedia of 1995 Economics of Education Second Edition*, Cambridge: Cambridge University,
- LİSTER, J. (2008). Sağlık politikası reformu: Yanlış yolda mı gidiyoruz? Çev.: Melis İnan, Alaz Kılıçaslan, Nilay Erten, Deniz İlhan & Halil Can Kurban. İstanbul: İnsev Yayınları
- LİTCHFIELD, J. A. (1999). *Inequality: Methods and Tools*,
- LORDOĞLU, K., ve TÖRÜNER, M. (1995). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- MANİSALIOĞLU, E. (1971). *Dışsal Ekonomiler ve İktisadi Gelişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- MARTİNEZ-VAZQUEZ, J., (2001). “The Impact of Fiscal Policy on the Poor: Fiska Incidence Analysis”, International Studies Program Working Paper Series, 1-10.
- MCMAHON, W. W. (1994). “Eğitimin Dışsallığı”, *Eğitim Ekonomisi Seçilmiş Yazılar*, Çev. Yüksel Kavak, Berrin Burgaz, Ankara: Pegem Yayın No: 14,
- _____ (2004). “The social and external benefits of education”, Editör: Geraint Johnes ve Jill Johnes, *International Handbook on The Economics of Education*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd, ,
- MEB (2018). Türk Eğitim Sistemi, Ankara
- MUTLU, A., ve IŞIK, K. (2012). *Sağlık Ekonomisine Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- MUTLUER, K., ÖNER, E., ve KESİK, A. (2010). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- NADAROĞLU H. (1985). *Kamu Maliyesi Teorisi*, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları,
- OECD, (2008). Sağlık Sistemi İncelemeleri: Türkiye, OECD ve Dünya Bankası Yayını.
- ORTAÇ R.(2003). “Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5. Cilt, 2. Sayı, Ankara,
- ÖZGÜLER, V. C. (2015). *Gelir, Servet ve Yoksulluk*. İstanbul: Cinius Yayınevi.
- ÖZTÜRK, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü, *Sosyoekonomi*, Cilt:1, Sayı:1
- _____ (2009). *İktisatta Bölüşüm*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- _____ ve Göktolga, Z. G. (2010). Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(34), 3-25
- PAMUK Ş. (2017). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, 8.Baskı, İstanbul: Kültür Yayınları,
- PARK K. H. (2017). Education, Globalization and Income Inequality in Asia, ADBI Working Paper Series, May 2017
- PEHLİVAN, M. S. (2009). Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları. : *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği (Sosyal Yardım*

Uzmanlık Tezi). Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayını.

PEHLİVAN, O. (2015). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

PEN, J. (1971). *Income Distribution, Facts, Theories, Policies*, Translated from the Dutch by Trevors Preston, New York, Washington, Praeger Publishers

PINAR, A. (2012). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama 5.Baskı*. Ankara: Turhan Kitabevi.

_____(2014). *Maliye Politikası 7. Baskı*. Turhan Kitabevi, Ankara

RAKICI, C. (2008). *Gelir Dağılımının Düzenlenmesinde Gelir Vergisinin Rolü: TürkiyeÖrneği* (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

RICHARD D. S., ROBERT B., DAVID W. AND NICK D., (2003). *Global Public Goods for Health, health economics and public health perspectives*, Newyork: Oxford University Press, 2003,

SAĞLIK BAKANLIĞI. (2017). *Sağlıkta Dönüşüm*. 16 Kasım 2017,

SIEGFRIED G. K. (1995). *Health Care: Private Good vs. Public Good*, *American Journal of Economics and Sociology*, 54(2), 1995,

SOMUNOĞLU, S. (1999). *Kavramsal Açıdan Sağlık*. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 4(1), 51-62.

SYLWESTER K. (2002). "Can education expenditures reduce income inequality?", *Economic of Education Review*, 21, 2002, ss. 43-52.

ŞANTAŞ, G., DEMİRGİL, B., ve ŞANTAŞ, F. (2019). *Sağlık Harcamaları - Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı*. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 412-427.

ŞEN, H., ve SAĞBAŞ, İ. (2016). *Vergi Teorisi ve Politikası 2.Baskı*. Ankara: Kalkan Matbaacılık.

ŞENER, O. (2006), *Kamu Ekonomisi*, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık

- TEDİMEN O. (1972). “Yüksek Kademe Yöneticilerinin Eğitilmesi ve Geliştirilmesi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,
- TODARO, M. P. VE SMİTH, S. C. (2012). *Economic Development* (11th Ed.). London: Pearson Education Limited.
- TOKATLIOĞLU, M., ve SELEN, U. (2017). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- TOPALHAN, T. (2010). *Ücret ve Ücret Teorileri, 1.Baskı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- TOPRAKÇI, E. (2002). *Eğitim Üzerine, Ütopya Yayınevi*, Ankara
- TUNCER, S. (1970). *Gelirin Yeniden Dağılımı*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul
- TURAL N. (2002). “Eğitim Finansmanı”, Anı Yayıncılık, Ankara,
- TURHAN, S. (1993). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara : Turhan Kitabevi.
- TÜRK, İ. (1979). *Maliye Politikası Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- ____ (2005). *Kamu Maliyesi, 10. Baskı*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU [TÜİK] (2008). *Tüketim Harcamaları, Yoksulluk Ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi - 6*, TÜİK Matbaası, Ankara
- ____ (2020). “Eğitim Harcamaları İstatistikleri” Haber Bülteni, 09 Aralık 2020
- UÇKAN, B. (1999). Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog. *Çimento İşveren Dergisi*, 13(1), 1-24.
- ULUATAM, Ö. (2014). *Kamu Maliyesi, 13. Baskı*. Ankara : İmaj Yayınevi.
- UYŞAL, Y. (2007). Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9 Sayı:2*, 248-292.

ÜNSAL, E. M. (2011). *Makro İktisat 9. Baskı*. Ankara: İmaj Kitabevi.

_____(2012). *Mikro İktisat Genişletilmiş 9. Baskı*. Ankara : İmaj Yayıncılık.

ÜNAL I. (1996). “Eğitim ve Yetiştirme Ekonomisi”, Epar Yayınları, Ankara,

VAN DEN BERG, H. (2016). Economic Growth And Development, *World Scientific Publishing Company*

VURAL, S. (1998). *Politik İktisat 3.Baskı*. İstanbul : Beta Yayıncılık.

WEİSSKOFF, R. (1970). Income Distribution and Economic Growth in Puerto Rico, Argentina and Mexico, *Review of Income and Wealth* 16(4), S. 303-332

YILDIRIM, S. (1994). Sağlık Hizmetlerinde Harcama ve Maliyet Analizi (Uzmanlık Tezi), Devlet Planlama Teşkilatı Y.no.2350, Ankara.

ZAİM, S. (1992). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.